

**Департамент освіти і науки
Київської обласної державної адміністрації
Комунальний навчальний заклад Київської обласної ради
"Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних
кадрів"
Фастівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1**

**МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА
В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ФАСТІВЩИНИ**

Методичний збірник

Біла Церква

2023

Музейна педагогіка в освітньому просторі Фастівщини:
методичний збірник / упорядники: О. Д. Рокицька, С. П. Феофанова. –
Біла Церква: КНЗ КОР "КОІПОПК", 2023. – 230 с.

*Рекомендовано до друку
науково-методичною радою КНЗ КОР "Київський обласний
інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів"
(протокол № 1 від 27 січня 2023 року)*

Рецензенти:

Д. І. Пащенко, професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти КНЗ КОР "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів", доктор педагогічних наук, професор;

С. І. Мірошник, завідувач кафедри суспільно-гуманітарної освіти КНЗ КОР "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів", кандидат педагогічних наук

Літературний редактор: С. І. Мірошник, завідувач кафедри суспільно-гуманітарної освіти КНЗ КОР "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів", кандидат педагогічних наук

У збірнику розкрито питання практичної роботи шкільного музею як осередку культурно-просвітницької та розвивальної діяльності в певному регіоні, презентовано практичні кращі педагогічні практики з музейної педагогіки освітян, членів обласної педагогічної студії "Формування соціальної, громадянської, інформаційно-комунікативної компетентностей учнів засобами музейної педагогіки", метою якої є розкриття можливостей музейного середовища у формуванні соціальної, громадянської, інформаційної, комунікативної компетентностей учнів під час вивчення курсу історії України.

Видання призначене для вчителів історії, керівників гуртків, педагогів-організаторів закладів загальної середньої освіти і педагогічних працівників закладів позашкільної освіти.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
КОРОТКО ПРО КЕРІВНИКА.....	7
РОЗДІЛ 1. МУЗЕЙ ЯК ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ТА ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РЕСУРС	8
<i>Рокицька О. Д. Шкільний музей у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді</i>	8
<i>Степаніцька О. М. Музейна педагогіка в науково-просвітницькій діяльності КЗ ФМР "Фастівський державний краєзнавчий музей"</i>	16
<i>Мондзолевський Е.А. Музей-вагон злуки УНР та ЗУНР на залізничній станції "Фастів"</i>	23
<i>Феофанова С. П. Музей-кімната Фастівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1</i>	25
<i>Чередніченко З. В. Діяльність зразкового музею історії освіти Борівського академічного ліцею Фастівської міської ради</i>	32
<i>Феофанова С. П. Освітня програма діяльності обласної педагогічної студії "Формування соціальної, громадянської, інформаційно-комунікативної компетентностей учнів засобами музейної педагогіки"</i>	44
РОЗДІЛ 2. НОВІ МОЖЛИВОСТІ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ.	56

Бірюкова І.В. Ліквідація козацтва на Правобережній Україні. Семен Палій: урок-квест. 8 клас.....	56
Бондаренко Г. Б. Трипільська археологічна культура: музейний урок. 6 клас.....	72
Жорник О. Л. Місця, де зберігають історичні джерела: урок. 5 клас.....	94
Єрофєєва Л. Ю. Первісні спільноти. Археологічні культури на Фастівщині: урок-рольова гра "Полювання на мамонта". 6 клас	102
Єфіменко Т. М. Наш край у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. 9 клас	112
Савченко І. П. Коли річечі починають говорити.: екскурсія до шкільного музею. 5 клас	127
Сандуленко Л. В. Спогади Фастівського костелу: урок-екскурсія. 8 клас	138
Феофанова С. П. Українська революція. Україна в боротьбі за збереження державності в 1917-1921 роках. Події революції на території Фастівщини: конференція у Фастівському державному краєзнавчому музеї. 10 клас	151
Феофанова С. П. Голодомор 1932-1933 років – геноцид українського народу. Масштаби та наслідки Голодомору. Національно-демографічні зміни. 10 клас (Історія України)	172

Чечко О. О "Пропала грамота": музейний урок-квест. 5 клас	191
Шкандиба А. В. Джерела до вивчення історії: урок-подорож. 5 клас	203
Шкляр А. К. Презентація книги "Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини" Євгена Букета у Фастівському краєзнавчому музеї	211

ПЕРЕДМОВА

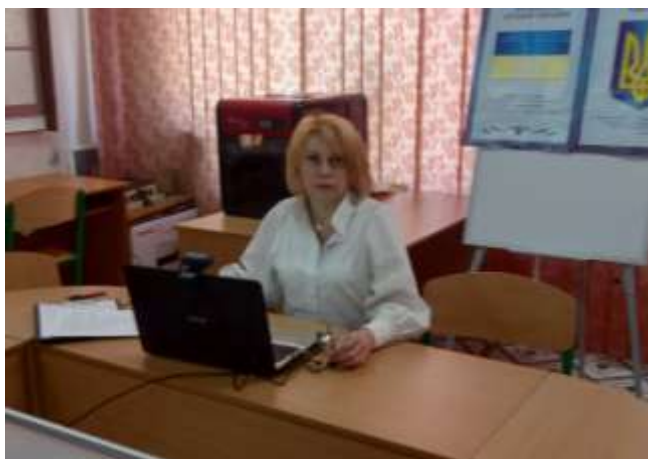
У реформуванні загальної середньої освіти на основі Концепції Нової української школи одним із ключових її компонентів визначено освіту як наскрізний процес виховання, який формує цінності учнів – морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, усвідомлення цінності людського життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага

до закону, солідарність, відповідальність). Забезпечувати це має ціннісно орієнтоване освітнє середовище, зміст навчання й відповідним чином організоване навчання.

Тож роль закладу освіти, змісту, методів і прийомів, форм організації навчання як складових освітнього середовища в цьому процесі важлива, а музейна педагогіка – актуальний і потужний спосіб формування історичних знань учнів, здатностей критично мислити, аналізувати, робити висновки, співвідносити події минулого й сучасності, що забезпечує також усвідомлення юним поколінням важливості бути носіями загальнолюдських і національних цінностей.

У виданні представлено теоретичні основи музейної педагогіки, практичної роботи шкільного музею як осередку культурно-просвітницької та розвивальної діяльності в певному регіоні, презентовано практичні здобутки педагогів, членів обласної педагогічної студії "Формування соціальної, громадянської, інформаційно-комунікативної компетентностей учнів засобами музейної педагогіки", метою якої є розкриття можливостей музейного середовища у формуванні соціальної, громадянської, інформаційної, комунікативної компетентностей учнів під час вивчення курсу історії України завдяки упровадженню інноваційних методик музейної педагогіки на уроках історії та в позаурочній діяльності, презентування кращих педагогічних практик із цієї проблеми, а також розвиток професійних компетентностей педагогів, учасників навчання.

КОРОТКО ПРО КЕРІВНИКА МАЙСТЕР-КЛАСУ

Феофанова Світлана Петрівна,
учитель історії, спеціаліст вищої
категорії, учитель-методист,
керівник обласної педагогічної
студії "Формування соціальної,
громадянської, інформаційно-
комунікативної компетентностей

учнів засобами музейної
педагогіки" для вчителів історії

Педагогічний стаж – 34 роки

Освіта: Київський державний
педагогічний інститут
ім. М. П. Драгоманова

Місце роботи: Фастівська
загальноосвітня школа
I-III ступенів №1

МУЗЕЙ ЯК ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ТА ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РЕСУРС

**Автор: Ольга Дмитрівна
Рокицька, методист відділу
музейної освіти та бібліотечної
справи КНЗ КОР "Київський
обласний інститут
післядипломної освіти
педагогічних кадрів"**

Шкільний музей у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді

Одним з актуальних завдань національної освіти є формування гідних громадян Української держави. Насамперед йдеться про виховання школярів як складник освітнього процесу, формування в учнів наукового світогляду, зокрема й історичного, високих моральних якостей, національної свідомості та громадянської позиції [8].

У Концепції Нової української школи [4] серед першочергових завдань системи загальної середньої освіти визначено формування учнів як громадян, патріотів України з активною життєвою позицією, які діють згідно з морально-етичними принципами та здатні приймати відповідні рішення.

З огляду на зазначене вище перед освітянською громадою постають завдання оновлення діяльності кожного закладу освіти на основі пошуку й застосування інноваційних методів і прийомів, засобів, спрямованих на підвищення якості української системи освіти. Виховання як невід'ємний складник освітнього процесу [4] має орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до

себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність).

У зв'язку із цим зростає роль шкільних музеїв як форми організації роботи, спрямованої на розвиток самодостатньої творчої особистості з активною громадянською позицією, утвердження партнерства (діалогічного спілкування, взаємодії та співпраці) учасників освітнього процесу; об'єднання спільними цілями та прагненнями учнів, батьків і вчителів, які є добровільними, зацікавленими, рівноправними учасниками освітнього процесу.

Тож актуальність розглядуваної проблеми зумовлена принципово новими підходами до організації музейної справи, розвитку музейної педагогіки як нової освітньої технології, що сприяє становленню особистості, формуванню національно свідомого громадянина, патріота своєї Батьківщини. Вважаємо, що в цьому контексті значні потенційні можливості має музейна педагогіка, що базується на розвивальному та виховному впливі музеїв на формування особистості, зокрема на виховання патріотичних почуттів сучасного громадянина.

Музей – це соціокультурний інститут, що формувався в довготривалому історичному суспільному розвитку, побудований за принципом діалогу культур; в основі його діяльності – збирання, збереження та популяризація різноманітних музейних експонатів – предметів матеріальної й духовної культури [7]. Музеї мають великий освітній, зокрема й виховний, потенціал, оскільки забезпечують добирання подій і фактів на основі документування, особливо якщо цією діяльністю займається не лише педагог, а й учні. Музейний предмет, будучи джерелом інформації про людей і події, здатний впливати емоційно, викликати відчуття причетності, оскільки роль дослідників історії виконують і вчитель, і діти під його керуванням. Освітня функція

музеїв набуває особливої значущості й цінності, нової динаміки у ХХІ столітті, підтверджуючи високу затребуваність суспільством ціннісного інформаційного потенціалу.

У контексті розглядуваної проблеми актуалізуються питання науково-теоретичного розроблення та практичної реалізації музейно-педагогічних програм державних музеїв України, яких більше 500 (державних і комунальних), а також близько 6 тисяч громадських.

За даними досліджень Л. Гайди [2], в Україні нараховується 470 музеїв різних профілів і форм власності та 4432 музеїв у закладах освіти. До прикладу, нині в навчальних закладах системи освіти Київської області зареєстровано більше 285 музеїв, які працюють на громадських засадах. Вони зберігають і примножують історико-культурну та етнографічну спадщину українського народу, що має вагомий потенціал для просвітницької й освітньої діяльності.

У музейних добірках нагромаджено унікальні творіння матеріальної і духовної культури народів, розкрито їх науковий, суспільно-політичний, історичний і культурно-освітній розвиток. Вони становлять, вважає Р. Маньковська [6], невід'ємну частину загальнолюдських цінностей, відображають ідеали поколінь, розкривають різні періоди історії, видатних діячів держави, науки, освіти і культури та є основною формою формування патріотичних почуттів школярів.

Загальна мета шкільних музеїв як однієї з форм організації культурно-освітньої діяльності закладу освіти – сприяння успішному розвитку обдарованої молоді, підготовці всебічно і гармонійно розвинених членів суспільства.

Визначимо такі основні завдання діяльності музеїв:

- сприяти загальному розвитку й розширенню світогляду учнів, зокрема й історичного, формуванню в них пізнавальних інтересів, творчих здібностей, дослідницьких нахилів;

- формувати вміння самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися в політичній і науковій інформації;
- розширювати зміст освітнього процесу, забезпечувати його зв'язок із життям;
- сприяти профорієнтації учнів;
- формувати в учнів національну свідомість, громадську активність, активну життєву позицію, естетичну культуру;
- залучати учнів до активної участі у збереженні й популяризації серед населення пам'яток матеріальної й духовної культури нашого народу, охороні природи, вивченні ресурсів країни.

М. Юхневич [6] до базових форм культурно-освітньої діяльності музею зараховує екскурсії, лекції, консультації, наукові читання, (конференції, сесії, засідання), клуб (гуртки, студії), конкурси (олімпіади, вікторини), зустрічі з цікавими людьми, концерти (літературні вечори, театральні вистави, кіносеанси), свята, історичні ігри тощо.

У діяльності будь-якого сучасного музею наявні й педагогічні аспекти, що спричинило виникнення спеціальної наукової галузі – музейної педагогіки. Проте в педагогічному музеї "педагогічне" є не аспектом, а становить головний зміст його колекцій. За результатами узагальнення поглядів сучасних музеєзнавців (Т. Белофастова,

О. Вансалова, Л. Гайда, М. Гнедовський, Н. Ганнусенко, О. Караманов, Ю. Омельченко, О. Салата, Г. Скрипник, Б. Столяров, М. Юхневич та ін.) [6] можна зробити висновок, що предмет музейної педагогіки становлять зміст, методи, форми й особливості педагогічного впливу музею на різні категорії населення.

Загалом поняття "музейна педагогіка" трактується як "галузь науки, що вивчає історію, особливості культурної й освітньої діяльності музеїв, методи дії музеїв на різні категорії відвідувачів, взаємодію музеїв з освітніми установами" [1]. Музейна педагогіка зумовлює новий етап у реалізації освітньо-культурного потенціалу музею й розглядається вітчизняними вченими [7] як нова галузь педагогічної науки, яка має міждисциплінарний характер, перебуваючи "на перехресті" музеєзнавства, соціальної педагогіки й педагогіки дозвілля. Музейна педагогіка – це галузь педагогічної науки, сформована на основі науково-практичної діяльності й спрямована на передавання культурно-освітнього досвіду в умовах музейного середовища [1].

Сучасна музейна педагогіка в Україні розвивається на основі музейної комунікації, збагачення її змісту, упровадження нових методик, спрямування на формування світогляду, творчих здібностей особистості засобами особливого впливу, виховання громадсько-патріотичної позиції учнівської молоді.

У сучасності в освітньому процесі музейна педагогіка, постійно розвиваючись, набуває дедалі більшої популярності. Завдяки музейно-педагогічним технологіям у вчителя з'являються нові методи навчання й виховання юного покоління, а в дитини розвивається інтелект, вона отримує ширші можливості вивчення світу. Це забезпечує широкі можливості щодо розуміння цінності культурних надбань, збережених людством, щоб сформувати потребу розкривати його таємниці, зберегти та примножувати їх.

На думку Т. Белофастової [1], до питань музейної педагогіки належать такі: особливості здійснення освітнього процесу в музеї (принципи і закономірності); музейно-педагогічні форми і методи діяльності; специфіка видів діяльності в музеї, керування нею (специфіка педагогічного впливу музейної інформації на різні соціальні й демографічні групи аудиторії, що потребує диференційованого підходу до визначення мети, завдань, і змісту впливу на кожну з них); експозиційна діяльність (урахування педагогічних аспектів у розробленні експозиційного сценарію); прогнозування розвитку музеїв у реалізації ними педагогічних можливостей; моделювання нових напрямів і способів залучення особистості до історико-культурної спадщини.

Б. Столяров [6], досліджуючи питання музейної педагогіки, у розробленні моделі музейно-педагогічного процесу, визначенні його складників особливого значення

надає методологічній основі музейно-педагогічного процесу (діалог з пам'яткою, музейним педагогом, міжособистісний діалог з учнем), музейному середовищу (музейне приміщення, музейний предмет, музейний педагог, навколо музейний простір, експозиція, експонат, глядач), формам музейно-педагогічного процесу (екскурсія, музейний урок, лекція) тощо.

Окремі підходи до вирішення означеної проблеми знайшли відображення у працях О. Караманова [3]. Науковець надає перевагу

різним способам організації педагогічної взаємодії з відвідувачами та наголошує на необхідності забезпечення характерних чинників такої взаємодії, як невимушеності, психологічно комфортної атмосфери, здивування, зацікавленості й безпосередності. Музеєзнавець презентує модель американських музейних педагогів щодо занурення дитини у стихію історичних подій і пригод за допомогою рольової гри задля набуття дітьми знань і життєвого досвіду.

У Київській області навчально-методичний та організаційний супровід діяльності музеїв регіону здійснює Комунальний заклад Київської обласної ради "Центр творчості дітей та юнацтва Київщини" (створення музею, формування нормативно-правової бази, затвердження навчальних програм гуртків, організація навчальних заходів, презентація досвіду тощо), а музей історії освіти Київщини на базі Комунального навчального закладу Київської обласної ради "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів" є науково-методичним центром для науковців і вчителів-практиків, які задіяні в музейній педагогіці, осередком популяризації їхніх здобутків і досвіду.

Окрім цього, із досвіду співпраці з музеями в закладах освіти можемо стверджувати, що їх керівниками напрацьовано значний педагогічний досвід роботи, але недостатньо використовуються методи

та форми музейної педагогіки. Тому завданням педагогічного колективу школи, у якій є музей, є високоефективне використання його зібрання в

культурно-освітній діяльності школи. Шкільний музей повинен органічно вписуватися в систему заходів, що проводяться, стати місцем здійснення культурно-історичної ідентифікації, діалогу часів, людей і музейних предметів.

Виокремлюють такі напрями діяльності шкільного музею в контексті музейної педагогіки: пошуково-дослідницький, експозиційний (оформлювальний), екскурсійний, культурно-масові заходи та справи. Тому як ефективні форми роботи у впровадженні музейної педагогіки розглядаються масові (екскурсії, походи, експедиції, вечори, олімпіади, вікторини, зустрічі з учасниками й свідками історичних подій, краєзнавчі ігри, шкільні конференції, лекції, поїздки до музеїв інших міст), групові (гурток, товариство, видання путівників, альбомів, журналів, буклетів, створення презентацій, цільових проектів, відеофільмів, веб-порталів тощо) та індивідуальні (робота з документальними матеріалами архівів, підготовка доповідей, запис спогадів, спостереження за життям і побутом народу, що вивчається, написання наукових робіт, листування з воїнами, персональні виставки учнів тощо). Як

особливо ефективні в музейній педагогіці розглядаємо ігрові технології, технології колективних творчих справ, технологію проблемного навчання.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що мета музейної педагогіки полягає у створенні умов для розвитку особистості на основі включення її в різноманітну діяльність шкільного музею, а її завдання передбачають:

- залучення молоді до пошукової, краєзнавчої, науково-дослідної, художньо-естетичної та природоохоронної роботи;
- формування в дітей і молоді самосвідомості, уміння успішно адаптуватися в навколишньому світі, активної життєвої позиції, соціально-громадського досвіду;
- розширення й поглиблення загальноосвітньої і професійної підготовки молоді;
- надання можливості реалізуватися відповідно до своїх здібностей та інтересів, виявляти свою неповторну індивідуальність;
- виховання любові до рідного краю та людей, які забезпечують його розвиток [8].

Завдання педагога в межах музейної педагогіки є такими:

- навчити дитину бачити історично-культурний контекст навколишніх речей, тобто оцінювати їх у контексті історичного й культурного розвитку;
- формувати розуміння взаємозв'язку історичних епох, своєї причетності до сучасної культури, нерозривно пов'язаної з минулим;
- розвивати здатність до естетичного споглядання, співпереживання і насолоди;
- формувати толерантність, повагу до інших культур та їх розуміння [8].

Список використаних джерел

1. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру : автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 2003. 22 с.
2. Гайда Л. А. Розвиток музейної педагогіки в Україні. *Позашкілля*. 2012. – № 10(70). С. 51–51.
3. Караманов О.В. Музейна педагогіка в контексті багатокультурного освітнього середовища в Україні. *Шлях освіти*. 2012.

№ 2 (64). С. 8–11.

4. Концепція Нової української школи / упорядн. Гриневич Лілія, Елькін Олександр, Калашнікова Світлана та ін. / заг. ред. Грищенка Михайла ; Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 36 с.

5. Маньковська Р. В. Музеєзнавство в Україні. Київ, 2000. 140 с.

6. Рокицька О. Д. Роль музею історії освіти Київщини у вихованні патріотичних почуттів сучасного громадянина. *Шкільний музей як центр національно-патріотичного виховання учнівської молоді* : навчально-методичний посібник / укладач О.Д. Рокицька. Біла Церква : КВНЗ КОР АНО, 2016. 269 с.

7. Салата О.О. Основи музеєзнавства : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ "Нілан-ЛТД", 2015. 164 с.

8. Салата О.О. Музей у системі освітнього простору сучасного суспільства. *Директор школи*. 2012. № 12(680). С. 41–45.

Автор: Олена Миколаївна Степанівська, завідувач відділу КЗ ФМР "Фастівський державний краєзнавчий музей" – "Музей Героїв Чорнобиля"

Музейна педагогіка в науково-просвітницькій діяльності КЗ ФМР "Фастівський державний краєзнавчий музей"

Одним із засобів пізнання історико-культурної спадщини рідного краю, його регіональних властивостей та особливостей, популяризації національних і розвитку морально-етичних, загальнолюдських цінностей є використання музейної педагогіки в освітньому процесі. На думку Т. Калюжної [1], музейна педагогіка – один із найбільш значущих

напрямів сучасної педагогіки, орієнтованих на вирішення завдань виховання й розвитку особистості, теоретико-методологічною основою якої є наукові знання, що виникли на основі зв'язків музеєзнавства, педагогіки, психології, філософії, мистецтва (як частини загальної культури) і краєзнавства.

Р. Маньковська [2] вважає, що методи й засоби впливу музеїв на освітнє середовище закладу освіти, взаємодія музейних установ з учасниками освітнього процесу допомагає застосовувати інноваційні педагогічні технології для інтеграції музейництва у процес творчого розвитку та самовдосконалення особистості.

КЗ ФМР "Фастівський державний краєзнавчий музей" у співпраці з закладами загальної середньої освіти м. Фастова проводить значну роботу щодо впровадження елементів музейної педагогіки в освітній процес. Із цією метою музей організовує різноманітні заходи: екскурсії, лекції, круглі столи, конференції, семінари-практикуми, тренінги, майстер-класи, тематичні зустрічі за участі школярів і педагогів, жителів громади.

КЗ ФМР "Фастівський державний краєзнавчий музей" заснований 17 вересня 1990 року та є науково-дослідним і культурно-освітнім закладом, основною скарбницею пам'яток природи, матеріальної й духовної культури, пов'язаних з історією й сьогоденням Фастівщини. Музей розміщено в будівлі, що є історичною та архітектурною пам'яткою кінця XIX століття.

У закладі діють постійні експозиції й тимчасові виставки. Музей уже давно став не лише місцем, де зберігається та вивчається історія, а й осередком культурного і громадського життя міста, центром наукової й методичної роботи, просвітницької й видавничої діяльності на Фастівщині. Тут влаштовуються персональні художні виставки, літературні вечори, музичні вітальні з концертами класичної, духовної та народної музики, відбуваються загальноміські урочистості.

На сучасному етапі велика увага в діяльності закладу приділяється музейній педагогіці. Відповідно до шкільної програми проводяться заходи зі школярами міста й району, вихованцями дошкільних і позашкільних навчальних закладів; розробляються спеціальні тематичні екскурсії, лекції, уроки та квести біля стендів музею, заходи циклу "Залиш дитину на годинку", "Ярмарок народних звичаїв", ведуться наукові дослідження історії краю в межах участі школярів у конкурсній захисті Малої академії наук України.

Для знайомства учнівської молоді із маловідомими сторінками нашого краю в музеї також започатковано науково-дослідний клуб "Краєзнавець", інтерактивні екскурсії та ігри-заняття в межах музейного проєкту "Археологічна пісочниця", створено рубрики "Рідний край вивчаю я, це – історія моя!", "Історія одного експоната", "Тобі розкаже сива давнина, як предки край наш боронили" (активні уроки-лекції для різновікової категорії населення, зокрема й онлайн).

Для виховання юного покоління на традиціях і звичаях українського народу в музеї проводяться "музейні посиденьки": "Дарма часу ми не гаєм: вміло шиєм-вишиваєм" (майстер-класи з вишивки різними техніками, виготовлення ляльок-мотанок та ін.).

Важливим елементом упровадження музейної педагогіки в роботу закладу є започаткування "Школи музейного екскурсовода", основна мета якої – підготовка юних екскурсоводів, учнів закладів загальної середньої освіти, а також діяльність у музеї аматорського клубу театрального мистецтва "Золоті зерна" та історичного гуртка.

Систематично проводяться й інтерактивні уроки-екскурсії біля стендів музею ("Первісна стоянка мисливців на мамонта", "Фастівщина за часів Київської Руси", "Стежками Палієвої держави", "Бабусина скриня" (звичаї, традиції та побут українців кінця XIX – початку XX століть), "Культурно-просвітницький рух і соціально-економічний розвиток на теренах рідного краю" (кінця XIX – початку XX століть), "Стареньке місто моїх мрій..."), майстер-класи, тематичні виставки дитячих малюнків тощо.

На початку літніх канікул у музеї вже другий рік функціонує літній навчально-розважальний табір, який має за мету поглиблення знань дітей з історії рідного краю. Від 2022 року (у період воєнного стану) в закладі активізували роботу з національно-патріотичного виховання учнівської молоді, започатковано краєзнавчо-розважальні проєкти: тиждень

музейних пікніків "Природа рідного краю", "Легенди, казки та повір'я про рослин", природознавчі квести з елементами українських народних ігор для учнів 1-4 класів початкової школи та дітей вимушених переселенців, які постраждали від російсько-української війни.

У межах навчальної програми "Історичне краєзнавство" з метою поглиблення знань про Чорнобильську трагедію на базі відділу КЗ ФМР "Фастівський державний краєзнавчий музей", зокрема у "Музеї Героїв Чорнобиля" проводяться екскурсії й лекції для учнів закладів загальної середньої освіти м. Фастова.

Уже багато років поспіль Фастівський державний краєзнавчий музей активно співпрацює з навчальними закладами міста, зокрема з Фастівською школою народної майстерності, має спільні науково-просвітницькі проєкти з міськими закладами культури (дитячою музичною школою, Палацом культури) і районними закладами.

У музейно-освітньому напрямі значну роботу проводять науковці музею, які опікуються музеями навчальних закладів м. Фастова, співпрацюють із музеєм історії освіти Київщини КНЗ КОР "КОІПОПК", краєзнавчими спілками, бібліотеками, закладами вищої освіти, культурними й освітніми громадськими організаціями, часто беруть участь у науково-практичних конференціях, дискусійних клубах і круглих столах, активно проводять архівну науково-дослідницьку діяльність. До прикладу, 2020-2021 рр. на базі музею працювала

обласна педагогічна студія учителів історії (керівник Світлана Феофанова, учитель історії Фастівської загальноосвітньої школи №1). На основі музейних експозицій С. Феофановою й учнями 10 класу у співпраці з науковим

працівником музею О. Степаніцькою для учасників педагогічної студії було підготовлено відеофільми та презентації й проведено навчальне заняття для учнів 10 класів "Українська революція. Україна в боротьбі за збереження державності 1917-1921 роках. Події революції на території Фастівщини".

Нині музей включений до туристичних маршрутів Київщини. На постійній основі діють тематичні екскурсії "Історичними та культурними стежками рідного краю", "Місцями козацької слави", "Шевченко на Фастівщині", "Видатні постаті Фастівщини" та інші.

В умовах карантину педагоги можуть скористуватися послугами віртуального освітнього центру Фастівського державного краєзнавчого музею.

Праці музейних дослідників представлено в періодичних виданнях "Прес-музей" та "Фастівщина: сторінки історії". Від 1993 року виходить періодичне науково-інформаційне видання "Прес-музей" (має вже 43 номери).

За активну науково-просвітницьку діяльність колектив музею відзначений медаллю "10 років Незалежності України" (2001 рік), нагороджений дипломом літературно-мистецької премії Фастівщини ім. В. Косовського (2003 рік), став лауреатом I Всеукраїнського музейного фестивалю "Музей третього тисячоліття" у номінаціях "Видатні постаті" та "Методична довідкова література" (2012, 2013 роки, м. Феодосія). Два музейні видання "Фастівщина: сторінки історії" та "Співець душі народної" отримали статус навчального посібника Міністерства освіти і науки України.

Отже, КЗ ФМР "Фастівський державний краєзнавчий музей" – це центр науково-просвітницької роботи та осередок культурно-дозвілєвого відпочинку як для наймолодших шанувальників, педагогів, так і для інших відвідувачів.

Нині музей відіграє важливу роль у житті громади міста, виконує функцію збереження й поширення національно-культурних традицій у громаді та для гостей міста.

Список використаних джерел

1. Калюжна Т. Г. Музейна педагогіка в контексті формування всебічно розвиненої особистості викладача післядипломної педагогічної освіти. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/722679/120\(2\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/722679/120(2).pdf).

2. Маньковська Р. Музейна педагогіка: інноваційна технологія інтелектуального розвитку. Краєзнавство. м. Київ. ПП "ПФ "Фоліант", 2019. №3. С. 238–252.

Саме на станції Фастів на шляху до Києва 1 грудня 1918 року зупинився потяг, де політичні діячі у штабному вагоні Головного Отамана УНР Симона Петлюри підписали передвступний Договір про злуку між Українською Народною Республікою та Західно-Українською Народною Республікою в одну соборну державу.

Але зазначений документ ще не був легітимний. Лише на початку січня 1919 року Симон Петлюра оголосив про об'єднання УНР і ЗУНР.

22 січня 1919 року на Софійській площі в Києві урочисто було ратифіковано договір про об'єднання УНР та ЗУНР (Акт Злуки УНР та ЗУНР).

Установили музей-вагон у м. Фастові 1993 року. Відкрито вагон-музей злуки УНР та ЗУНР було у 2001 році до Дня Незалежності України. Музей відображає історичний період, коли Україна у грудні 1918 року підписала Акт злуки Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки.

У музеї презентовано чимало експонатів про Акт Злуки та події революції 1917-1922 років. Серед експонатів – тематичні речі тих часів: карти, фото, документи, старі гроші, зброя, годинники, одяг та інше.

У 2016 році до вагона приєднали паротяг Ов-2611, завдяки чому музей почав виглядати більш цілісно.

**Автор: Світлана Петрівна
Феофанова, учитель історії
Фастівської загальноосвітньої
школи
I-III ступенів № 1**

Музей-кімната
Фастівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1

Сьогодення потребує змін у підходах до навчання й виховання молодого покоління. Прогрес настільки стрімкий, що інколи учні краще орієнтуються в інформації, яка надходить звідусіль, від представників старшого покоління. Сучасні діти можуть знайти будь-яку інформацію самотійно і, що вагомо, швидко. Тож для нас, учителів історії, сьогодні особливо важливо, щоб уроки не були для учнів архаїчними, нецікавими і щоб історія не стала для них якоюсь абстракцією.

Школярі засвоюють історію світу, Європи, інших країн, але це все десь далеко... Діти набувають знань, та це незначно впливає на них, не пробуджує хвилювання, співпереживання. Оживити історію, донести її до кожного учня, схвилювати, зацікавити, розвинути інтерес знати більше, порівняти з подіями іншого масштабу покликана історія рідного краю. І саме цю історію можливо ефективно пізнати у краєзнавчих і шкільних музеях. Вважаю, що процес засвоєння історії потрібно організовувати так, щоб дитина від початку відчувала, що вивчає не про когось, а про себе, про своїх батьків, дідів, прадідів, про своє місто (село), школу.

Тому важливе місце серед перспективних напрямів сучасної педагогіки посідає саме музейна педагогіка, що вирішує не тільки навчальні цілі, а формує цілісну особистість, громадянина, патріота.

Хочу привести до прикладу слова Богдана Ханенка: "Музей має бути не лише зібранням раритетів та взірців, але водночас і школою, і храмом, і священним місцем, куди мусить стікатися все для вивчення прекрасного і поклоніння красі, щоб потім у житті любити і шанувати красу". Саме таким місцем стала для вчителів та учнів музейна кімната Фастівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1.

Пам'ятаємо, як у кінці 90-х – на початку 2000-х років набуло актуальності створення шкільних музеїв. Було написано історію шкіл, освіти Фастова, у закладах освіти створювалися музеї й музейні кімнати. У нашій Фастівській загальноосвітній школі I-III ступенів №1 2001 року також було створено таку кімнату. Відкриття відбулося 27 вересня 2001

року, приурочене 150-річчю школи. Ініціаторами й творцями шкільного музею були вчителі, учні й випускники школи. До облаштування кімнати-музею долучилися й батьки. Роботу зі створення музею очолив директор школи В. Г. Мельниченко, активно збирали спогади, матеріали, працювали в архівах І. М. Турянська, О. В. Левченко, Г. А. Ображей, Г. В. Самотюк, Т. І. Бублик. До збирання архівних матеріалів долучився доктор історичних наук, академік В. П. Ляхоцький, матір якого працювала в нашій школі.

Діяльність музею 2001-2018 роках очолювала вчитель Т. І. Бублик (нині – член його ради). Сьогодні в школі створена рада музею (голова – С. П. Феофанова, учитель історії).

Наша музейна кімната – центр дослідження історії рідного краю та становлення освіти в Фастові.

Матеріали експозицій та стендів музею цікаво формі презентують історію закладу освіти, вагомі події, що відбулися в школі, професійну діяльність педагогів Фастівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1, досягнення учнів і випускників нашої школи.

У музеї наявна коротка історична довідка (складена на основі архівних матеріалів) про наш заклад освіти:

"Школа створена 27 вересня 1851 року як Міністерське однокласне училище для дітей м. Фастова. Училище утримувалось коштом батьків.

Документ від 13 жовтня 1900 року, надісланий з Фастова до Києва, свідчить, що однокласне училище стало двокласним.

У 1909-1914 роках завідувачем Фастівського сільського міністерського училища був Микита Оляничук-Сошинський; від 14 серпня 1914 року – Яків Хмелівський.

16 травня 1920 року двокласне училище реорганізоване в 7-річну школу №1. Директором школи призначено Я. Хмелівського.

У документі від 1 січня 1932 року вказано повну назву школи – Фабрично-заводська семирічна школа №1. 5 вересня 1933 року заклад

освіти став Фастівською десятирічною фабрично-заводською школою №1. Її очолив Юрій Венедиктович Бігич.

Під час Другої світової війни приміщення школи було зруйноване. Школа отримала нове приміщення – дитячого садка (нині це приміщення початкової школи).

1964 року було побудовано нове приміщення – середньої та старшої школи.

Перші два стенди в музеї-кімнаті присвячені історії освіти м. Фастова та створенню першого навчального закладу – однокласного училища.

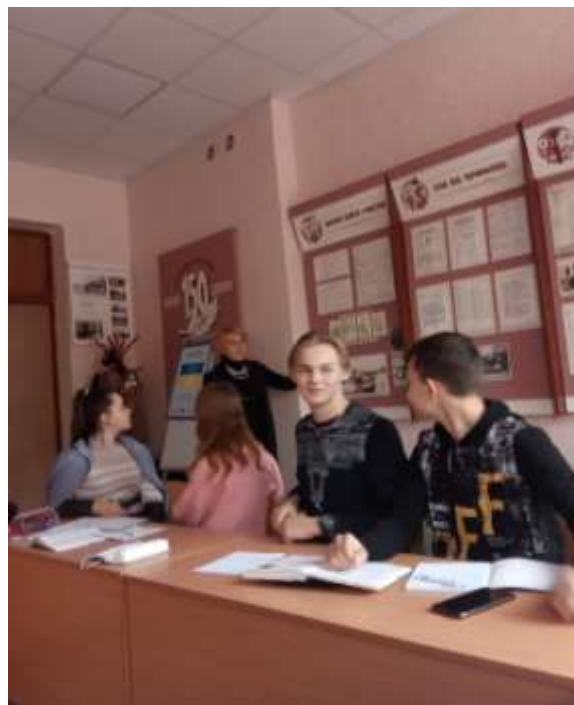

Ці матеріали використовуємо у вивченні історії України II половини XIX століття. Експонати, фотографії допомагають учням старших класів

вивчати теми "Модернізація промисловості й сільського господарства. Формування інтелігенції й робітництва (пролетаріату)".

Цінними є сімейні фотографії, надані вчителями школи. Ці фото показують, що у II половині XIX століття в місті з'явилася нова формація: інтелігенція. Це були в основному поляки.

Матеріали стенду слугують наочністю та джерелами інформації під час вивчення теми "Культура України II половини XIX – на початку XX століть" (9 клас), де представлено архівні документи про створення школи, перших вчителів та учнів закладу. Дев'ятикласники отримують завдання: дізнайтеся, у якому році й на чий кошти створена школа. Подумайте, які школи існували в той час? Що таке

парафіяльні школи? Які школи є однокласними та двокласними? Пошукайте інформацію в різних джерелах: підручнику, інтернеті. На вашу думку, чому саме в середині XIX століття виникла потреба у створенні навчального закладу? Які зміни відбувалися у II половині XIX століття в Україні і Фастові?

У музеї наявні цінні матеріали про буремні роки Першої світової війни, Української революції та становлення освіти на Фастівщині. Їх використовуємо під час засвоєння теми "Нові тенденції розвитку культури 1914-1921 років. Освіта" (10 клас). Звертаємо увагу учнів, що в зазначений період у країні було відкрито будинки для дітей-сиріт. У нашому навчальному закладі теж було відкрито такий сиротинець на 45 осіб. Як жили, навчалися діти в ньому знаємо зі спогадів доньок

директора школи Я. Хмелівського – Марії та Ганни, які також навчалися в нашій школі. З цією інформацією учні, зазвичай, працюють, виконуючи практичну роботу "Повсякденне життя українців 1917-1921 років".

Важливими для вивчення теми "Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні" є матеріали експозиції 20-30-х років. У цей період директором школи був Я. Хмелівський – збіднілий дворянин, інтелігент, учитель і кваліфікований наставник дітей і молоді.

Саме він, не дивлячись на події Першої світової війни, революції, громадянської війни зберіг школу, збагатив її. Біля школи були розбиті присадибні ділянки; вирощували кролів, що давало змогу підгодовувати дітей у буремні роки й утримувати 45 сиріт.

Цінними є фотографії учениць школи – Ганни, доньки Я. Хмелівського, та її подруг в українських костюмах, що свідчить про процес

українізації в нашій країні в ті роки.

На фото родини 1933 року всі виглядають похмурими й засмученими. Тож пропонуємо старшокласникам пояснити, яка причина цього.

Значною є експозиція та матеріали, які охоплюють період Другої світової війни. На основі цих матеріалів вивчаємо теми "Опір окупантам. Український визвольний рух", "Окупація України військами Німеччини. Голокост". Маємо фотографію випускників 1941 року. Усі юнаки пішли на фронт. Живим залишився один учень цього випуску.

Коли вивчаємо тему "Україна в повоєнний період", діти дуже уважні до інформації про те, як відбудовувалася наша школа після війни, хто це забезпечував.

Цікавою є експозиція, на якій представлені директори школи, кращі вчителі та випускники. Її використовуємо на уроках, позаурочних заходах, ознайомлюючи дітей з сучасними героями міста і школи.

Наш музей – місце зустрічі випускників школи. Тут відбуваються зустрічі з ветеранами – учасниками бойових дій та Другої світової війни.

Учням запам'яталася щира, трепетна зустріч з матерями сучасних героїв – захисників України.

Отже, упровадження елементів музейної педагогіки, змога не просто прочитати, а доторкнутися до історії дає можливість учителю зробити уроки цікавими, незабутніми, емоційними, наочними, сприяє розвитку пізнавальних інтересів учнів, формуванню в них творчих навичок, уміння самостійно здобувати знання і грамотно їх презентувати. Це надзвичайно важливо для становлення особистості – відчуття успіху і власної значущості від результатів власної діяльності, причетності до дослідження історії малої батьківщини! Плідна співпраця вчителя, учнів, краєзнавців, бібліотекарів, науковців музеїв доводить дітям, що разом навчатися, досліджувати не тільки легше й цікавіше, але значно ефективніше.

Автор: Зоя Вікторівна Чередніченко,
учитель української мови та літератури
Борівського академічного ліцею
Фастівської міської ради Київської області,
учитель вищої категорії, вчитель-методист,
відмінник освіти України, член Національної
спілки краєзнавців України

Діяльність зразкового музею історії освіти

Борівського академічного ліцею Фастівської міської ради

Слово "музей" завжди викликає різні почуття: зацікавленість і захоплення, очікування нового, невідомого й бажання долучитися до історії, зокрема й історії рідної школи. Тож презентуємо діяльність музею історії закладу освіти в селі Борова на Фастівщині.

Музей історії освіти Борівського академічного ліцею Фастівської міської ради – важливий культурний та освітній центр, що в сучасних умовах активно розвивається. Основою, на якій музей базує свою діяльність, є колекція. Зібрана колекція музею спонукає відвідувачів до розмови про традиції та історію, допомагає краще зрозуміти різноманітність світу.

Напередодні 100-річного ювілею (2007 рік) у Мотовилівському 4-класному міському училищі, збудованому 1912 року, при Борівському закладі загальної середньої освіти I-III ступенів (діяльність навчального закладу – 112 років) почав функціонувати музей історії закладів освіти смт Борова.

Музей відроджує минуле школи, повертає із забуття славні імена вчителів та учнів, прослідковує віхи зростання школи від заснування (1908 рік) до закладу нового типу незалежної України (5 серпня 2019 року Борівський заклад середньої освіти I-III ступеня отримав статус Борівського академічного ліцею).

Законодавчою базою діяльності музею є Конституція України, закони України "Про освіту", "Про музеї та музейну справу", Положення про музей при закладах освіти МОН України, Положення про "Зразковий музей", Статут музею.

Мета діяльності музею полягає в залученні учнівської молоді й дорослих до вивчення та збереження культурної спадщини України, у формуванні інтелектуальної творчої особистості.

Діяльність музею координується Радою музею, яка розробляє напрямки роботи, скеровує пошукову діяльність, упроваджує обмін досвідом.

Нині у складі ради – 7 осіб: Зоя Вікторівна Чередниченко, голова, учитель української мови і літератури; Оксана Вікторівна Тимченко, керівник фондового сектору, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель хімії; Лідія Яківна Сидорова, керівник експозиційного сектору, учитель історії; Олена Віталіївна Онищук, керівник просвітницького сектору, учитель української мови і літератури; Вероніка Лущик, учениця 9-Б класу, Олександра Савчук, учениця 9-Б класу, Анастасія Касаджик, учениця 9-Б класу, – керівники екскурсійного сектору.

Музей працює за такими напрямками:

- організація дослідницької діяльності згідно з тематикою музею;
- систематичне поповнення фондів музею;
- облік музейних експонатів і забезпечення їх збереження;
- створення й доповнення експозиції;
- проведення освітньо-виховної роботи серед учнів;
- надання можливості використання матеріалів музею в освітньому процесі.

У музеї є такі тематичні розділи: "Де шумів сосновий бір", "Сучасна Борова", "Борівська трудова школа", "Борівська залізнична школа №17", "Дві війни – одна історія", "Молодіжні організації та об'єднання", "Спортивна слава ліцею", "Борівський заклад загальної середньої освіти I-II ступенів", "Початкова школа №39", "Мить шкільного життя", "Ансамбль "Лілея", "Боротися, шукати, знайти і не здаватися", "Наша гордість – випускники школи", "Фастівське земляцтво", "Учительські династії", "Забуттю не підлягає", "Завжди з нами", "Ми з ХХІ століття".

Музейний комплекс розташований у двох кімнатах. Загальний фонд першої кімнати – 2415 експонатів, другої – 250. У музеї 35 експозиційних розділів.

2011 року музей отримав статус "Зразковий музей", 2015 року – підтвердив звання.

Із 2007 року в музеї працює гурток "Мнемозіна".

Щорічно музей відвідує близько 400 осіб.

Велика увага приділяється пошуковій і науково-дослідницькій роботі. У 2016 році учениця Вікторія Зоренко здійснила дослідження в МАН України "Історія вулиці Миру – одна зі сторінок історії селища". До 75-ї річниці визволення України від нацистських загарбників учень Андрій Онищук написав нарис "Польова пошта, війна, кохання" про дідуся й бабусю, учасників Другої світової війни.

Кілька років триває збір матеріалів про історію Борівської лікарні та її працівників, багато з яких є випускниками школи. Написано вже 27 нарисів, що увійшли до книги "Розповіді про борівчан" (2022 рік). Два нариси про лікарські династії сімей Левенців і Скачків надруковано у виданні Фастівського краєзнавчого музею "Прес-музей 2017".

У 2017 році силами гуртківців і З. Чередниченко створено "Педагогічну енциклопедію Борівського академічного ліцею". Дослідження нараховує 480 повідомлень про вчителів, які працювали і працюють у ліцеї, починаючи від 1908 року й до сьогодні.

В одній з експозицій представлено листівки-світлини, випущені в 1914 році. Їх автор – Дмитро Марков. На початку XX століття він фотографував визначні місця Києва й дачні околиці. Оскільки на станції Мотовилівка (селище Борова) були дачні будинки, то наша місцевість потрапила до об'єктиву. Видало листівки Контрагентство О. Суворіна, відомого журналіста й видавця. На сьогодні колекція листівок налічує 10 екземплярів: станція Мотовилівка – 4, млин – 1, став – 2, каплиця Святого Володимира – 1, початкове училище – 1, літній театр – 1. Листівки-світлини стали цінним матеріалом про історію селища.

Випускниця школи (1972 рік) Людмила Волкова, яка працює в Центральному історичному архіві України, передала музею дві поштові листівки. Кілька тисяч таких листівок отримав Центральний історичний архів України від Харківського обласного архіву. Вивчаючи їх, Л. Волкова натрапила на ті, що були відправлені в Борову Київської області. Першу надіслав Степан Удовиченко з Німеччини в 1943 році Любі Новак на вулицю Пушкіна, 11. Інший лист написаний 25 березня 1942 року 18-річною дівчиною Вірою Лаврегою, яка працювала на примусових роботах у Німеччині, подрузі Каленській Зіні. Копії цих листівок передали до шкільного музею. Гуртківці долучилися до пошуків, проводили опитування односельців, розмістили інформацію на сайті Borova.org. Поки що, на жаль, пошуки не увінчались успіхом.

Світлана Козіна (випуск 1988 року) займається волонтерською діяльністю, член громадського об'єднання "Кухарська сотня столиці". Вона подарувала музею набори сухих борщів, які волонтери відправляють захисникам, ювілейні 5 гривень, випущені до Дня волонтера, воєнні трофеї (гільзи, уламки снарядів, ракетна установка РПГ-22, шеврон "Кухарської сотні", солдатський молитовник).

Боєць 90 окремого аеродинамічного батальйону 95 окремої аеродинамічної бригади Збройних сил України Руслан Боровик подарував власну книгу про донецький аеропорт.

У 2016 році до селища прийшла сумна звістка – від снайперської кулі в Зайцевому на сході України загинув випускник Олександр Свірський. Тому в закладі освіти в 2016 році ініціювали відкриття меморіальної дошки на фасаді, присвяченої захисникові України, взяли активну участь в організації заходу.

Листи й інші матеріали волонтерів лягли в основу нового розділу "Дві війни – одна історія".

Представник династії Оксана Вікторівна Тимченко подарувала музею медаль ветерана праці й почесний знак "Відмінник народної освіти" своєї мами, учителя української мови і літератури Лілії Михайлівни Лисенко.

Традиція повертатися працювати в рідний заклад триває. Із 63 членів колективу 31 – випускники ліцею; за останні п'ять років шість випускників поповнили педагогічний колектив. Готуємо матеріали про них, а також про успіхи й надбання сучасних учителів у тематичній виставці "Уклін тобі, Учителю". Новим матеріалам у періодичній пресі про ліцей і музей надається постійна увага гуртківців.

Створено папку "Сузір'я медалістів ліцею", де розкрито життєпис і подальшу долю випускників закладу освіти. Керівники драматичного гуртка "Гармонія" Людмила Моргунова та Наталія Колесник подарували музею фотоальбом про 15-річну діяльність вихованців.

Випускники 2019 року 11-А та 11-Б класів презентували фотоальбом своїх шкільних миттєвостей.

Щорічно оновлюється стенд "Наша гордість" – про переможців предметних олімпіад, членів Малої академії наук України, призерів спортивних змагань.

У 2016 році провели конкурс світлин "Мій клас", матеріали якого висвітлюють життя учнів ХХІ століття.

День відчинених дверей – Музейні гостини – став щорічною традицією. На цьому заході Рада музею звітує про діяльність, відбуваються зустрічі з цікавими людьми. Так, 2018 року до Музейних гостин приурочили виставку "Історія школи в старій світлині".

Останніми роками на Музейних гостинах побували члени Національної спілки краєзнавців: Євген Букет, Тетяна Неліна, Анатолій Древецький, працівники Фастівського краєзнавчого музею, поет-бард Павло Браницький, поетеса Анна Багряна, ветерани АТО, жителі селища, випускники ліцею.

Музейні гостини 2019 року були присвячені 111 річниці заснування ліцею. До цієї дати виготовили панно, на якому презентували, як змінювався статус закладу від Мотовилівського 4-класного міського училища 1908 до Борівського академічного ліцею. Створили новий гімн ліцею (автори – випускниці закладу, а нині вчителі Катерина Бєлова та Олена Онищук). 38 класів ліцею створили послання нащадкам і заклали його в капсулу часу, яку буде відкрито через 25 років – 2044 року.

Невід'ємною частиною життя закладу став поетичний марафон, започаткований 2014 року. Щорічно збільшується кількість учасників, які бажають долучитися до поезії. У 2016 році захід проходив під гаслом "Україно, ти моя молитво", у 2017 – "Україна сміється", у 2018 – як конкурс колискових пісень, у 2019 виконувалися обрядові величальні пісні (колядки, щедрівки).

Члени гуртка "Мнемозіна" беруть участь у проведенні тематичних радіолінійок, на яких висвітлюються життя ліцею, музею, пам'ятні дати, надається інформація для класів. До прикладу, у 2019 році гуртківці підготували цікаві повідомлення до свята Покрови та про воїнів-визволителів сучасності. Цій події приурочили виставку "Історії ж бо пишуть на столі. Ми ж пишем кров'ю на своїй землі".

Ліцей розташований на вулиці Миру. Від 2016 року за ініціативи музею 21 вересня в селищі відзначається Всесвітній день миру. Першого року провели мітинг біля селищної ради, і ланцюг миру, утворений учнями, з'єднав центр селища з ліцеєм. Наступного року – флешмоб "Мир Україні". У 2018 році всі класи виготовляли квітку миру, а потім на подвір'ї ліцею вишикувалися з квітами, утворивши карту України. Найцікавіші квіти демонструються в "Українській світлиці". У 2020 році цю дату відзначили малюнками на асфальті та створенням відеокліпу.

2016 року в центрі селища Борова урочисто відкрито пам'ятник Тарасу Шевченку. У 1846 році поет перебував на Фастівщині, працюючи в археографічній комісії. Активними учасниками свята були члени гуртка

"Мнемозіна". А в День незалежності України організуємо читання Тарасових поезій біля пам'ятника.

Проведення виставок у музеї стало традиційним. До прикладу, виставка "Шкільна документація XIX-XX століть" знайомить учнів ліцею з табелями, похвальними листами, щоденниками, атестатами, журналами різних років.

У виставці "Морські захоплення Олега Столбецького" розповідається про дослідника життя й діяльності Ксаверія Ратника, конструктора військових кораблів, який у 1907-1924 роках проживав у селищі.

Кожного року беремо участь у відзначенні пам'яті героїв Мотовилівського бою 1918 року.

Долучаються гуртківці й до заходів, які проходять у сусідніх населених пунктах Мотовилівського куща. Так, 2016 року побували в селі Велика Мотовилівка на відкритті оновленого родинного склепу краєзнавця Едварда Руліковського, який мав маєток у селі й досліджував історію Київщини. 2018 року в березні взяли участь у відкритті меморіальної дошки у Великомотовилівській школі, присвяченої отаману Бурлаці – Овсію Гончару. Опісля організували в ліцеї виставку "Повернення отамана", яка розкриває родині ліцеїстів життєвий шлях і героїчну боротьбу Овсія Івановича, а також його доньки – Галини Дубрівською, яка сорок років працювала в Борівській школі.

За останні п'ять років бібліотечний фонд музею значно поповнився новими книгами-подарунками. Випускниця школи Лідія Тищенко-Забожко (1965 рік), філолог за освітою, подарувала три частини книги "Мовний дивосвіт". Поетеса Анна Багряна, наша землячка, презентувала збірку оповідань "Здійснені мрії" (2015 рік), повість "Геня" (2016 рік). Випускник школи 1949 року Борис Дубровський, геодезист, подарував книгу спогадів "Мої маршрути". Краєзнавець із села Велика Мотовилівка Анатолій Страшук подарував видання до 1000-ліття села "Мотовилівка

на берегах Стугни й Гулянки" (2017 рік). Онука композитора Скорульського Роксана Скорульська подарувала альбом "У гаю, гаю" (музика Миколи Лисенка до творів "Кобзаря"), а також ювілейне видання "Кобзаря" з дарчим написом до 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка (1964 рік).

Колишня учениця школи Валентина Керрол-Мариниченко (випуск 1979 року) у травні 2019 року на зустрічі з учнями подарувала свою нову книгу "Доблесть ацтеків".

Від 2017 року в Борівському академічному ліцеї працює козацький клуб бойових мистецтв "Булава". Нещодавно музей отримав у подарунок вимпел Всеукраїнського фестивалю бойових мистецтв, який проходив у смт Калинівка Васильківського району, й перехідний кубок, завойований борівськими та фастівськими спортсменами.

Подорожі Україною – улюблені заняття ліцеїстів. Учні побували на екскурсіях у Києві, Вінниці, Чернігові, Кам'янці-Подільському, Львові, Одесі, Батурині, Умані, Білій Церкві, Карпатах, Хортиці. Сувеніри й фото, привезені з подорожей, стають новими експонатами музею.

Процес перебудови суспільства й відродження української культури та національної школи в Україні об'єктивно зумовив потребу максимальної актуалізації вивчення й застосування народної педагогіки. Із цією метою було відкрито "Українську світлицю" (2009 рік), яка із кімнатою історії закладів освіти смт Борова увійшла до музейного комплексу. У ній нині – 250 експонатів.

Експозиція світлиці складається з таких розділів: "Інтер'єр української хати XIX століття", "Виставка предметів селянського побуту XIX століття: господарські речі, одяг", "Виставка народних картин, що прикрашали оселю й демонстрували мистецький хист господарів", "Хатні меблі XIX – початку XX століть".

У змісті екскурсій наголошуємо, що саме в родині, сім'ї започатковано й утверджено народну педагогіку як зведення правил і

мудрості народу, утілення його цінностей, моралі, що відкриває учнівській молоді красу й неповторність українського житла, пам'ять родоводу, витончену поезію свят і обрядів.

Світлицю постійно поповнюють новими експонатами учні та односельці: вишитими бісером іконами, серветками, сорочками, макетом млина, ляльками-мотанками тощо. Житель селища Віктор Онищук подарував паперовий макет селищного храму Успіння Пресвятої Богородиці.

Окрім екскурсій та уроків народознавства, у світлиці проводяться ярмарки українських страв, вечорниці на Катерини, Андрія, виставки "Умілі руки", "Родинні вишивки", "Українська сорочка-вишиванка", "Хустка – оберіг українського народу", "Коса – дівоча краса".

Матеріали музею освіти та світлиці використовують старшокласники й випускники закладу освіти для написання рефератів, повідомлень, доповідей, наукових робіт.

Таким чином, музейний комплекс зберігає історичну пам'ять про багатьох краян і пам'ять народу.

Робота музею популяризується й висвітлюється в засобах масової інформації: на сайтах ліцею, селища, у виданнях Фастівського краєзнавчого музею "Прес-музей", а також на педагогічній раді ліцею, у центрі професійного розвитку відділу освіти, на педраді Районного еколого-етнографічного центру, на методичному об'єднанні керівників гуртків туристично-краєзнавчого напрямку, у соціальних мережах.

За активну культурно-освітницьку діяльність у музеї керівника, Зою Вікторівну Чередниченко, відзначено грамотами голови Національної спілки краєзнавців (2015 рік), адміністрації ліцею (2016 рік), голови Фастівської районної ради (2018 рік), подяками начальника відділу освіти Фастівської районної державної адміністрації (2017 рік), народного депутата України Руслана Сольвара (2018 рік), керівника апарату Фастівської районної державної адміністрації та годинником з гербом Фастівського району (2019 рік).

Книга відгуків музею рясніє враженнями відвідувачів. Теплі, зворушливі рядки кличуть ліцеїстів до нових досліджень і пошуків:

Фотографії на стіні...

Все про школу розкажуть світлини,

Про минулі, пройдені дні,

Ніби в фільмі спливають картини.

Скільки кроків – не полічить...

І всіх спогадів не вмістити.

Та на пам'яті світ стоїть,

Пам'ять – ключ до поняття жити.

Олександра Витвицька, випускниця 1972

року

Музейний комплекс Борівського академічного ліцею живе не лише минулим, а й сьогоденням, відчуває ритм часу, розвивається й оновлюється.

Освітня програма обласної педагогічної студії

з теми "Формування соціальної, громадянської, інформаційно-комунікативної компетентностей учнів засобами музейної педагогіки"

для вчителів історії на 2020/2021 навчальний рік

Керівник

Феофанова Світлана Петрівна,

учитель історії

Фастівської загальноосвітньої школи

I-III

ступенів №1, учитель-методист

Координатор

Пількевич (Рокицька) Ольга

Дмитрівна,

методист відділу музейної освіти та

бібліотечної справи КНЗ КОР

"КОІПОПК"

2020

Вступ

*Музей має бути не лише зібранням раритетів та взірців,
але водночас і школою, і храмом, і священним місцем,
куди мусить стікатися все для вивчення прекрасного
і поклоніння красі, щоб потім у житті
любити і шанувати красу.*

Богдан Ханенко

У сучасних умовах реформування української освітньої системи постає питання щодо нових підходів до організації і змісту освітньої діяльності в закладі загальної середньої освіти.

Музей – це соціокультурний інститут, що історично склався, побудований за принципом діалогу культур, де у справжніх матеріальних предметах зберігаються різні картини світу й способи пізнання буття. Музей має великий просвітницький і розвивальний потенціал, оскільки забезпечує добір подій і фактів на основі функції документування, особливо якщо цією діяльністю займається не лише педагог, а й учні. Музейний предмет, будучи джерелом інформації про людей, події, здатний впливати емоційно, викликати почуття причетності, оскільки роль дослідників історії виконують і вчитель, і діти під керуванням учителя.

Освітня функція музею набуває особливої значущості й цінності, підтверджуючи високу затребуваність суспільством ціннісного інформаційного потенціалу, формування соціальної, громадянської, інформаційно-комунікаційної компетентностей учнів.

Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації в житті, навчанні та праці. Компетентність трактується як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну або подальшу навчальну діяльність. Серед ключових компетентностей для життя дитини чільне місце належить **соціальній, громадянській та інформаційно-комунікаційній**. Це всі способи поведінки й діяльності, потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, професійній діяльності; уміння працювати з іншими для досягнення результату, попереджати й розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини й підтримка соціокультурного різноманіття.

Отже, для формування компетентностей учня необхідне нове освітнє середовище, яке забезпечить відповідні умови, засоби і

технології для ефективного розвитку вихованців на уроках і в позаурочній роботі, зокрема – в сучасних музеях, лабораторіях, обсерваторіях, із доступом до відкритих навчальних ресурсів. За таких умов музейна педагогіка може стати дієвим засобом формування соціальної та громадянської компетентностей учнів.

Мета педагогічної студії – висвітлення можливостей музейного середовища: шкільного музею історії освіти та музеїв міста Фастова для формування соціальної, громадянської та інформаційно-комунікативної компетентностей учнів під час вивчення курсу історії України.

Актуальність проблеми для освітньої системи області. Сучасна музейна педагогіка в Україні розвивається на основі музейної комунікації, збагачення її змісту, упровадження нових методик, спрямування на формування світогляду, соціальної та громадянської компетентностей учнів, громадянсько-патріотичної позиції учнівської молоді.

Загалом поняття "музейна педагогіка" трактується як галузь науки, що вивчає історію, особливості культурної освітньої діяльності музеїв.

У сучасному освітньому процесі музейна педагогіка, постійно розвиваючись, набуває дедалі більшої популярності. Завдяки музейно-педагогічним технологіям у вчителя з'являються нові методи навчання й виховання юного покоління. Це забезпечує широкі можливості щодо формування особистості, а саме: залучення учнівської молоді до дослідницької діяльності засобами музейної експозиції з використанням засобів інформаційних технологій, розвиток їхніх дослідницьких умінь і творчих здібностей, вироблення здатності до самостійних суджень і оцінок, навичок критичного мислення.

Сьогодні музейна педагогіка надає широку можливість органічно поєднувати культуру та освіту, поєднувати навчальну діяльність із роботою музеїв, особливо краєзнавчих і шкільних. За органічного поєднання "музей – школа" обов'язковим є урахування вікових та

індивідуальних особливостей дітей, молоді, їхніх інтересів, побажань (діагностика, диференціація, індивідуальний підхід), особистісно орієнтовний підхід.

Освітнє середовище музею сприяє формуванню в учнів системи цінностей, закладає основу для розуміння інших культур. Тому важливе місце у впровадженні елементів музейної педагогіки у практику сучасних закладів освіти відводиться педагогу, який є посередником між дитиною і тими духовними цінностями, які він прагне передати.

Великий педагог А.С. Макаренко стверджував, що виховує все: і речі, і люди, а найбільше – люди. Отже, визначна роль належить розвитку педагогічної майстерності кожного із нас.

У Фастівській загальноосвітній школі I-III ступенів №1 силами вчителів, учнів та випускників створено музейну кімнату історії Фастівської школи №1, де презентовано освіту м. Фастова в XIX – XX століть. Експозиційні матеріали музею широко використовуються в освітній і виховній діяльності школи. Напрацьована система роботи з музейної педагогіки в закладі освіти дозволяє інтегрувати музейну експозицію в освітній процес, зокрема, використовувати музейні експонати під час уроків історії України з метою кращого усвідомлення та засвоєння учнями історичних процесів, розвитку творчих здібностей і формування соціальної, громадської, інформаційно-комунікативної компетентностей учнів.

Фастівська загальноосвітня школа I-II ступенів №1 тісно співпрацює із Краєзнавчим музеєм міста Фастова та "Музеєм на колесах", які відображають історичні процеси на Фастівщині, зокрема й події Української революції 1918 року.

Досвід проведення занять з історії України в музеях свідчить, що музейні матеріали допомагають краще сприймати та засвоювати програмовий матеріал з історії України, сприяють вихованню учнів на загальнолюдських цінностях, зокрема морально-етичних (гідність,

чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) тощо.

Використання музейного простору допомагає формуванню цілісної особистості учня, всебічно розвиненої, здатної до критичного мислення, патріота з активною соціальною і громадянською позицією.

Мета діяльності обласної педагогічної студії:

- ефективна організація обміну набутками, вивчення передового педагогічного досвіду та його впровадження в роботу вчителів закладів загальної середньої освіти Київської області, вивчення лабораторії педагога-майстра, учителя історії, компетентного фахівця-музеезнавця;

- розкриття особливостей упровадження інноваційних методик музейної педагогіки на заняттях історії та в позаурочній діяльності, презентування кращих педагогічних практик із цієї проблеми з метою **формування соціальної, громадянської, інформаційно-комунікаційної компетентностей учнів;**

- ефективне використання музейного середовища в освітній роботі з учнями та масовій культурно-освітній діяльності з дорослим населенням на прикладі експозиції шкільного музею освіти та музеїв міста Фастова;

- підвищення рівня компетентності з історії України на основі використання експозиції шкільного музею освіти та музеїв міста Фастова;

- представлення інноваційної технології музейної педагогіки у практиці діяльності Фастівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1;

- формування особистісної позиції та практичної готовності учасників педагогічної студії до використання музейно-педагогічного середовища в освітньому процесі в умовах реформування сучасної

української школи, зокрема у формуванні громадянської, соціальної та інформаційно-комунікаційної компетентностей особистості, високих моральних якостей громадянина України.

Основні завдання педагогічної студії:

- ознайомлення з досвідом роботи педагога-майстра – учителя історії Фастівської ЗОШ I-III ступенів №1 Світлани Петрівни Феофанової
- з метою підвищення фахового рівня педагогічних працівників – учителів історії;
- практичне проведення занять на основі інноваційної освітньої технології – музейної педагогіки, у процесі яких педагоги навчаються застосовувати досвід, що пропонується;
- моделювання навчальних занять з історії України засобами музейної педагогіки з метою формування громадянської, соціальної та інформаційно-комунікативної компетентностей особистості учнів;
- творчі звіти учасників педагогічної студії для презентації набутого під час навчання досвіду;
- розроблення методичних рекомендацій та створення педагогічної розробки – методичного посібника;
- створення міні-проекту "Єдиний музейний простір міста Фастова".

Ключові слова: компетентності, громадянська компетентність, соціальна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, музей, музейна педагогіка, особистість, виховання.

Напрями діяльності педагогічної студії:

- ознайомлення педагогів із провідними формами роботи музейної педагогіки у практиці закладу загальної середньої освіти – Фастівської ЗОШ I-III ступенів №1 – на основі експозиції шкільного музею освіти та музеїв міста Фастова;

– ефективного використання зібрань музею в освітній і виховній роботі з учнівською молоддю й масовій культурно-освітній діяльності з дорослим населенням;

– доцільне застосування надбань музейної експозиції, інтерактивних форм і методів музейної педагогіки під час проведення навчальних занять з історії України й гурткових занять.

Опис прогнозованих нових компетентностей / розвиток набутих:

– підвищення науково-методичного й методологічного рівня знань учасників обласної педагогічної студії;

– розроблення оригінальних інтерактивних музейних уроків для вивчення історії України;

– комбінування різних форм, методів і прийомів музейної педагогіки на кожному з етапів проведення уроків історії України;

– поєднання традиційних та інноваційних форм і методів музейної педагогіки на уроках історії та в позаурочній діяльності.

– підвищення мотивації до навчання учнів засобами музейної педагогіки.

1. Про освіту : Закон України : затверджений Верховною Радою України від 13 травня 1999 (в редакції від 28.09.2017, підстава 2145-19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.

II. Організаційна діяльність

№	Зміст роботи	Термін виконання
---	--------------	------------------

1	Розробити сертифікаційну програму обласної педагогічної студії на 2020/2021 н.р.	До 20.09.2020 р.
2	Сформуванати склад учасників педагогічної студії	До 30.09.2020 р.
3	Розробити тренінгову вправу "Знайомство"	До першого заняття
4	Укласти каталог літератури з визначеної тематики для опрацювання учасниками	Протягом року
5	Затвердити програму обласної педагогічної студії на кафедрі суспільно-гуманітарної освіти закладу післядипломної педагогічної освіти	До 01.10.2020 р.
6	Провести вступне анкетування учасників на першому занятті та вихідне на заключному.	Перше та заключне заняття майстер-класу

III. Науково-методична діяльність

№	Зміст роботи	Термін виконання
1.	Взяти участь у міських районних та обласних заходах (науково-практичних конференціях, семінарах, тренінгах) з тематики педагогічної студії.	Протягом 2020/2021 навчального року
2.	Дібрати інформаційні джерела із проблеми "Формування соціальних, громадянських, інформаційно-комунікаційних компетентностей учнів засобами музейної педагогіки". Апробувати нові прийоми та методи, презентувати досвід роботи з проблеми формування соціальних,	Протягом 2020/2021 навчального року

	громадянських, інформаційно-комунікаційних компетентностей учнів засобами музейної педагогіки.	
3.	Розробити методичний посібник за результатами роботи педагогічної студії з теми "Формування соціальних, громадянських, інформаційно-комунікаційних компетентностей учнів засобами музейної педагогіки". Розробити міні-проект (програму) "Єдиний музейний культурно-освітній простір м. Фастова"	Травень 2021 року

IV. Практична діяльність

№ п/п заняття	Дата, місце проведення	Тема заняття	Зміст заняття	Кількість год	Виконавець

1	26.11.20 20 Фастівс ький краєзна вчий музей	Крає знавча, науково - пошуко ва та дослід ницька робота в шкіль них і міських музеях	1. Тренінгова вправа "Будьмо знайомі". 2. Вступне анкетування учасників. 3. Ознайомлення з планом роботи педагогічної студії. 3. Презентація досвіду роботи педагога та музею історії школи. Теоретичний блок "Музейна педагогіка як складова частина системи навчання та виховання". 4. Ознайомлення учасників педстудії із сайтом шкільного музею Фастівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 1. Онлайн-екскурсія "Історія освіти Фастівщини". 5. Театралізоване дійство "Голодомор – скорбота серця", приурочене річниці Голодомору 6. Практичний блок. "Використання прийомів пошуково-дослідницької роботи в музеях у підготовці та проведенні уроків історії та позаурочних заходів". 7. Домашнє завдання. Розробити конспект уроку з історії чи виховного заходу з використанням музейної педагогіки.	10 хв 10 хв 1 год 30 хв 1 год	Керівник педагогічної студії Координатор Керівник педагогічної студії та його учасники Керівник Учасники педагогічної студії
---	---	---	---	--	---

3	28.04.2021 Фастівська ЗОШ І – ІІІ ст. №1	Використання активних та інтерактивних освітніх технологій під час проведення музейних уроків	1. Круглий стіл. Теоретичний блок "Використання соціальних, громадянських, інформаційно-комунікаційних технологій під час проведення музейних уроків".	1 год	Координатор
			3. Практична робота. Проведення квесту "Історичні пам'ятки м. Фастова".	1,5 год	
			4. Екскурсія до костелу. Презентація проєкту "Єдиний музейний простір міста Фастова. Історичні та культурні надбання Фастівщини".	1,5 год	Керівник, учасники
			5. Підсумки роботи майстер-класу.	30 хв	
			6. Презентації роботи слухачів майстер-класу.	30хв	Координатор, керівник, учасники
			7. Ознайомлення з методичними рекомендаціями.	30 хв	
			8. Вихідне тестування.	30 хв	
			7. Вручення сертифікатів		

V. Системно-узагальнювальна діяльність

Зміст роботи	Термін виконання
1. Узагальнення матеріалів роботи за навчальний рік.	До 30.05.2021
2. Видання методичних рекомендацій щодо організації та проведення навчальних занять у краєзнавчих музеях	

і виставкових залах України. 3. Проведення творчих звітів учасників педстудії. Перегляд відеофільмів, презентацій проведених занять з історії та екскурсій із застосуванням методів і прийомів музейної педагогіки як інноваційної технології. 4. Підготовка звіту роботи педстудії на науково-методичну раду КНЗ КОР "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів"	Травень 2021 року Травень 2020 року
--	---

Директор Фастівської ЗОШ І-ІІІ ст. №1

В.А.Давиденко

РОЗДІЛ 2

НОВІ МОЖЛИВОСТІ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ

**Автор: Бірюкова Ірина Вікторівна,
учитель історії Фастівського навчально-
виховного комплексу "Загальноосвітня
школа І-ІІІ ступенів № 10 "Гімназія"**

Тема. Ліквідація козацтва на Правобережній Україні. Семен Палій. 8 клас.

Мета: опрацювати матеріали Фастівського міського краєзнавчого музею з теми "Ліквідація козацтва на Правобережній Україні. Семен Палій"; самостійно опрацювати історичні джерела, розкрити причинно-наслідкові зв'язки історичних подій, пов'язати історію рідного краю та України; створити історичні портрети; висловити ставлення до українського козацтва, Семена Палія, незалежності України.

Формування компетентностей: аналізу й оцінювання історичних джерел, подій, фактів, діяльності особистості, тлумачення понять, висловлення поглядів, бачень, співпраці у групах ("роях"), визначення цінності незалежності держави та потреби її боронити.

Тип уроку: урок отримання нових знань.

Форма уроку: урок-квест.

Обладнання: матеріали Фастівського міського краєзнавчого музею: документи, фотографії з фотовиставки, сюжетні картини, карта давнього Фастова, карта повстання 1702-1704 рр. під проводом Семена Палія, портрети Семена Палія, Івана Мазепи, карта реконструкції міста Фастова того часу, символи влади козацької верхівки, зброя тих часів, корогви; таблиці, схеми; відеоматеріали, мультимедійна презентація.

Підготовча робота: проведення дослідження у Фастівському краєзнавчому музеї – аналіз документів, які розкривають тему заняття. Збір інформації про перебування Семена Палія на Фастівщині. Підготовлення й опитування учнів середніх і старших класів, повідомлень із презентацію. Організація проведення історичної гри з елементами руху територією музею.

Основні поняття: козацький устрій, національно-визвольна війна, козацький полковник Семен Палій, Річ Посполита, вільна Україна.

Тривалість заняття-квесту: 45 хв.

Місце проведення: Фастівський міський краєзнавчий музей.

Перебіг заняття

I. Організаційний момент.

За 5 хв до початку заняття звучить пісня "Я козачка твоя" у виконанні Р. Кириченко.

*Гей козак-козаченько!
Та й хоробре серденько!
Ой, міцні в тебе руки
– ворогам для науки!*

Я. Яковенко

Учитель. Добрий день! Дорогі учні 8-х класів, колеги, гості, друзі. Сьогодні ми зібралися у Фастівському міському краєзнавчому музеї для проведення заняття з теми "Ліквідація козацького устрою на Правобережній Україні. Семен Палій". Щойно прозвучала пісня "Я козачка твоя".

- Про кого йдеться у цій пісні?
- Так. Про пана-полковника й козаків.

*Гей козак-козаченько!
Та й хоробре серденько!
Ой, міцні в тебе руки
– ворогам для науки!*

– Так про хоробре козацтво висловився Я. Яковенко. Хто цей пан-полковник, про якого співає Раїса Кириченко? (Це полковник Семен Палій).

- З'ясуємо, хто він і яка його участь у визволенні українського народу?

II. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Готуючись до уроку, ми провели дослідження в музеї та використали документи Фастівського краєзнавчого музею про козацтво на Правобережній Україні й Семена Палія. Намагалися знайти відповіді на запитання: наскільки ми знаємо історію нашого міста? що нам відомо про звільнення України та Фастівщини від загарбників, які в ті далекі часи поневолювали нашу країну?

Найважливішою подією української історії середини XVII століття стала Національно-визвольна війна українського народу, початок якої був зумовлений загостренням суперечностей у різних сферах розвитку суспільства. Війна мала національно-визвольний, релігійний і соціальний характер. Що ми знаємо про керівників повстання на Правобережжі проти Корони Польської?

III. Засвоєння знань, умінь і навичок учнів.

Презентація учнями досліджень.

Учень 1. Семен Палій (Семен Пилипович Гурко 1640 – 18 січня 1710) – державний і військовий діяч Українського гетьманату, полковник Фастівського полку, пізніше – Білоцерківського полку, один із керівників повстання на Правобережжі проти Корони Польської. Усе життя провів у бойових походах, тримав вірну шаблю в руках удень і вночі. Семен Гурко став отаманом війська власного і за любов до підпалів ворожих укріплень здобув прізвисько Палій.

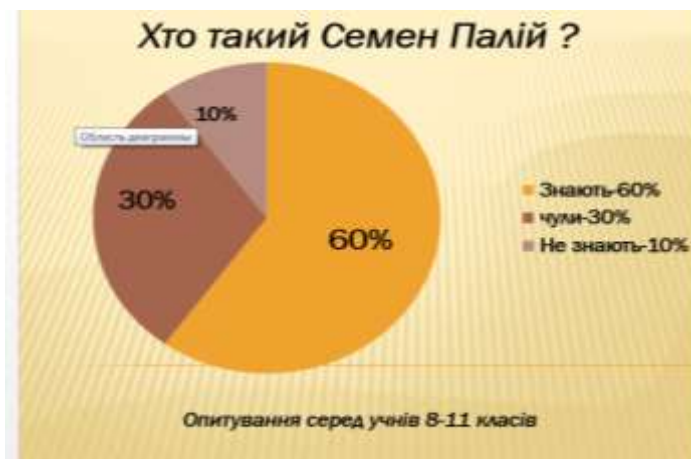
Учень 2. Семен Палій був найбільш досвідченим ватажком і полковником Гетьманщини. Командував Охочекомонним полком на

Київщині. Семен Палій, опираючись на постанову Сейму, разом з наказним гетьманом Андрієм Моголою, полковниками Андрієм Абазином, Самійлом Самусем, Захаром Іскрою розпочав реколонізацію спустошених війнами земель на Правобережжі. 25 серпня 1685 року Палій видав універсал з Білої Церкви, у якому сповіщав усіх, хто проїжджав територією його полку, про введення мита на користь місцевої козацької адміністрації. Також запровадив чинш для купців на контрольованій ним території. Брав участь у війні Священної ліги: Віденська битва, Російсько-турецька війна, Повстання Палія, Велика Північна війна, Полтавська битва. Семен Палій – єдиний реальний козак, про якого складали думи, легенди і пісні, зокрема, це поема "Чернець" Тараса Шевченка, поема-балада "Палій" Левка Боровиковського. Він – один із ключових героїв роману "Чорний вершник", що входить до тетралогії "Таємний посол" Володимира Малика.

Учень 3. На території парку Олександрія м. Білої Церкви найвищий пагорб названо на честь полковника – урочище "Палієва гора". У наш час існує громадська козацька організація "Білоцерківська Січ імені Семена Палія". У місті Фастові встановлено пам'ятник Семену Палію. Існує два дуби Палія: перший росте на Палієвій горі в парку Олександрія, а другий, за легендою, посаджений самим полковником, знаходиться у фастівському лісництві, в урочищі Унава.

Учень 4. Відео "Семен Палій. Вклоняючись козацькому полковнику".

Учитель. Готуючись до уроку, ми організували експрес-дослідження Перший етап його було проведено серед учнів 8-11 класів.

У ході усного експрес-опитування з'ясовано, що більшість учнів знають, хто такий С. Палій; дехто знає, що це не тільки Фастівський козацький полковник, а й могли згадати славні події козацької історії на Фастівщині, а саме: про те, що на території Фастова, на правому березі річки Унава (за течією), у Казнівському лісі було розміщено його укріплення – "Палієве городище". Учні знали й про те, що Палій очолив боротьбу проти польської шляхти, яка бажала позбутися козацьких поселень на наших землях. Дехто пригадав, що в місті поставили сучасний пам'ятник і пам'ятний камінь, присвячений цьому герою. Згадали, що в місті Фастові є вулиця Семена Палія, є Покровська козацька церква часів Семена Палія, є дуб часів Семена Палія, якому більше, ніж 300 років, та те, що козаки Палія збиралися на козацькі ради поблизу цього дуба, тож він був свідком козацько-селянського повстання 1702-1704 років проти Речі Посполитої. Пригадали також, що Т. Г. Шевченко, перебуваючи у Фастові в 1846 році на розкопках

скіфських курганів, дізнався про історичні події "Паліївщини". Згодом, перебуваючи в засланні, написав поезії, які присвятив "Другій Хмельниччині". Це – "Іржавець", "Чернець" і "Швачка".

*Прийди з того Межигір'я,
Наш славний Палію,
Подивися, що той Швачка
У Фастові діє!
Добре діє! У Фастові,
У славному місті... ("Швачка", 1948 рік)*

Учитель. У ході підготовки до уроку учні сформували три патріотичні групи – "Рої". Просимо з ними познайомитися:

I рій – "Січ" (5 учнів).

Полковник рою. Наше гасло: "Козацькому роду нема переводу".

II рій – "Сокіл" (5 учнів).

Полковник рою. Наше гасло: "Хай живе козацька доля – хай живе козацький дух".

III рій – "Пласт" (5 учнів).

Полковник рою. Наше гасло: "Береженого Бог береже, а козака шабля".

Учитель. Усі рої разом: "Наше гасло: "Батька згадаємо – полковника Фастівського – славного Семена Палія! Ходімо, брати, погуляймо...".

Представлення повідомлень.

Учень I рою "Січ". Йшла Північна війна 1700-1721 років.

ПІВНІЧНА ВІЙНА 1700-1721РР.

- 1701р. – фельдмаршал Б.Шереметьєв розгромив шведський корпус
- 1702- 1704рр. – Росія повернула собі землі по р.Нева ,які їй належали до Лівонської війни
- 1703р. – початок будівництва Санкт-Петербургу (місто Петра)
- 1708р. – розгром шведів російською армією під с.Лісне

У 1699 році Річ Посполита, Саксонія, Данія та Росія утворили антишведський союз – Північний союз. Згідно з умовами переговорів першими війну Швеції оголосили Саксонія й Данія, а Росія мала приєднатися до них після підписання мирного договору з Туреччиною. 30 липня 1700 року між Московією й Туреччиною був підписаний Константинопольський мир. Після нього Петро I негайно оголосив війну Карлові XII й поступово втягнув у війну Україну. Росія прагнула отримати вихід до Балтійського моря і приєднати Балтійські території.

1700 рік – початок воєнних дій, битва під Нарвою, де найкраща у світі армія шведів перемогла військо Петра I, що послужило добрим уроком російському урядові;

1701 рік – фельдмаршал Росії Шереметьєв розгромив корпус шведів;

1702- 1704 роки – Росія повернула собі землі на річці Нева, які їй належали до Лівонської війни;

1703 рік – Петро I будував Санкт-Петербург, який, як ми знаємо, "лежить на козачих кістках";

1706 рік – Карл XII спрямував свої війська до російських кордонів;

1708 рік – полки шведів розгромили під селом Лісне.

Учень II рою "Сокіл". Документи засвідчують, що від самого початку козацькі полки постійно брали участь у бойових діях, які вела Росія.

Козаків використовували як дешеву робочу силу під час будівництва Санкт-Петербурга й каналів, доріг та інших укріплень. З України у великих обсягах вивозився хліб та інші продукти в Росію. За рахунок України утримувалися не лише козацькі, а й московські війська.

Учитель. Чи потрібна була ця війна українцям?

Учень III рою "Пласт". Ні, участь у цій війні не потрібна була українцям. Замість того, щоб захищати свої землі від поляків, татар і турок, козаки змушені були битися зі шведськими арміями в далекій Лівонії, Литві та Центральній Польщі. Аналіз подій показав, що українці не могли рівнятися у військовій силі з регулярними європейськими арміями. Із року в рік їхні загони поверталися із великими втратами, які сягали 50%, 60% і навіть 70% їхнього складу. Та й сам гетьман І. Мазепа замислювався над подальшою долею Гетьманщини та всієї України. Він розумів, що надалі Україна не може існувати залежно від Росії.

Учитель. Під час військових дій, що йшли в Європі, відбувалася подія, тісно пов'язана з нашим містом і всім Правобережжям. Це повстання 1702-1704 років під проводом Семена Палія.

У 1699 році Річ Посполита та Османська імперія підписали Карловацьке перемир'я, згідно з яким Туреччина відмовилася від претензій на Правобережну Україну. Для польської шляхти з'явилася можливість повернутися до своїх маєтків на Правобережну Україну. Коли тут була пустка та Руїна, козаки потрібні були полякам як щит, яким вони прикривалися. Тепер напади татар та турок припинялися. Цього ж 1699 року сейм Речі Посполитої ухвалив рішення ліквідувати козацькі війська на Правобережній Україні. Гетьману Самусю та полковникам наказано було розпустити козацькі полки.

Однак вони відмовилися виконувати ці розпорядження й розпочали запеклу боротьбу проти польського панування, яку сучасники називали "Другою Хмельниччиною" або "Паліївщиною". На чолі цього повстання став Фастівський полковник Семен Палій (Гурко). Його програма містилася в словах: *"Я поселився на вільній Україні, й Речі Посполитій немає ніякого діла до цієї області, лише я один маю право в ній розпоряджатися як справжній козак і гетьман козацького народу"*.

Учень I рою "Січ". Народився Семен Палій на початку 40-х років XVII століття в містечку Борзна на Чернігівщині в козацькій сім'ї. Освіту здобув у Києво-Могилянському колегіумі. Потім став козаком Ніжинського полку. Наприкінці 70-х років XVII століття перебував на Запоріжжі, де швидко завоював авторитет серед козаків і отримав прізвисько Палій. Служив у Петра Дорошенка. У 1683 році Палій очолив козацький загін, що разом із поляками бився під Віднем. Ян III Собеський назвав його "віденським богатирем". Після повернення з походу С. Палій оселився на Правобережжі, але ненадовго. Коли польський уряд оголосив про формування козацьких полків, Палій із кількома сотнями запорожців переїхав на Південну Київщину, отримав "приповідний лист" короля й зробив центром полку місто на кордоні – Фастів.

Учень II рою "Сокіл". Під управлінням Палія перебувала територія колишніх Білоцерківського, Канівського, Чигиринського та Уманського полків. Почалося швидке освоєння й залюднення цих територій, які Семен Палій планував з'єднати з Лівобережною Гетьманщиною. Але на ці землі прагнула повернутися й польська шляхта. Козацькі звичаї заважали поширенню панщини, що викликало конфлікт зі шляхтою. Зрештою дійшло до відкритого протистояння. Загони шляхти почали нападати на Паліївщину. Ситуацію загострив "Вічний мир" між Польщею і Московією, за яким Правобережжя залишалося у складі Речі Посполитої. Це перекреслило плани Семена Палія.

Учень III рою "Пласт". На всі звернення Палія до царя взяти Правобережжя під свою руку той відповідав відмовою, пропонуючи Палію з козаками переселитися на Січ. На таку акцію Палій погодитися не зміг, оскільки це не вирішувало справу визволення Правобережжя від поляків. У 1689 році С. Палій із загоном козаків напав на Немирів пропольського гетьмана Гришка. Узяти місто не вдалося. Новим гетьманом став Самусь. Палія заарештували й ув'язнили в місті-фортеці Магдебург. За рік козаки його звільнили, і він повернувся до Фастова, де продовжив свою політику. Відверта боротьба із Польщею почалася в 1701 році із селянських заворушень на Поділлі й Брацлавщині. Потім вогонь повстання охопив Київщину та Східну Волинь. На бік повсталих перейшли всі Правобережні полки.

Робота учнів з документом "Інструкція послам від шляхти Київського воєводства". (Сейм, листопад 1701 року)

Бесіда.

– За змістом документа дайте відповідь на запитання: як прореагував Палій на ліквідацію козацтва Польщею? (Після сейму 1699

року Семен Палій не бажав підкорятися законам, а також слухати й виконувати укази панів-шляхтичів)

– Яких заходів щодо Палія вимагала шляхта? (Прийняти рішення про вигнання Палія з воєводства і з Фастова, а також притягнути його до відповідальності за заподіяні злочини, що неабияк роздратовало і Палія, і козаків)

– Коронний гетьман Яблоновський спробував захопити С. Палія у Фастові, але на його захист піднялися всі жителі міста. Після невдалої облоги міста поляки відступили на Поділля, а козаки Палія зайняли територію майже всієї Правобережної України та вигнали звідти шляхту. Улітку 1702 року повстання спалахнуло з новою силою, набувши рис національно-визвольної боротьби. У листопаді козаки захопили оплот поляків на Правобережжі – Білу Церкву, а згодом – Немирів. Для придушення повстання поляки кинули 15-тисячний загін під командуванням Адама Сенявського. Повстання було придушене на Поділлі та Брацлавщині. На жаль, у всіх цих подіях І. Мазепа відіграв не досить позитивну роль.

– Що відбувалося на Правобережжі під час повстання? (Поляки попросили допомогу в Московії. Щоб розібратися в конфлікті, було відправлено І. Мазепу з Гетьманщини "утихомирити" козаків і надати їм допомогу. Насправді для І. Мазепа настав слушний момент – усунути можливого претендента на гетьманську булаву. Мазепа хитрощами заарештував Палія. Відправив його у Батурин. А надалі, за поданням царя, Палія відправили в заслання.

– Чим керувався Мазепа, арештовуючи Палія? (Керувався виключно політичними мотивами, а саме: бажав об'єднання під своєю владою Правобережжя та Лівобережжя й володіння незалежною Україною)

ЗРАДА ІВАНА МАЗЕПИ ЧИ РОЗРАХУНОК НА ПЕРЕМОГУ?

Історична точність вимагає зазначити, що ще 1703 року, тобто задовго до вступу шведів на територію України, І. Мазепа розпочав таємні переговори з прошведськи налаштованим угрупованням Станіслава Лещинського. На початку 1708 року польський король і український гетьман уклали таємну угоду, за якою Україна входила до складу Польщі. І. Мазепа отримував титул князя, а також Полоцьке й Вітебське воєводства, які мали підпорядковуватися польському королю.

Учень. 8 липня (27 червня) 1709 року під Полтавою відбувся бій між головними московськими військами, на стороні яких стояли обдурені козаки Запорозької Січі разом із Палієм, який був ще під враженням образи на Мазепу. А гетьман виступив на стороні шведського короля

разом з козаками Костя Гордієнка. Вирішальна битва під Полтавою завершилася перемогою Петра I. Ці події стали трагічними для України.

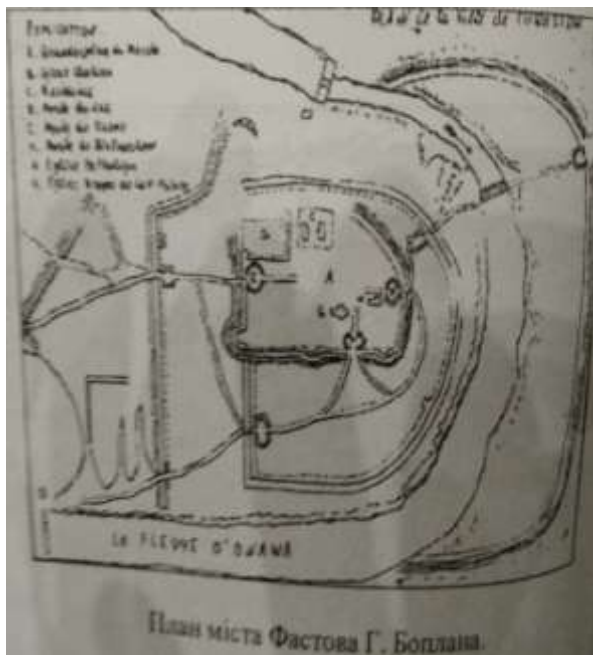
– Назвіть трагічні наслідки, які були фатальними для подальшої долі України? (Було зруйновано гетьманську столицю – Батурин; зруйновано Чортомлинську Січ, відбулися масові покарання козаків; Мазепу оголошено зрадником і передано анафемі. Але найбільш трагічними ці події стали для українського народу: Московщина й Річ Посполита утверджувалися, вчиняли безчинства й насильства на наших землях)

ТРАГІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

- Знищення Батурина московськими військами, або Батуринська трагедія, або «Різанина в Батурині» — каральні дії **московських** військ із захоплення і знищення столиці гетьмана **Мазепи Батурина** і його мешканців.
- Знищення Запорозької Січі 1709 року — насильницьке знищення московськими військами українського козацького утворення — **Запорізької Січі 14 (25) травня 1709 р. порядком репресії за підтримку запорожцями на чолі з **Костем Гордієнком** самостійницької політики гетьмана **Івана Мазепи**. Під час військової операції було зруйновано центр запорізького козацтва — **Чортомлицьку Січ**.**
- 22 серпня 1709 р. І. Мазепа помер ,а його ім'я було передано анафемі(прокляттю).

– Уявімо, що ми знаходимося на козацькій раді. Давайте криками сповістимо, за кого б ви проголосували? Чому? (За Палія!!! Це виходець із народу, богатир, який за короткий час зумів перетворити Фастів та прилеглі території на квітучий край, був господарем своєї землі, підняв ці землі з руїн, укріпив кордони, а головне – народ поважав його, слухав і любив, бо вбачив у ньому істинного захисника своїх інтересів)

– Сьогодні ми в головній залі нашого Фастівського міського краєзнавчого музею. Давайте розглянемо карту тодішнього міста Фастова та експонати, якими ви скористалися під час своїх відповідей.

Учитель. Ми побачили план міста, картину – реконструкцію міста Фастова; символи влади козацької верхівки, зброю тих часів, коровги тощо.

Ви приготувалися до заняття, у ваших відповідях відчувалася ваша громадянська позиція, ваш біль за події, які ви пережили на уроці і які хвилюють нас сьогодні.

Тож пропоную всім роям висловити ставлення до козацтва, Семена Палія, незалежності нашої країни за допомогою **хмаринок слів**.

Презентація хмаринок слів зі словосполучками: I рій – "українське козацтво", II рій – "Семен Палій", III рій – "незалежність України".

Підбиття підсумків.

Учитель. Визначаємо переможців. Нам відомо, що Палій був далеко небідною людиною, а ще – обдарований великими подарунками гетьманом. Мав землі, великі будинки, золото. Отже, усі рої отримують маршрутні листи, на яких зображено план скарбу Палія. Хто з груп-роїв відшукає ці скарби, той і стане переможцем у грі. За поданими маршрутними листами, виконуючи завдання, рої "Січ", "Пласт" та "Сокіл" починають пошук скарбів.

У ПОШУКАХ СКАРБУ С.ПАЛІЯ

КВЕСТ

ЛОКАЦІЯ 1

НАЗВІТЬ ПОВНЕ ІМ'Я СЕМЕНА ПАЛІЯ

Андрій Гришко	Степан Гурко	Петро Запоро- жець	Семен Гурко	Федір Тансь- кий
1	2	3	4	5

ЛОКАЦІЯ 2

ДЕ НАРОДИВСЯ СЕМЕН ПАЛІЙ?

БІЛА ЦЕРКВА	НІЖИН	ФАСТІВ	БОРЗНА	ОСТЕР
1	2	3	4	5

ЛОКАЦІЯ 3

ОБЕРІТЬ, ХТО СЕРЕД ПРЕДСТАВЛЕНИХ НА ПОРТРЕТАХ ДІЯЧІВ, Є СЕМЕНОМ ПАЛІЄМ

				
1	2	3	4	5

ЛОКАЦІЯ 4

НАЗВІТЬ РОКИ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕМЕНА ПАЛІЯ

1684 - 1702	1619 - 1654	1640 - 1710	1684 - 1700	1684 - 1709
1	2	3	4	5

ЛОКАЦІЯ 5

ВИЗНАЧТЕ, ЯКА З ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ФАСТІВЩИНИ, ПОВ'ЯЗАНА З ІМЕНЕМ СЕМЕНА ПАЛІЯ

		
1		2
		
3	4	5

– Першим правильно відповів на питання рій..., який відшукав кодове слово. Отже, скарби знайшов рій ..., тож йому належить і скринька з золотими монетами. Команда нагороджується золотими шоколадними медалями.

Ми дякуємо всім учасникам, які підготували і презентували історичні події, безпосередньо пов'язані з ім'ям нашого Фастівського полковника Семена Палія. Сподіваюся, усі здобули не тільки інтелектуальні знання, а й велике моральне задоволення. Перебуваючи у Фастівському міському краєзнавчому музеї, маючи можливість скористатися матеріалами, додатково літературою, дійшли висновку й розуміння, що ми теж відповідальні за долю нашої України. І сьогодні наше завдання – розвиватися, щоб бути корисними нашій Батьківщині, утверджувати нашу історію, жити заради своєї України.

На завершення заходу звучить **"Запорозький марш"**.

Список використаних джерел

1. Славетний Семен Палій. Науково-інформаційний бюлетень. Фастів 2010-2011. № 32–33. 164 с.
2. Семен Палій та Фастівщина в історії України : матеріали науково-практичної краєзнавчої конференції : збірник. Київ ; Фастів, 1997. 73 с.
3. Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

Автор: Галина Богданівна Бондаренко, учитель історії, основ правознавства, громадянської освіти опорного закладу загальної середньої освіти "Ковалівський ліцей" Білоцерківського району

Інтегрований курс "Всесвітня історія. Історія України".

Тема уроку: Трипільська археологічна культура. 6 клас.

Мета уроку: набути уявлень про трипільську культуру: спосіб життя, господарство, побут і мистецтво людей часів енеоліту; проаналізувати й визначити головні досягнення представників трипільської культури; оцінити значення трипільської культури в історії України.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма організації: музейний урок.

Очікувані результати: учні зможуть:

- з'ясовувати причини неолітичної революції на теренах України;
- описувати життя носіїв трипільської культури;
- розкрити роль жінки у трипільському суспільстві;
- з'ясовувати принципи життя, які полягали у звичаях та обрядах трипільців;
- застосовувати та пояснювати поняття й терміни: енеоліт, археологічна культура, трипілля;
- установлювати причинно-наслідкові зв'язки явищ і подій, робити логічні висновки, оцінювати;
- характеризувати досягнення культури;
- висловлювати власні міркування щодо історичного значення трипільської культури.

Наочність та обладнання: історична карта: "Трипільська археологічна культура"; постійна експозиція Київського обласного археологічного музею с. Трипілля Обухівського району; мультимедійний супровід; оцінювальні листи; роздавальні картки для роботи у групах; роздавальні картки з графічним диктантом для закріплення знань.

Основні терміни і поняття уроку:

Енеоліт – мідна ^{до}, халкол ^і (від лат. *Aeneus* – мідний і грец. *Λίθος* – камінь) назва перехідного часу від неоліту до бронзової доби, яку застосовують археологи в зв'язку з появою й поширенням у той час

виробів із міді. Мідні знаряддя використовувалися поряд з кам'яними, які переважали.

Археологічна культура – термін, уживаний для позначення спільності (комплексу) подібних між собою археологічних пам'яток, що відносяться до одного часу й поширені в певній місцевості.

Трипільська культура – археологічна культура часів енеоліту, назва якої походить від назви села Трипіль на Київщині.

Матріархат – форма суспільного устрою, за якого влада належить жінкам, успадкування та облік спорідненості здійснюються за жіночою лінією; (тип сімейних відносин, де в сім'ї головує мати).

Перелогова систем^a (перел^і) – система землеробства, за якої поле після зняття декількох врожаїв залишалося як пар без обробки на 8-15 років. Родючість ґрунту на перелогових землях відновлювалася під впливом природної рослинності.

Перебіг уроку

I. Організаційна частина.

Вітання.

Учитель. Сьогоднішній урок потребує уваги та зосередженості від кожного з вас. Пам'ятайте: усі всі різні; у нас різні думки й погляди. Але за допомогою ваших висловлювань і дискусій дійдемо до істини. Тому думка кожного з вас є цінною. Також варто поважати думки своїх однокласників. Пам'ятайте про це.

Для ефективної роботи нам необхідно повторити правила спілкування на уроці.

Правила спілкування:

- дотримуватися регламенту;
- бути уважними та активними;
- уміти слухати, не перебивати друзів і вчителя;
- бути толерантними;

- правило піднятої руки.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Бесіда.

- Пригадаймо, що таке неолітична революція? (Неолітична революція – історичний період переходу в епоху неоліту від привласнювального до відтворювального типу господарства)
- Які ви знаєте привласнювальні типи господарювання? (Збиральництво, полювання, рибальство).
- Що належить до відтворювальних типів господарювання? (Скотарство, землеробство, бортництво)
- Назвіть хронологічні межі неолітичної революції (Часові межі неолітичної революції сягають X-III тис. до н.е.)

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Учитель. На минулих уроках ви засвоїли найдавніші етапи історії людства, виникнення перших людиноподібних істот, зрозуміли, що таке первісне суспільство, родова община, виникнення найдавніших міст тощо. Сьогодні розглянемо життя, побут людей, які в давні часи населяли терени сучасної України і, без сумніву, вважаються представниками однієї з найрозвиненіших культур світу свого часу.

IV. Виклад нового матеріалу.

Оголошення теми, мети та форми уроку.

Тема уроку – "Трипільська археологічна культура". Для кращого розуміння й засвоєння матеріалу проведемо його у незвичній формі – як музейний урок. Розглянемо такі питання:

1. Наслідки неолітичної революції.
2. Археологічна культура – що це таке?
3. Найдавніші землероби (господарство трипільців).

4. Трипільське суспільство.
5. Духовний світ представників трипільської культури.

Розповідь учителя.

Землеробство трансформувалося з первісного збиральництва. Постійно маючи справу з їстівними рослинами: зернами, ягодами, коріннями тощо, –люди помітили властивість після потрапляння зерна чи ягоди на землю проростати там наступної весни. Усвідомивши корисність такої властивості насіння їстівних рослин, люди почали їх культивувати поряд зі своїм житлом. Напевне, перші ділянки обробленої землі були невеликими. З часом обсяги робіт збільшувалися, таким чином поступово в первісних общинах виникло землеробство.

Скотарство, на думку дослідників, почалося з одомашнення деяких видів тварин. Воно, як і землеробство, починалося з невеликих обсягів робіт у вигляді домашнього скотарства. Із часом масштаби цього заняття зростали, перетворюючись на табунне, відгінне скотарство. На певному етапі господарського розвитку общини опинилися перед проблемою суміщення цих двох видів господарювання. Незалежно від кліматичних умов, кожна община помітила розбіжності сезонів польових робіт і сезонів відгону худоби на нові пасовища. Крім того, збільшення кількості голів худоби потребувало все частішого перекочовування.

Так розростання землеробства і скотарства до великих масштабів на певному етапі зробило неможливим подальше їх суміщення в діяльності однієї общини. Урешті неминучою ставала необхідність вибору на користь одного з видів, який змушені були зробити общинники. На це обрання більшою мірою впливали екологічні умови, демографічна ситуація в регіоні. Отже, у суспільстві відбувся перший великий суспільний поділ праці, який проходив у вигляді спеціалізації общин у напрямі скотарства або землеробства.

Наслідком цього першого суспільного поділу праці стало помітне зростання продуктивності праці як землеробів, так і скотарів,

забезпечення стабільного надходження харчових продуктів. Відбувалася певна стабілізація первісного общинного господарства. Люди поступово оволодівали знаннями, необхідними для занять землеробством і скотарством. Початок спеціалізації общин у виробництві продуктів харчування спричинив також появу перших форм обмінних стосунків між господарчими колективами. Скотарі та землероби мали потребу в продуктах харчування, які виготовляла інша сторона. Створювалася натуральна форма обміну.

Перехід до відтворювального господарства, загальний розвиток виробництва спричинили якісні зміни в житті суспільства. Значно збільшилася стабільність господарства, піднявся життєвий рівень населення. Це, своєю чергою, сприяло зростанню кількості населення, значно ускладнилися соціальні структури. Звісно, це ще не було початком розкладу первіснообщинних відносин, проте це мало неминуче розпочатися.

Доповнення логічного ланцюжка.

1. Збиральництво,, осілий спосіб життя.
2. Полювання, скотарство,
- (1. Збиральництво, землеробство, осілий спосіб життя.
2. Полювання, скотарство, кочовий спосіб життя).

Перегляд фільму про відкриття Трипільської археологічної культури.

Евристична бесіда.

– Чому вчені не знають справжніх назв давніх народів? (Тому що немає писемних джерел про вказані часи (письма ще не було)

– Як археологи визначають ареал поширення тієї чи іншої культури? (Межі розселення різних культур та шляхи їхнього пересування вчені визначають за речовими знахідками)

– Чим різняться археологічні культури між собою? (Формою, специфікою й методикою виготовлення, орнаментацією керамічного посуду, особливостями поховань, способом життя, будовою житл, городищ тощо)

Розповідь з елементами роботи з картою.

Учитель. Отож, ми з вами ознайомилися з поняттям археологічної культури. Археологічних культур, як ви зрозуміли з фільму, налічується на теренах України чимало. Одна з них – трипільська.

Учитель показує на карті ареал поширення трипільської археологічної культури на території України та Європи.

Екскурсія залами постійної експозиції музею в супроводі професійного екскурсовода.

Робота у групах.

Поділ класу на чотири групи (по 5-7 учнів), визначення часу роботи (15 хв), розподіл роздавальних карток із завданням для кожної групи та допоміжних матеріалів.

Завдання. Протягом визначеного часу учні у групах самостійно, під наглядом екскурсоводів, опрацьовують експозиції музею згідно визначеного завдання, готують відповіді на поставлені в картці запитання, роблять фото експонатів для підтвердження й закріплення фактичного матеріалу.

Групи:

I – історики – досліджують історичний період епохи;

II – етнографи – характеризують особливості побуту життя представників цієї археологічної культури;

III – культурологи – характеризують особливості духовного розвитку трипільців;

IV – експерти – узагальнюють виступи представників груп і визначають основні риси трипільської культури.

Група істориків.

Запитання:

1. Чому культура, яку вивчаємо, отримала назву "Трипільська"?
2. Кому завдячуємо відкриттю трипільської культури?
3. Про що свідчить ареал поширення трипільської культури?
4. Назвіть основні заняття трипільців.

Група етнографів.

Запитання:

1. Чому, незважаючи на те, що трипільці займалися скотарством, полюванням, рибальством і збиральництвом, їх називають землеробською культурою?
2. Чому, незважаючи на те, що трипільці не знали гончарного кола, їхній посуд вважався одним з найкращих у світі і витвором мистецтва свого часу?
3. Чи можемо довести, що трипільські протоміста були найдосконалішими серед перших міст світу? (на основі Чатал-Гююка).
4. Про що свідчить сферична або колоподібна забудова поселень племен трипільської культури?

Група культурологів.

Запитання:

1. Що свідчить про те, що на початкових етапах існування трипільської культури у цих племен був матріархат?
2. Чому жінка у трипільців була символом родючості?
3. Що вам відомо про духовне життя трипільського суспільства?

4. Чому, незважаючи на високий рівень розвитку, трипільські племена зазнали занепаду і зникли?

5. Куди, на вашу думку, зникли представники трипільської культури?

Група експертів.

Запитання:

1. Чому жінка займала особливу роль у житті трипільського суспільства?

2. Які факти вказують на те, що трипільці були мирним, невойовничим народом?

3. Які факти свідчать про те, що у трипільців мідний вік наступив раніше, ніж у інших народностей світу?

Представлення досліджень.

Дискусійна панель "Чому трипільську археологічну культуру інколи називають цивілізацією?".

– Обґрунтуйте, чому трипільську культуру характеризують як найяскравішу хліборобську культуру на наших землях?

– Як ви вважаєте, чому трипільську культуру дослідники визначають як таку, що впритул наблизилася до виникнення цивілізації?

Закріплення нових знань учнів.

Графічний диктант.

Серед запропонованих тверджень є правильні і помилкові. Правильне твердження позначте знаком ↑, а помилкове – ↓.

Основним заняттям трипільців було збиральництво.

4100-3200 роки – це період розквіту трипільської культури, ремесл, металообробки.

Трипільці були надзвичайно войовничими.

Матріархат – форма суспільного устрою, за якого влада належить жінкам.

Жодне трипільське поселення не існувало на одному місці понад три покоління.

Сакральні уявлення трипільців утілено не лише в глиняних статуетках, але й у візерунках на кераміці – зображеннях сонця, спіралі, хреста, кола, хвиль, "всевидящого ока Долі".

Трипільська культура однією з останніх освоїла бронзу.

Трипільські протоміста не мали вулиць.

Трипільські гончарі не знали гончарного кола.

Відкриттю трипільської культури ми завдячуємо В. Хвойку.

Самооцінювання учнів, заповнення карток.

Знаю і пам'ятаю	0 – не розумію ? – недостатньо розумію ! – розумію, але не все запам'ятав/ла !! – розумію і запам'ятав/ла
1. Чому трипільську культуру характеризують як найяскравішу хліборобську культуру на наших землях?	
2. Ареал поширення трипільської культури	
3. Археологічна культура	
4. Матріархат	
5. Культура мальованої кераміки	
6. Чому трипільську культуру дослідники визначають як таку, що впритул наблизилася до	

Учитель. На закінчення уроку висловіть свою думку про таке:

1. Що найбільше сподобалось на уроці?
2. Чи задоволені власною участю в ньому?
3. Чи допоміг цей урок засвоїти найголовніше з теми?

Я пропоную вписати ваші емоції, очікування та асоціації, ваш настрій на цьому уроці в акроряд

У --- участь, успіх

P --- рішучість, радість

О --- особистість, обдарованість

К --- корисність, кмітливість (можливі варіанти)

VII. Підбиття підсумків.

Учитель. Хочу, щоб ми пам'ятали, що близько семи тисяч років тому на території сучасної України зародилася землеробська культура, яка вважається найдосконалішою й найрозвиненішою культурою того часу. Це була перша землеробська культура в Європі з прекрасною, незабутньою та неповторною керамікою, яка однією з перших освоїла виплавку міді та створила культуру, яка не поступалася, а в дечому й переважала цивілізації Стародавнього Сходу. Українська вишивка, гончарство, вірування, обряди беруть початок саме від трипільців. І хоча чимало науковців доводять, що трипільські племена не є прямими предками українців, частково в нас тече їхня кров. І нам, у час новітніх технологій і ери комп'ютерів, потрібно зробити так, щоб весь світ

дізнався про українську націю як роботящу, розвинену, розумну й досконалу.

Визначимо сутність, особливості, значення трипільської культури, уклавши **"Кластер"**.

– Представники трипільської культури були роботящими, мирними людьми. Вони намагалися жити в гармонії з природою, поважали труд умільців, прагнули до досконалості, піклувалися про духовний розвиток, цінували красу, захоплювалися мистецтвом.

Як ви вважаєте, які з цих якостей і цінностей необхідні сучасній людині?

VIII. Оцінювання роботи груп.

IX. Домашнє завдання.

Скласти кросворд з теми "Трипільська Культура" (близько 20 слів).

Написати твір-есе "Моя подорож до трипільського протоміста".

Переглянути документальний фільм за вибором:

Трипілля. Забута цивілізація Старої Європи. URL:

https://www.youtube.com/watch?v=IO_CQy9j6oA.

Трипільська цивілізація / Тисяча років самотності (2005) URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=V-E81vRLNRc>.

Уроки історії. Трипільські війни. URL: <https://cutt.ly/TlgK7k9>.

Про таємниці Трипілля. URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=KbnbBFELQPo>.

Список використаних джерел

1. Баханов К.О. Професійний довідник вчителя історії. Харків : Основа, 2011. С. 88–166.

2. Бурдо Н. Б. Населення раннього етапу Трипільської культури межиріччя Дністра та Південного Бугу. Київ, 1993. С. 16–19.
3. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. *Бібліотека журналу Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2014. № 5-6(8). 95 с.
4. Пометун О.І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2012. № 2. С. 3–7.
5. Давня історія України / за ред. П. П. Толочко. Книга 1. Київ : Либідь, 1994. 240 с.
6. Трипільські протоміста. URL: http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=65 (дата звернення: 22.02.2021)
7. Трипільськ . URL: <https://cutt.ly/GlgZ9bd> (дата звернення: 22.02.2021)

Додаток 1

Ролі у групах

- Спікер (керівник групи): знайомить групу із завданням, організовує порядок виконання, заохочує групу до роботи, підбиває підсумки роботи.
- Секретар: веде записи результатів роботи групи коротко й розбірливо, може висловлювати думки групи чи допомагає доповідачеві.
- Посередник: стежить за часом, заохочує групу до роботи.
- Доповідач: чітко висловлює думку групи, доповідає про результати роботи групи.

Додаток 2

Допоміжні матеріали для роботи історикам.

Картка 1

Трипільська культура є однією з основних давньоземлеробських культур мідного віку. Трипільські племена займали простори Східної

Європи від Дніпра до Карпат, від Полісся до Чорного моря і Балканського півострова. Розвивалася ця культура в IV-III тис. до н. е. (протягом 1500-2000 років) і пройшла в розвитку три етапи – ранній, середній та пізній. В Україні виявлено понад тисячу пам'яток трипільської культури. Вони згруповані у трьох районах: найбільше в Середній Наддністрянщині та Надпругті й Надбужжі, менше – у Наддніпрянщині, вірогідно, за густотою розселення об'єднання племен.

Однією з особливостей трипільської культури була величезна територія поширення (близько 190 тис. км²). Жодна з європейських розвинених землеробських енеолітичних культур не могла зрівнятися з нею за площею або темпами поширення. Під час найбільшого розквіту (наприкінці середнього етапу) населення на всій території трипільської культури за різними оцінками становило від 410 тис. до щонайменше 1 млн. осіб.

Допоміжні матеріали для роботи етнографам

Картка 1. Житло

На території Трипільля зустрічалося два типи житл. По-перше, це землянки. Землянками називалися заглиблені житла глибиною 0,6-1,5 м, які складалися з жилої частини і господарських ям. У плані ці "будівлі" нагадували напіввісімку чи вісімку. Стіни їх були пологі, дно нерівне. У кожному з таких житл знаходилося по два-три вогнища.

По-друге, це наземні глинобитні житла. Це був великий будинок метрів у 20, що складався з 4-5 кімнато-камер, у кожній із яких була піч. Також було 2 камери без печей: одна – "сіни", інша – комора для зерна. У камері з піччю наліво проти печі містилося підвищення з посудом, проти входу – жертovníк у формі грецького хреста, а над ним – маленьке округле вікно. Техніка будівництва таких житл була на високому рівні розвитку. Місце для будівництва згладжували, а потім на цю поверхню клали дерев'яні плахи, які обмазувалися глиною, інколи декілька раз.

Потім цю глину обпалювали. Покрівля мала 2 схили і обмазувалася соломою. Такі будівлі нерідко розташовувались колом, що могло вказувати на існування у трипільців перших релігійних вірувань.

Картка 2. Господарство. Землеробство

Ця галузь господарства була найрозвиненішою у трипільців, особливо в ранній період. Навіть тоді оброблялося не менш як три види сільськогосподарських культур (пшениця, жито, овес). Ділянки знаходилися близько від поселень. Було відоме мотичне землеробство. Крім мотик, вироблених з лосячого чи оленячого рога, використовувалися й серпи, але їх знайдено невелика кількість, тому, можливо, землероби здебільшого збирали колосся руками. Звичайно, інтенсивне ведення господарства призводило до виснаження ґрунтів, і тому трипільцям доводилося кожні 30-60 років залишати засновані поселення й освоювати нові землі.

Для переробки продуктів землеробства використовувалися зернотерки, які складалися з двох частин, верхнього і нижнього каменів. Ймовірно, що це було роботою для жінок, і доказом тому є знайдені у трипільських хатах фігурки жінок, які мололи зерно.

Картка 3. Господарство. Скотарство

Звичайно, землеробство завжди залишалося для трипільців основним видом господарства, але воно завдяки нечастим врожаям не могло повною мірою задовольнити потреби племен. Тому паралельно із землеробством розвивалося скотарство, а також такі привласнювальні види господарства, як рибальство, мисливство, збиральництво.

Про існування скотарства свідчать знахідки кісток тварин. Так, на Коломийщині знайдено кістки биків, а також корів і овець (хоча їхня кількість була значно меншою), а в Халеп'ї та Усатові – свиней. Також ймовірно, що на той час уже був приручений кінь і собака. Про існування скотарства свідчить і знаходження таких керамічних виробів, як посудини

зі стінками в дірках. Ймовірно, вони використовувалися для виготовлення сиру.

Також, окрім кісток, було знайдено міфологічні зображення істот, до прикладу, фантастичні фігури биків з кігтями з Петрен, виконані чорною фарбою, що свідчить, можливо, про те, що у трипільців, як і в середземноморських народів, існував культ бика.

Картка 4. Господарство. Полювання

Ця галузь господарства мала помітну роль на ранньому етапі розвитку трипільської культури, хоча меншу порівняно з полюванням. Про це свідчить факт, що кісток диких тварин знайдено в два рази менше, ніж домашніх. Полювали трипільці в основному на благородного оленя, лося, косулю, бобра, зайця, використовуючи при цьому такі знаряддя, як наконечники стріл із кременю, скребки, кам'яні сокирки-клини.

Займалися також рибальством, і це теж було характерно більшою мірою на ранньому етапі, оскільки для цього були сприятливі умови (поселення біля річок). Ловили здебільшого щук, сомів, осетрів.

Збиральництво

Трипільці збирали в основному черепашки прісноводних молюсків, залишки яких знайдено в купках сміття біля будинків, які ще називають "черепашковими купками". Очевидно, черепашки варили, а потім їх м'ясом годували свиней. У давнину черепашки використовувались також для розпису, прикрас.

Збиралися також жолуді, які сушилися в закритих печах, розтиралися на зернотерках і домішувалися в тісто.

Картка 5. Господарство. Прядіння та ткацтво

Ця галузь була безпосередньо пов'язана зі скотарством, і тому логічно, що, як і скотарство, набула розвитку в пізній період трипільської культури. Уже тоді тканини підкладалися під дно керамічних виробів, щоб їх легше було виліпити (Петрени), була відома в'язка простого

панчішного типу, а матерії вироблялися двох видів – полотна і килими. Також, ймовірно, трипільці вміли плести сіті.

Кераміка. Господарство

Кераміка трипільців є однією з найкращих у світі, а керамічні вироби – витвором мистецтва того часу.

Керамічний посуд виготовлявся з гончарської глини з домішками кварцового піску й черепашок прісноводних молюсків. Він ліпився без гончарського кола на твердій основі, товщина його днища переважала товщину стін, стіни були нерівномірної товщини й не завжди правильної форми. Великий посуд ліпився з двох окремих частин. Зовнішня поверхня була рівною і вкривалася нанесеною до розпису й обпалення червоною фарбою.

Посуд був розписним і нерозписним. Розписний поділявся на виготовлений в одну фарбу (переважно вона була чорною), біохромний (посуд в одну чорну фарбу обводився білою чи червоною), поліхромний.

Нерозписним був переважно посуд для приготування їжі, який, до того ж, був з більш товстими стінками, після обпалення – кольору від сірувато-коричневого до темно-червоного.

Крім фарби, на посуд наносився ще й орнамент. На ранніх етапах трипільської культури це був поглиблений спіральний орнамент (схожий на орнамент техніки камарес мінойського Криту) та канельований (жолобчастий, рідше різьблений орнамент). Пізній період характеризується появою мотузкового і штампового орнаменту, характерних для культур епохи бронзи. Посуд для приготування їжі прикрашали дуже бідним орнаментом; це були зображення людей та тварин.

Допоміжні матеріали для роботи культурологам

Картка 1. Духовна культура та уявлення трипільців

Трипільські зображення були здебільшого жіночими, лише зрідка чоловічими. Швидше за все, це було пов'язано з ідеями матріархату. Яке призначення цих фігур – залишається загадкою. Чи це були "дитячі іграшки", чи, може, культові фігурки, які закладалися у фундамент з ціллю оборонити себе від злих духів? Жодна з цих теорій не доведена.

Фігурки були стоячими та сидячими. У сидячих було округле обличчя, рук не було, ноги відділені одна від одної. Стоячі відрізнялися тим, що мали волосся.

Ці фігурки у трипільців розміщалися коло печі-вогнища.

Картка 2. Поховання

Поховання, мабуть, належить до однієї з обрядових дій трипільців, яка досліджена найбільш детально. Та це стосується пізніх поховань, де, на відміну від ранніх, труп не спалювався, а ховався у скрюченому вигляді. Такі були, наприклад, під Одесою (Красна Слобідка), Херсоном (Білозірка), в Усатові. У центрі ховали господаря (тоді головував у сім'ї уже чоловік), а біля нього – жінку й дітей. Курган був оточений іншими курганами з каміння (кромлехи), де були поховані зображення людей і тварин. Крім того, існували ще й ями для інших членів родової організації, померлих на стороні – так звані кенотафи.

Що це могло символізувати? Мабуть, у пізніх трипільців вже існувало уявлення про те, що людина з одного світу переходила в інший, перенароджувалась, і тому ховали її у скрюченому вигляді, що нагадував ембріон.

Допоміжні матеріали для роботи експертам

Картка 1

Трипільські поселення з'явилися в 5400-х роках до н. е. У 4600-4200 роках із Карпат, Центральної Європи й Азії сюди ринув потужний потік "емігрантів" – тих, хто сподівався знайти на цій території краще життя: швидко зросла кількість поселень, виникли міста, з'явилися

культові архітектурні споруди, витвори мистецтва, протописемність – народилася цивілізація. 4100-3200 роки – це період розквіту трипільської культури, ремесл, металообробки.

Трипільці переважно були селянами. Їх побутово-господарський комплекс належав одній родині. Розповсюджений тип поселення – "хутір", що складався з 7-15 малих сімей, імовірно, близьких родичів. Такий спосіб життя мало чим відрізнявся від устрою інших розвинених суспільств того часу – Дворіччя, Північної Африки, Центральної Америки.

Однак мешкали трипільці не лише на хуторах, але й у величезних, як на той час, містах. Вони знали, як облаштувати життя багатотисячних колективів, як цими колективами керувати. Безсумнівно, у них були й міський "голова", і бюрократія, і "поліція". Не виключено, що трипільський "мегаполіс" був своєрідним прообразом античного міста-держави.

З високим ступенем імовірності можна припустити, що життя в трипільському суспільстві було ледь не райським – тихим, мирним, спокійним. Адже в них не було ворогів! Лук – улюблена зброя. Але ознак військових зіткнень немає! Знайдено лише сліди незначних конфліктів – кілька десятків наконечників стріл в окремих місцях. Схоже, що на трипільські поселення не тиснули дикі степові племена – їх у той час просто не існувало. Хоча коня й було приручено, але, судячи зі зброї, у військових цілях його не використовували.

Особлива роль у трипільському суспільстві належала жінці. Її день минав у турботах: вона розтирала зерно, носила воду, годувала живність, розфарбовувала мисочки й глечики, ткала полотно, шила одяг, майструвала зі шкіри взуття – судячи з неймовірної кількості жіночих глиняних статуеток, жінка у трипільському суспільстві користувалася величезним авторитетом.

Картка 2. Економіка

Обробляючи землю, трипільці жили на одному місці 50-70 років. Земля виснажувалася, і вони переходили на сусідню територію.

Дослідники стверджують, що їхнє сільське господарство було настільки розвинене, що продукцію ніде було подіти – трипільська цивілізація була одним із перших суспільств, яке вирішило проблему продовольства. Продуктів вистачало не лише для себе – у великій кількості вони експортувалися на Кавказ, у Єгипет, Месопотамію, Малу Азію, на Балкани.

Трипільці були не лише вправними хліборобами, але й обдарованими ремісниками. На ранніх етапах їхні знаряддя праці були кам'яними, але в 3600-3150 р.р. до н. е. вони вже мали майстерні з оброблення головної неолітичної сировини – кременю, який використовували для виготовлення наконечників стріл, серпів, скребків, сокир та інших украй необхідних у господарстві речей.

Світ розпочав освоювати бронзу наприкінці III тисячоліття до н. е. Трипільські бронзові вироби датуються V тисячоліттям до н. е.! Уже на той час трипільці використовували велику кількість мідних знарядь високої якості, на яких не було ні газової пористості, ні тріщин.

Рідко якому народові не хотілося б привласнити собі винахід колеса. Однак якщо перше зображення колеса зустрічається на шумерських фресках півдня Месопотамії у 3200 р. до н. е., на трипільських керамічних фігурках воно присутнє (якщо правильне датування) в 5000-х роках до н. е. І зображення коня в археологічних матеріалах Трипілля зустрічається набагато частіше, ніж в інших культурах того часу. Як і статуетки інших свійських тварин – корів, биків, свиней, кішок, собак.

Картка 3. Культура

Щодо Трипілля існує безліч суперечливих точок зору. Але коли йдеться про культуру цих племен, навіть скептики вимушені визнати, що трипільська культура, передусім кераміка, є безсумнівним світовим феноменом.

Майже в кожному трипільському житлі археологи знаходять від 30 до 200 високохудожніх керамічних виробів – блюдечок, мисочок, глечиків, кубків, амфор, кратероподібних фруктівниць. Якість посуду бездоганна – він тонкий, гладенький, майстерно розфарбований у білий, чорний, червоний і темно-каштановий кольори. Ритміка орнаменту досконала, він насичений символами і знаками. Ймовірно, ці знаки – первісна магія, звернення до потойбічних сил, прохання про заступництво, захист і спроба цими силами керувати. Не виключено, що егейсько-трипільська художня кераміка дала поштовх виникненню античної кераміки, яка з'явилася в 2000-1850-х роках до н. е.

У кожному трипільському будинку стояв ткацький верстат, іноді навіть два. Трипільські господарки були великими майстринями з виготовлення сорочок, суконь, спідниць. Вони прикрашали свої вироби оригінальним кольоровим орнаментом. Зверху на сукню трипільські модниці зодягали намисто з мідних, кам'яних, скляних (так-так, уже в той час – скляних!) намистинок, морських і річкових черепашок. Вони розумілися й на прикрасах із золота та срібла.

Архітектура

Поряд з культурою світовим феноменом трипільців є їхні величезні міста із чіткими рядами двоповерхових котеджів, правильно спланованими вулицями, розмашистими майданами. Усе це трипільці не мали можливості звідкись скопіювати – адже розміри європейських міст того часу в десятки разів менші: у них мешкало близько 500 осіб! Трипільські міста нараховували понад 10 тисяч жителів! Були у трипільців, певна річ, і одноповерхові будинки, "мазанки". Як зайдеш, праворуч – піч, ліворуч – лава з посудом, прямо – на найвиднішому місці – вівтар.

Картка 4. Релігія

На домашньому вівтарі трипільців обов'язково були присутні глиняні фігурки тих вищих сил, яким вони вклонялися: Богині-Матері –

символу материнства й родючості, бика – символу обробки землі й багатства, змії – символу спритності, голуба – символу неба. Сакральні уявлення трипільців утілено не лише в глиняних статуетках, але й у візерунках на кераміці – зображеннях сонця, спіралі, хреста, кола, хвиль, "всевидячого ока Долі". Ці уявлення загалом співзвучні зі світоглядом народів, що з'явилися потому – античних греків, скіфів, кельтів, слов'ян. Нічого дивного в цьому немає – усе язичницьке світосприймання подібне: триярусний поділ світу, поклоніння небу, землі, воді і силам природи, культ Великої Матері. На трипільських фігурках богиня Мати-Земля іноді постає з піднятими руками – як і слов'янська богиня родючості Мокоша, як і Софійська Оранта. Культ Богині-Матері спільний для трипільської цивілізації й спорідненої цивілізації Криту. Звідти він перейшов у античність і відродився в поклонінні одній із найбільш шанованих богинь Риму й Греції – Матері богів і смертних Кібелі.

Однак, попри всі спільні риси стародавніх сакральних поглядів, трипільське суспільство йшло своїм шляхом, створило й розвинуло власні релігійні уявлення й ритуали. Наприклад, популярний "китайський" символ інь-ян – дві змії, що зливаються в нескінченному коловороті гармонії й руху, вперше зустрічається у трипільців.

Особливе місце в житті трипільців належало Храму, в якому було втілено ідею Відродження: (через певні ритуали людина прагнула досягти безсмертя своєї душі). Він був яскраво розфарбований, з орнаментом, високими арками, хрестоподібним вівтарем і жертвовною чашею.

Трипілля – суспільство з гарантованою системою забезпечення життя, яке створило собі високий комфорт у побуті. Помешкання в них були по 70-140 кв. м в основному дво- та триповерхові.

Господарство й побут трипільців були чітко злагодженими. Свої охайні житла вони розписували колоритними візерунками, обрамляли

квітами – ці традиції залишилися й у сучасній Україні. На відміну від Європи, де будинки більш масивні й прагматичні.

У ті часи, як тепер Західну Європу, землі Трипільля масово наводнювали "емігранти" – трипільська якість життя була набагато вищою від європейської, та й саме життя було набагато привабливішим.

Тільки заможне суспільство здатне досягти високого рівня розвитку культури й мистецтва. І зліт трипільського художнього ремесла став можливим саме завдяки неймовірному, як на той час, економічному розквіту Трипільської протодержави, громадяни якої мали великі статки, можливість придбати дорогий посуд і тим самим матеріально забезпечити майстрів. Багаті, упевнені в майбутньому люди купували дорогий одяг, прикраси із золота й срібла, перстні, намисто.

Жодне трипільське поселення не існувало на одному місці понад три покоління. За цей час його мешканці вирубували довкола ліси, вибивали дичину, виснажували посівами землю. Але полишаючи старе місто, вони дощенту його спалювали. Навіщо – невідомо. Залишається лишень зробити висновок, що для них була характерна готовність почати життя з нової сторінки.

Від 3200-х років з невідомих причин економіка трипільців почала згасати, занепали міста, спростилася соціальна структура, зникло гончарне ремесло, власне, зникла цивілізація.

Автор: Олена Леонідівна Жорник, учитель історії Фастівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №5

Тема уроку. Місця, де зберігають історичні джерела. 5 клас.

Мета уроку: засвоїти джерела вивчення давньої історії, розрізняти їх види; наводити приклади історичних джерел, із яких можна

дізнатися про давні часи; визначити роль музеїв, історичних заповідників у вивченні минулого українського народу; висловлювати судження щодо ролі музеїв та архівів у збереженні пам'яті про минуле.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: презентація, відеоматеріали, технології LearningApps.org, підручник.

Поняття та терміни: історичні джерела, археологія, музей, експонат, реставрація, архів.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Робота з хронологією. Гра "Лінія часу".

На екрані лінія часу, на якій потрібно століття прикріпити між запропонованими датами. <https://learningapps.org/14042759>

21 ст., 5 ст., 16 ст., 11 ст., 9 ст., 1264 р.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Бесіда.

- Звідки ми дізнаємося про події минулого?
- Що вважається історичним джерелом?

Отже, історичні джерела – це пам'ятки минулого, за допомогою яких досліджують і вивчають історичні події.

Завданням історика є відтворення картини минулого. Навіть розпитавши свідків події, не отримаємо цілісної достовірної інформації. Аби дізнатися про реальні події минулого, історики звертаються до історичних джерел. Учені досліджують, порівнюють і зіставляють їх, адже саме історичні джерела є відображенням минулого, без яких це минуле неможливо відтворити.

Історичні джерела поділяються на (речові, писемні і усні).

Тренувальна вправа (<https://learningapps.org/12482999>).

Речові: малюнки, зброя, залишки посуду, до прикладу, уламки глечика, глиняний посуд, монети, прикраси, руїни укріплень, хатнє начиння, одяг, залишки жител, архітектурні споруди, знаряддя праці.

Писемні: берестяні грамоти, листи, написи на каменях, щоденники, напис на стіні будинку, мемуари, рукописи.

Усні: перекази, легенди, казки, пісні, загадка, приказки, географічні назви, особисті імена.

Учитель. На попередніх уроках переконалися, що історія – важлива наука, яка вивчає минуле людства. Більш детально дізнатися про наше минуле нам допомагають історичні джерела, а саме: речові, писемні та усні.

Після виконання завдання робимо висновки, що всі знайдені історичні джерела потрібно зберігати для нащадків, зробити можливим огляд їх усіма бажаючими. Для цього в різних країнах створюються спеціальні місця, у яких вони зберігаються. Саме про це ми сьогодні і поговоримо.

Повідомлення теми уроку – "Місця, де зберігають історичні джерела".

IV. Сприймання та усвідомлення навчального матеріалу.

1. Як знаходять історичні джерела.

Речові джерела, або матеріальні свідчення минулого, – надзвичайно важлива складова історичної спадщини людства. Їх детальне вивчення та опис допомагають науковцям створювати цілісну картину певного періоду історії.

Речі та будівлі оточують людину здавна. Проте не всі зі стародавніх споруд і предметів витримали випробування часом. Сонце й буревії, війни та будівництво руйнують і старовинні палаци, і стіни фортець, і

прадавні поховання людей. Досліджувати сховані під землею й водою речі, споруди та інші рештки діяльності людини допомагає археологія.

Археологія – наука, що вивчає історичне минуле людства на основі речових пам'яток. Термін "археологія" вперше використав давньогрецький філософ Платон (427-347 рр. до н. е.), маючи на увазі взагалі науку про стародавність ("архайос" – стародавній, "логос" – наука, слово).

Історія народів, що передувала появі писемності, може бути вивчена лише за речовими пам'ятками. Ураховуючи, що люди існують на нашій планеті близько 3 млн років, дописемна історія, або, як її називають західні дослідники, передісторія, складає в цілому 99% історії людства. Іншими словами, більша частина історії людства досліджується лише за археологічними даними, і лише незначна частина – за писемними джерелами.

Але речові пам'ятки, на відміну від писемних, не містять прямої розповіді про історичні події, і засновані на них висновки – результат наукової реконструкції.

– Про археологію говорять, що це наука, "озброєна лопатою". Як ви гадаєте, чому?

Мабуть, ви замислювалися над тим, яким чином опиняються глибоко під землею речі, якими користувалися люди. Уявіть, що дуже давно слов'янське поселення оточили вороги. Хто встиг залишити поселення, свої речі забрали або сховали, розраховуючи повернутися. Після запеклої боротьби вороги захопили поселення. Більшість споруд було зруйновано, їхніх мешканців убито, а інших забрано в полон. Минали роки. Залишене поселення з часом остаточно зруйнувалося, вкрилося пилом. Пригадайте, як часто доводиться вдома витирати пил з речей. Скільки ж пилу вкрили речі, залишені людьми 2 тис. років тому? Отже, під великим шаром ґрунту можуть опинитися різноманітні речі.

Для їх пошуку спочатку проводиться археологічна розвідка. Її метою є обстеження місця майбутньої роботи. Потім створюється карта-план.

Після проведення археологічної розвідки починаються безпосередньо розкопки. Археологічні розкопки можна проводити лише влітку.

Цікаво, що до розкопок справжні археологи залучають і студентів історичних факультетів, а також учнів шкіл. Як ви думаєте, чому? (Це пов'язано з тим, що обсяги роботи дуже великі й археологи потребують допомоги)

Археологи знімають землю шар за шаром. Кожний шар має назву "штик" і дорівнює приблизно 20 см. Для того, щоб розкопки були більш успішними, археологи розбивають розкопувану ділянку на невеликі ділянки – квадрати. Кожна така ділянка отримує свій порядковий номер, який зазначають на всіх знахідках із цього квадрата.

Часто буває, що обсяг роботи занадто великий для одного сезону розкопок. Тоді археологи планують продовжувати дослідження наступного літа. У такому разі розкопки консервуються, тобто засипаються землею.

Зібрані знахідки дослідники відправляють до Інституту археології. Там їх вивчають, реставрують. А згодом вони потрапляють до археологічних, історичних чи краєзнавчих музеїв, щоб кожен зміг побачити знахідки археологів.

2. Музеї.

Щоб з часом не втратити різні речові знахідки і досконало вивчити їх, люди створили спеціальні заклади – музеї.

- Хто з вас був у музеї?
- Що ви там бачили?

Спочатку музеї виникли на основі бібліотек і подарункових колекцій стародавнім храмам і правителям. Перший музей – Дім муз – був заснований у давньому місті Александрія Єгипетська понад 2000 років тому.

- А що означає слово "музей"?

Робота із поняттям (учні записують поняття в зошит)

Музей (гр. *muséion* – місце, присвячене музам, храм муз) – місце, де зберігаються речові історичні пам'ятки.

- Роздивіться фото і прочитайте назви музеїв. Як вважаєте, про що можуть розповісти їх експонати?

- Експонат (з латинської – "виставлений") – предмети, речі, витвори мистецтва, що демонструються на виставках.

Більшість музеїв розташовано в спеціальних будівлях, проте існують і такі, що знаходяться просто неба, здебільшого, це музеї народної архітектури та побуту. Іноді навіть цілі частини міст оголошують музейною територією.

Дуже важливою в музеях є робота *екскурсоводів*. Вони не тільки знайомлять відвідувачів із музейною колекцією, а й намагаються розповісти про неї цікаво та зрозуміло.

Співробітники музею працюють із відвідувачами, зберігають речові історичні джерела, вивчають особливості кожного з них, а також займаються *реставрацією*. Реставрація (з латинської – "відновлення") – поновлення пам'ятки культури, раніше втраченої чи зіпсованої, задля її збереження.

- Отже, хто працює у музеї?
- Що роблять екскурсоводи?
- Що таке реставрація?

Перегляд відео "Провідні музеї світу".

– Перший музей старожитностей в Україні було засновано у 1810 році у Феодосії. Більшість його експонатів склали твори мистецтва, подаровані місцевими колекціонерами. Найбільшим у нашій державі є Музей народної архітектури в с. Пирогове під Києвом. На площі в 150 га розміщено понад 300 пам'яток народної архітектури з усіх регіонів України.

Сьогодні із близько 40 тис. музеїв світу понад 400 із них розташовуються в Україні. На території нашої Батьківщини існують різноманітні типи музеїв: історичні, археологічні, природничі, художньо-мистецькі, літературні, науково-технічні, краєзнавчі тощо. Існують навіть віртуальні музеї, які розташовуються в мережі Інтернет.

В Україні є дуже незвичні музеї: музей у катакомбах під Одесою, музей лісу на Закарпатті, музей однієї вулиці в Києві. "Найсолодшими" можна назвати музей цукру на Вінниччині і музей бджільництва на Полтавщині.

Перегляд відео "Музеї України".

3. Архіви.

Робота із поняттям (учні записують поняття в зошит).

Архів – установа, яка збирає, упорядковує і зберігає старі документи (писемні пам'ятки минулого).

Письмові джерела, як і речові, також недовговічні: вони псуються, згорають у пожежах, їх викрадають чи навмисно знищують. Тому важливо зберігати всі письмові свідчення, що дійшли до нас з минулого. Сховищем документів різних часів є архіви.

Архіви – це наукові установи. Співробітники архівів – архіваріуси – вивчають походження і достовірність документів, систематизують їх для полегшення досліджень, порівнюють інформацію

з різних джерел. Історик-дослідник не може написати історію без допомоги архіваріусів. Саме вони на прохання вчених шукають відповідні документи, за потреби здійснюють переклад і підготовлюють їх для читання, упорядковують збірки документів тощо.

З'явилися архіви з виникненням писемності. Тепер власні архіви мають усі установи, організації, нерідко й приватні особи – учені, письменники, громадські діячі.

Для сучасних архівів будують спеціальні приміщення з вузькими вікнами, що не пропускають прямих сонячних променів: від сонячного світла тло й друкарська фарба вигасають, линяють, а папір жовтіє та псується. Вадить документам і забруднене повітря, тому в архівах його очищають за допомогою спеціальних фільтрів.

Щоб документи краще зберігалися, їх укладають у щільно закриті коробки й розміщують на полицях-стелажах. У великих архівах загальна довжина стелажів сягає десятків кілометрів.

Найцінніші документи перезнімають на плівку – виходять діафільми з дуже маленькими кадриками – мікрофільми. Їх зберігають окремо від документів на випадок, якщо оригінал буде пошкоджено або втрачено.

Найбагатшими в Україні є сховища документів Центральних державних історичних архівів у Києві та Львові. Так, фонди першого з них нараховують понад 1,5 млн документів. Документи ретельно досліджують учені різних галузей знань і на основі їхніх свідчень пишуть наукові праці.

IV. Систематизація й узагальнення нових знань і умінь.

Вправа "Кмітливий олівець".

Впишіть пропущені літери і поясніть зміст поняття.

А _____ Я, М _____ Й, А _____ В, Е _____ Т, Р _____
____ Я

(Відповідь: археологія, музей, архів, експонат, реставрація)

V. Підбиття підсумків.

– Сподіваюся, ви переконалися в надзвичайно великому значенні музеїв та архівів у кожній країні для збереження її історії, розкриття самотності й культури. Свої уявлення про значущість цих установ висловіть, уклавши **сенкан** з цими словами. Отже, ключові слова-планети – "музей", "архів".

Колективне укладання сенканів.

– Власні враження від уроку, свої почуття, думки розкрийте, продовжуючи речення (**"Трихвилинна пауза"**).

Я змінив / змінила своє ставлення до....

Я дізнався / дізналася більше про...

Я здивувався / здивувалася тому, що ...

Я відчув/відчула...

V. Домашнє завдання.

Підготувати розповідь про музей рідного краю або України, вивчити параграф 8.

Автор: Лідія Юріївна Єрофєєва, учитель історії та правознавства Фастівського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3"

Тема уроку. Первісні спільноти. Археологічні культури на Фастівщині. 6 клас.

Мета уроку: узагальнити уявлення про суспільне, господарське та духовне життя людей у первісні часи на прикладі експозиції Фастівського Державного краєзнавчого музею (розділ "Археологія Фастівщини"); засвоїти зміст понять "історія", "музей", "археологія", "хронологія"; визначити взаємовплив природних умов і способів господарювання первісної людини; взаємодіяти у грі.

Тип уроку: узагальнення й систематизації знань.

Вид уроку: урок-рольова гра "Полювання на мамонта".

Очікувані результати:

1. Вільно володіти вивченим матеріалом, застосовувати набуті знання в ігровій ситуації.
2. Аналізувати зміни в способі життя й господарювання давніх людей протягом різних історичних періодів, пояснювати роль природничо-кліматичних умов у цьому процесі.
3. Пояснювати різні форми релігійних вірувань первісної людини. Пояснити зміст понять "релігія", "язичництво", "історія", "музей", "археологія", "хронологія".

Перебіг уроку

Мотивація діяльності.

Учитель. Сьогодні ми відбуваємо в далеку подорож до Фастівської стоянки мисливців на мамонта й дикого коня епохи пізнього палеоліту (20-15 тис. років тому) та до мезолітичної стоянки, відкритої на заплавах річки Унави, яка належала збирачам і мисливцям (10 тис. років тому). Подорож буде пов'язана з одним із занять давньої людини – полюванням на мамонта. Для цього нам необхідно об'єднатися в гурт, взяти необхідні предмети для полювання та

задобрити сили природи, які стануть нам у нагоді. Для того, щоб первісні люди прийняли нас за своїх, бажано змінити зовнішній вигляд.

Як одягалася первісна людина? Тканину робити не вміли, для цього використовували вискоблену і висушену на сонці шкіру тварини.

Учні одягають стилізовані костюми первісної людини, зроблені кожним на практичній роботі з природних матеріалів.

Руханка "Хто іде на полювання?"

Хто іде на полювання?	<i>Обіймаймося один з одним</i>
Хто іде на полювання, бере з собою палку?	<i>Тричі тупає ногами</i>
Хто іде на полювання, бере з собою списа?	<i>Тричі плече в долоні</i>
Хто іде на полювання, бере з собою камінь?	<i>Тричі обертається навколо себе</i>
Хто іде на полювання?	<i>Видає звук, який лякає звіра</i>

Учитель. Бачу, ви готові побувати на полюванні в давні часи історії, який називаємо "давні археологічні культури". Допоможуть нам у цьому експонати з Фастівського краєзнавчого музею та головний екскурсовод Олена Миколаївна Степаніцька.

Екскурсія.

Екскурсовод. Історія нашого краю сягає в глибину тисячоліть. Ще в епоху стародавнього кам'яного віку – палеоліту – тут проживали первісні мисливці. Клімат у цей час був суворим, субарктичним. Наш степ був звичайною тундрою, якою бродили отари мамонтів. Тож життя було тяжкою боротьбою за виживання. Первісна людина вміла виготовляти знаряддя праці, оволоділа мовою, вогнем, добувала їжу. Найбільш ранні стоянки первісних людей у нашому регіоні відкриті на території сучасного Фастівського району.

Діти, зверніть увагу на експозицію музею, як добували вогонь первісні люди, як виготовляли списи для полювання, робили засідку на мамонта.

Періодизація стародавньої історії України			
Кам'яний вік	Палеоліт (давні кам'яний вік)	ранній	1 млн. - 150 тис. рр. тому
		середній	150 - 40 тис. рр. тому
		пізній	40 - 10 тис. рр. тому
	Мезоліт (середній кам'яний вік)		10 - 7 тис. рр. до н.е.
	Неоліт (новий кам'яний вік)		7 - 5 тис. рр. до н.е.

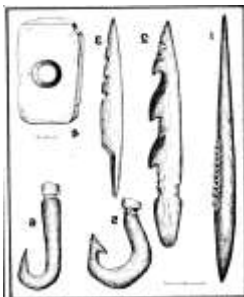
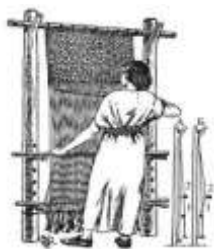
Учитель. Ви прослухали цікаву розповідь із давньої історії нашого міста, познайомилися з цікавими археологічними знахідками, дізналися про відомих археологів, які проклали археологічні маршрути Фастівщини.

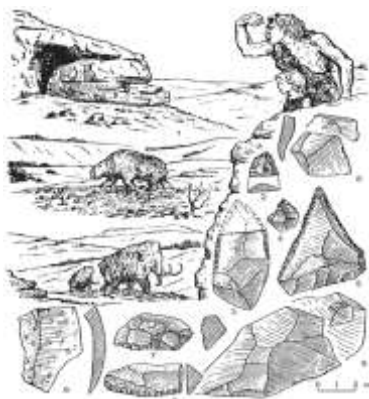
Завдання 1. Складання експозиції музею за темами "Палеоліт", "Мезоліт", "Неоліт".

Гурт мисливців ділимо на три підгрупи й навчаємо самостійно складати експозицію музею за темами "Палеоліт". "Мезоліт". "Неоліт". З цією метою використовуємо заготовлені матеріали у вигляді малюнків та археологічних експонатів, наданих музеєм.

Малюнки для експозиції.

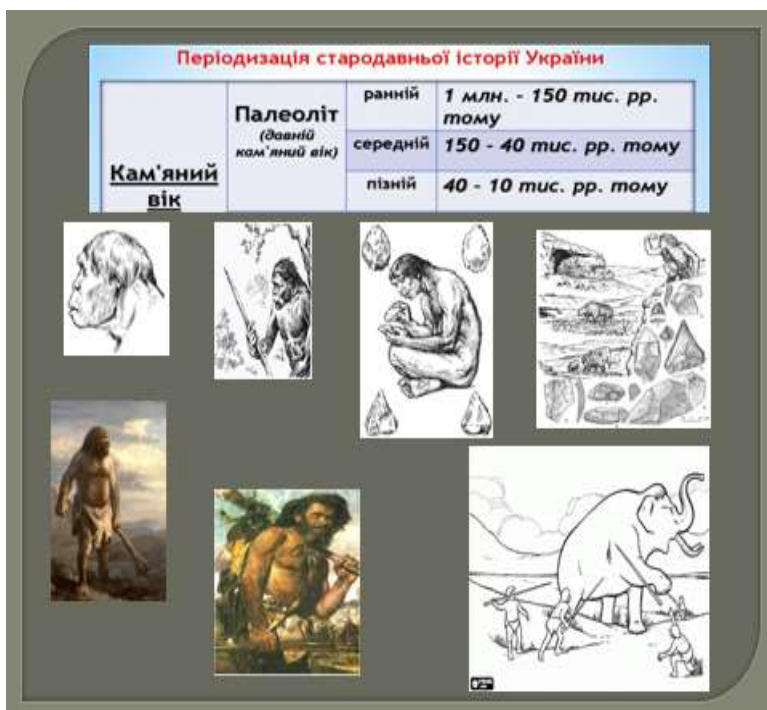
За результатами роботи учні отримують нагороду у вигляді символічної частини мамонта, на якого вони полюють (раніше підготовлений малюнок тварини розрізають на пазли).

Завдання 2.

Кожна група учнів створює експозицію та презентує її у вигляді розповіді. За правильну розповідь отримує в нагороду частину мамонта, на якого полюють.

Приклад виконання завдання.

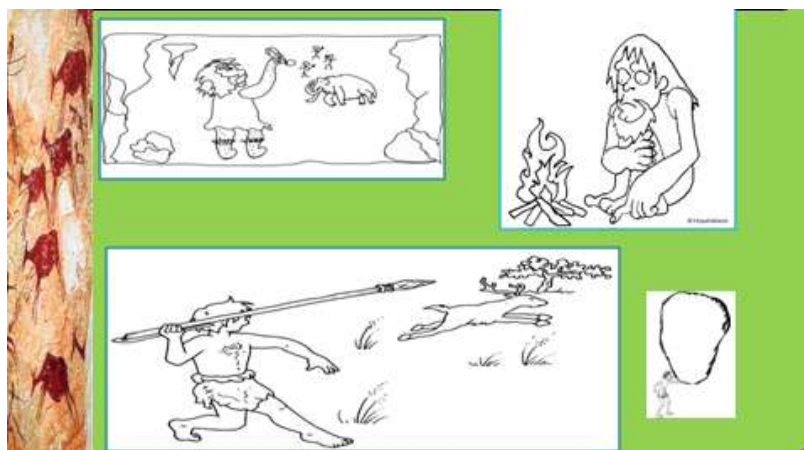

Учитель. Уся ця інформація, яку ви презентували у своїх розповідях, дійшла до нас за допомогою речових джерел. Одним із джерел вивчення теми **"Первісні спільноти. Археологічні культури"** є наскельні малюнки.

Ви маєте унікальну можливість залишити свій слід в історії, створивши паперовий малюнок **"Фастівщина в період первісної доби"**. Усе, що почули, побачили, запам'ятали в ході нашої екскурсії, відображаємо на плакаті за допомогою фарб.

Учні створюють колективний малюнок за результатами роботи та отримують наступну частину мамонта.

Приклад виконання завдання.

Учитель. Мандрівник, який вивчав життя давніх народів, писав: "Вони бояться негоди, голоду, хвороб, мертвих людей, злиднів – усього, чого вони не знають".

– Чи можна на підставі цього висловлення визначити причини появи в людей релігійних вірувань?

– У які надприродні сили вірили первісні люди?

Учитель. Первісна людина не могла одразу пізнати навколишній світ, зрозуміти сутність явищ природи. Їй здавалося, що над нею панують грізні, ворожі сили, перед якими вона відчувала свою безпорадність. Саме про різні форми релігійних уявлень, представлених у нашому музеї, подальша розповідь.

Розповідь екскурсовода. Культура починається з появи людини і людського суспільства. Вона є мірою людського в людині, характеризує її розвиток як суспільної істоти. Одним із ранніх виявів духовного світу людини стали релігійні культури. Ще з часів раннього палеоліту людина почала виявляти ставлення до тваринного світу, створюючи перші релігійні культи звіра, мамонта, ведмедя. Перемога над хижаком забезпечувала людину не лише продуктами харчування, а й розширювала ареал проживання. До первісних форм релігії належать тотемізм, фетишизм, магія, анімізм. Віра походження роду від спільного предка – тварини, рослини, птаха. Пращура вважали захисником роду, просили в нього допомоги в полюванні.

Учитель. Працюємо з поняттями "тотемізм", "анімізм", "фетишизм", "магія". Завдання отримує кожна група.

Завдання 3.

Визначте, про яку форму релігійних уявлень ідеться в наведених прикладах.

а) Орнамент на посуді, вишивка на рушнику – речі, яким стародавня людина приписувала захисні властивості. Для захисту від злих чар на тіло колись наносили татуювання, а обличчя розмальовували. Так виникла традиція наносити на обличчя косметику.

б) Яюсь під час спекотного літа водойма, у якій жили черепахи, висохла. Тоді черепахи вирішили знайти собі нове місце для житла й вирушили в дорогу. Найтовстіша черепаха, щоб полегшити собі дорогу, зняла панцир. Так і йшла без панцира доти, доки не перетворилася на людину – предка роду черепахи.

в) Майже всі місця на світі – небо, повітря, земля, гори і ліси – населені, за уявленням роду, різними духами, яких бояться і поважають (відповіді учнів).

Учитель. Полюючи на мамонта, ми отримали цікаву інформацію про історію нашого міста й району в період давньої історії. Результатом полювання всі ми задоволені. Мамонта вполювали ... (учні збирають пазли, отримані під час уроку, складають малюнок мамонта). Усі раніше отримані знання ви вміло використали й отримали цілісне уявлення про життя людей за первісних часів.

Учні виконують тест (додаток).

Учитель. Завершуємо наше полювання "Пірамідою вражень".

Кожен учень починає протягувати руку вперед і промовляє: "Сьогодні я була / був (задоволена, вражена...). Потім кладе свою руку на долоню попереднього та промовляє: "Сьогодні я дізнався, відкрив для себе, зрозумів, аналізував зміни, застосовував, вільно володів...".

Домашнє завдання. Скласти словничок з теми "Первісні спільноти".

Тест

1. Як називається наука про минуле?

- а) географія б) математика в) історія г) етика

Так, правильно, – це історія. *Історія – це наука, що вивчає минуле людства на основі усних, писемних свідчень, матеріальних пам'яток.*

2. Де можна отримати інформацію про початок історії виникнення людини та її розселення, зародження мистецтва та релігійних вірувань, заняття та спосіб життя первісних людей:

- а) магазин б) архів в) музей г) церква

Дійсно, у музеї ми довідуємося про минуле людства. *Музей – це місце, де можна зустрітися з минулим. Музей – культурно-освітній та науково-дослідний заклад, призначений для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини.*

4. Яка наука вивчає історію за речовими пам'ятками?

- а) геральдика б) сфрагістика в) нумізматики г) археологія

Археологія – наука, що вивчає історію людства за матеріальними залишками діяльності людей. Досліджує як окремі стародавні предмети, так і комплекси, що відкриваються завдяки археологічним розкопкам.

5. Яка наука вивчає історію за датами?

- а) хронологія б) хореографія в) географія г) етнографія

Правильно, хронологія. *Хронологія вивчає послідовність історичних подій за часом.*

6. Які історичні джерела представляють знаряддя праці, наскельні малюнки, житло?

- а) писемні б) усні в) речові г) археологічні

II рівень

7. **Заповніть таблицю** "Заняття первісної людини", вписавши в колонки таблиці відповідні номери наведених складових.

1) олені; 2) зайці; 3) корінці; 4) птахи; 5) злаки; 6) гриби; 7) ягоди; 8) кози; 9) плоди; 10) кабани.

Збиральництво	Полювання

8. **Заповніть таблицю** "Знаряддя праці, призначені для жінок і чоловіків", вписавши в колонки відповідні номери наведених предметів

1) спис; 2) скребок; 3) голка; 4) сокира; 5) лук; 6) ніж; 7) гарпун; 8) проколка; 9) стріли.

Чоловічі	Жіночі

9. Хто зображений на малюнку?

III рівень

10. **Виявіть закономірність і випишіть зайві слова.**

1. Стадо – село – рід – плем'я.

2. Мамонт – ведмідь – кролик – олень.

3. Цвях – сокира – лук – спис.

11. **Як називається тимчасове поселення найдавніших людей?**

IV рівень

12. Вставте пропущені слова.

1. Близько 100 тисяч років тому на Фастівщині почалося сильне похолодання, яке називається ... періодом.
2. Рештки якої тварини зберігаються в музеї, знайдені під час будівництва котловану школи №7
3. З'явилися великі тварини:
4. У цей час виник новий вид людини – ..., названий на честь місця в Німеччині, де вперше були знайдені залишки цього виду на Фастівщині.

**Автор: Тетяна Михайлівна
Єфіменко, учитель історії, заступник
директора з виховної роботи
Фастівського академічного ліцею №9**

Навчальний предмет. Історія України.

Тема. Наш край у другій половині XIX – на початку XX століть.

9 клас.

Мета: вивчити, проаналізувати матеріали про особливості розвитку м. Фастова і Фастівщини у другій половині XIX – на початку XX століть, презентувати власні проекти; зробити висновки про специфіку розвитку нашого краю в зазначений період; висловити власне ставлення до пізнання історії малої батьківщини, результатів навчальної діяльності та її організації.

Вид заняття: навчальне заняття в музеї.

Очікувані результати: ґрунтовне володіння знаннями з теми, обмін думками, презентація повідомлень за результатами пошукової роботи.

Підготовчий етап: учні класу об'єднуються в чотири творчих групи, заздалегідь дізнаються про тему заняття та форму його проведення, отримують дослідницькі завдання, розподіляють ролі, готують проекти; узгоджуються запитання для обговорення.

Завдання. Об'єднання учнів в чотири творчих підгрупи за інтересами: "Політики", "Економісти", "Історики", "Музеєзнавці". Підготовка учнівських проектів і презентацій, екскурсії за темами проектів.

Теми проектів:

1. Населення та адміністративний статус Фастова у другій половині XIX – на початку XX століть.
2. Економіка Фастова в другій половині XIX – на початку XX століть.
3. Історія заснування та створення Фастівської школи.
4. Тематична екскурсія в шкільному музеї історії Фастівського академічного ліцею №9 "Витоки". (додаток 1)

Місце проведення: шкільний музей "Витоки".

Обладнання: мультимедійний комплекс, карта України, презентації учнів, музейні експонати.

Перебіг заняття

I. Організаційна частина. Мотивація діяльності.

Ознайомлення учнів із порядком роботи, повідомлення теми й завдань уроку.

– Ми побували у краєзнавчому музеї, де дізналися про життя нашого краю у другій половині XIX століття. Матеріали музею ви використали у своїх проектах. Сподіваюся, ця діяльність для вас була цікавою, ви зробили для себе справжні відкриття й сьогодні ними поділитися з іншими.

Тож на уроці маємо віднайти відповіді на низку питань:

- Що знаємо про історію нашого краю в другій половині XIX – на початку XX століть?
- Якими були особливості економічного життя в регіоні?
- Які події другої половини XIX століття у Фастівському краї вважаєте найважливішими?
- Що вам відомо про духовне й культурне життя у нашому краї другої половини XIX століття?

II. Мотивація діяльності.

Відомий український філософ, просвітителі Г. С. Сковорода сказав: *"Пізнай свій край, себе, свій рід, свій народ, свою землю – і ти побачиш свій шлях у життя. Шлях, на якому розкриються твої здібності. Ти даси йому продовження, вторувавши стежину, із тієї стежини вже рушиш у життя твоїх нащадків"*. У ході заняття, знайомлячись з історією рідного краю, поміркуймо над цим висловом, а власними міркуваннями завершимо роботу.

III. Актуалізація знань, умінь і навичок учнів.

Вступне слово вчителя.

Пригадайте особливості економічного розвитку українських земель у другій половині XIX – на початку XX століть. Реформа 1861 року сприяла прискореному розвитку капіталізму. Почала швидко розвиватись цукрова промисловість, залізничний транспорт, харчове та швейне виробництво, відбувалися помітні зрушення, пов'язані з використанням у побуті технічних досягнень і винаходів. Це особливо стосувалося міських жителів. З'явилися якісно нові умови для розвитку ринково-капіталістичних відносин у сільському господарстві. Зростанню рівня продуктивності аграрного сектора сприяло дедалі ширше запровадження мінеральних добрив і нових методів обробітку землі: глибокої оранки

поліпшеними плугами, використання сівалок тощо. Це дозволило збільшити врожайність озимої пшениці й жита. Набули розвитку й вирощування та перероблення цукрового буряку. Від землеробства суттєво відставало тваринництво. Негативно на його розвиток впливала велика кількість цукроварень і дефіцит пасовищ. Знайдіть дані з історії нашого міста, які засвідчують ці зміни.

Наше містечко Фастів знаходилось у складі Російської імперії, переживало особливості зазначеного періоду разом з усією Україною. 120-150 років тому в Фастові відбувалися процеси, які сприяли піднесенню статусу й розвитку містечка. Саме тоді була заснована і наша школа.

Ви отримали завдання дослідити певні питання розвитку Фастові, тож познайомимося з результатами вашої роботи. Пропоную кожній групі учнів представити свої проекти.

Завдання іншим групам: оцініть інформацію і представлення групи за допомогою **техніки "Дві зірки й побажання"**.

Презентація учнівських проектів.

Група "Політики"

Населення та адміністративний статус Фастова у другій половині XIX – на початку XX століть (орієнтовно).

Фастів () – місто в Київській області, центр Фастівської міської громади, лежить на Придніпровській височині над річкою Унавою (притокою Ірпеня). Важливий залізничний вузол і промисловий центр. До 1939 року місто називалося Хвастів (МФА: [\[xwastiu ˈ\]](#)). Саме ця назва згадується в літописі від 1390 року, що вважається однією з найперших згадок міста. Однак деякі дослідження стверджують, що місто згадується й раніше, але під іншими назвами (Фущово, Фост та Фаст), від яких і походить сучасна назва – Фастів.

Фастів належав до Васильківського повіту Київської губернії. Він мав статус містечка. У мікрорайоні Кадлубиця проживала єврейська громада, а в мікрорайоні Завокзалля селилися працівники залізниці.

Фастів зазнав піднесення, коли в 1870 році через містечко пройшла залізниця Київ-Одеса. 1876 року через Фастів пройшла друга лінія залізниці в напрямку Білої Церкви. Вузлова станція перетворила Фастів на залізничне місто. Виник мікрорайон Завокзалля, де оселялися родини залізничників. Перші підприємства у Фастові теж пов'язані із залізницею.

У 1895 році в містечку проживали 9,5 тис. жителів, серед них українці, росіяни, поляки, євреї тощо.

Де ля Фліз. Фастів (1854 рік)

Тарасу Шевченко, який побував на Фастівщині під час розкопок кургану Переп'ят у складі археологічної комісії в с. Фастівець, було близьке й цікаве багате історичне минуле Фастівщини,

про що свідчать його численні твори: "Чернець", "Швачка", "Іржавець".

Робітники м. Фастова активно виступали проти царизму в роки першої російської революції (1905-1907). 1913 році в Фастові нарахувалося 13.5 тис. населення, 60 дворів належало ремісникам. Перша світова війна та громадянська революція й Українська революція наклали відбиток на життя простих українців.

До визначних подій історії краю в контексті загальноукраїнської історії варто віднести й підписання на коліях Фастівського вокзалу 1 грудня 1918 року договору про злуку між Українською Народною Республікою і Західно-Українською Народною Республікою в одну державну одиницю.

24 серпня 1919 року відбулися бої військ Української Галицької армії з більшовиками.

Протягом 23-27 вересня 1919 року відбувся єврейський погром у Фастові, влаштований білогвардійцями, після того, як містечко кілька разів переходило з рук у руки. Загинуло близько 700 осіб, багато було поранених.

Демонстрація відео "Моє місто і мої земляки у в другій половині XIX – на початку XX століть".

- Підсумуємо. Що ви знаєте про суспільно-політичні рухи на Фастівщині?
- Охарактеризуйте рівень життя простих селян.

Група "Економісти"

Соціально-економічний розвиток м. Фастова у другій половині XIX- початку XX століть.

У середині XIX століття 90% землі залишалися в руках польських землевласників. На Фастівщині величезні володіння належали багатим польським магнатам – родинам Браницьких, Потоцьких тощо.

Після скасування кріпацтва життя в місті Фастові покращилося. Скасування кріпацтва в 1961 році обумовило вищі темпи економічного розвитку українських земель у складі російської імперії. Так було й на Фастівщині: відкриття руху Фастівською залізницею, будівництво спиртового заводу в селі Трилісах, пивоварного заводу в м. Фастові, заснування в місті товариства взаємного кредиту, будівництво котельно-механічного заводу й утворення на його базі "Акціонерного товариства Ф. Брандта". 1876 року німецький підприємець Брандт побудував у Фастові котельно-механічний завод, на якому виготовляли устаткування для цукрових і спиртових заводів. Вибір місця для заводу пояснюється тим, що в навколишніх містечках і селах працювали спиртові й цукрові заводи.

Завод Брандта складався з одного цегельного та трьох дерев'яних приміщень. Улітку працювало 210, взимку – 160 робітників. У той час це було потужне підприємство. Середній зарібок складав 12 крб. на місяць. Це не була маленька зарплата, приміром обід в заводській їдальні коштував 2-5 коп. Зарплата залежала від посади та кваліфікації робітника (в радянські часи завод працював під назвою "Червоний жовтень").

На цьому підприємстві працював Микола Бернадос – видатний український винахідник (грецького походження) і раціоналізатор, творець дугового електрозварювання. Понад 100 винаходів у різних галузях науки і техніки на його рахунку, та уславився вчений передусім завдяки першому в світі обґрунтуванню способу дугового зварювання. Проживав у Фастові з 1899 року до своєї смерті (1905 року).

Микола Бернадос

На одній із головних вулиць міста Бернадосу встановлено пам'ятник.

Також у місті працював мідно-котельний завод Волька-Ліхтмана (50 робітників) та завод купців Жуковського і Гуртового (60 робітників).

Поступово місто перетворилося у центр промислового й економічного розвитку. Через Фастів у 1870 році пролягала залізниця Київ-Одеса. Характерною рисою економіки Фастова кінця XIX – початку XX століть була наявність великої кількості дрібних напівкустарних підприємств із 5-10 робітників. Це, зокрема, 2 шкіряних, 2 миловарних, 5 цегельних, кілька медоварних підприємств, 2 водяних млини, 5 крупорушок тощо. У містечку налічувалося 60 дворів ремісників, із них 40 – шевців, 7 – бондарів, 13 – займалися слюсарно-ковальським промислом. На кінець 1917 року зросла кількість населення, діяла залізнична станція, запрацював телеграф і дві поштові станції, зросла промисловість, розвивалася торгівля, була велика кількість дрібних підприємств.

– Отже, яким було суспільно-політичне життя краю у другій половині XIX ст.?

– Проаналізуйте особливості економічного життя в регіоні.

Група "Історики"

Історія створення нашої школи.

На межі XIX-XX століть Фастів був маленьким містечком Васильківського повіту. Будівництво залізничної станції, із якої відкривалися два напрямки руху (західний і південний), спряло піднесенню статусу містечка, збільшенню кількості населення. Тому не дивним є той факт, що Південно-Західна залізниця виступила ініціатором відкриття та фінансування у Фастові в 1898 році сільського однокласного училища. 4 березня 1898 року начальник Південно-Західної залізниці Немешаєв направив Попечителю Київського навчального округу Вельямінову-Зернову клопотання про відкриття у Фастові однокласного училища для дітей залізничників. 29 березня того ж року училище було офіційно відкрито. Для розміщення училища було відремонтовано та продезінфіковано приміщення колишнього противотифозного бараку, що знаходилося поруч із залізничною станцією. Училище утримувалося за рахунок залізниці. 23 березня 1898 року була надіслана телеграма Київському учбовому округу – подяка службовців із приводу відкриття школи.

Першою вчителькою стала Оксана Федорівна Баб'єр. До училища було зараховано 44 учні. Діти залізничників повинні були сплачувати за навчання 4 крб. на рік, діти інших робітників – 8 крб. на рік. 25% учнів із найбідніших родин звільняли від оплати. Винагорода штату вчителів пропонувалося в таких розмірах: законоучитель – 120 крб., завідувач училища – 400 крб., учителька – 300 крб., учитель гімнастики – 60 крб.

1 лютого 1900 року училище перейменовано на двокласне. До першої групи 2 класу було прийнято 10 хлопчиків і дві дівчинки. Від 1900 року школа названа двокласною транспортною. Вона розміщувалася в центрі міста; у цьому приміщенні проіснувала до 1907 року. У 1908 році

було побудовано нове приміщення – двокласна транспортна школа, яка проіснувала до 1917 року.

Приміщення школи 1908 року

Велике значення в організації роботи закладу надавалося блюстителю училища. Ця місія була покладена на лікаря Василя Йосиповича Дацькова.

Підтримку училищу на початку його діяльності надавали й релігійні громади. Закон Божий викладали священики: Лука Жолобовський, Павло Руткевич. Кожний день занять починався з ранкової молитви. Офіційні заходи в училищі проводили православні священики. Але особливість Фастова полягала в тому, що тут проживало чимало поляків, які сповідували католицизм. 1902 року прихожани Фастівського римокатолицького костьолу звернулися із проханням до керівництва Київського учбового округу дозволити ксьондзу Станіславу Шептицькому викладати Закон Божий у Фастівському двокласному училищі для дітей із сімей католицького віросповідання (таких було 28 осіб).

Попечитель Київського учбового округу доручив інспекторам розглянути проблему і внести свої пропозиції. Думки інспекторів розійшлися. Один із них повідомляв попечителя Київського учбового

округу, що ксьондзи, які викладали Закон Божий в училищах, спряли роз'єднанню, а не об'єднанню російської й польської народностей, і "вплив їх на народ вкрай небажаний з точки зору обрусіння краю". Інспектор клопотав про відхилення прохання. Але попечитель Київського учбового округу прийняв компромісне рішення: "Розглянувши прохання, урахувуючи 28 душ учнів-католиків та безкоштовне викладання ксьондзом Шептицьким Закону Божого, я припускаю за можливе задовольнити клопотання Луцько-Житомирського Римо-Католицького єпископа за умови, щоб викладання велося в позаурочний час і тільки в приміщенні училища".

Оскільки в училищі переважно навчалися діти залізничників, суттєву підтримку надавала залізниця. Учні в період літніх канікул їздили на екскурсії до Одеси, Москви, Петербурга. Для учнів училища виділявся окремий вагон.

Завідувачем школи до 1910 року був Олександр Михайлович Саноцький. У 1917 році на базі школи відкрилася реальна гімназія. Від 1920 року вона мала назву соціально-економічна середня школа, 1923 року – трудова семирічна, а 1925 року – фабрично-заводська (ФЗД). Перший випуск 10 класу відбувся в 1936 році.

Під час війни приміщення школи було наполовину зруйновано. У 1990 році побудовано сучасне приміщення школи.

Нині це Фастівський академічний ліцей №9, у якому навчається 1300 учнів.

- Які чинники сприяли відкриттю сільського однокласного училища?
- Що з історії освітнього закладу вас вразило найбільше?

Група "Музеєзнавці"

Тематична екскурсія в шкільному музеї "9-та школа. Витоки".

З історією школи початку XX століття знайомлять "музеезнавці" – учні-екскурсоводи – за розділами експозиції шкільного музею: "Бюст почесного блюстителя В.Й.Дацкова"; "Фото випускників училища за 1907, 1910, 1923, 1925, 1936 років"; "Свідоцтва про закінчення училища за 1907 та 1916 років"; "Копія клопотання В.Й.Дацкова про будівництво нового приміщення для училища".

Історична довідка про лікаря Василя Йосиповича Дацкова, почесного блюстителя училища.

В. Й. Дацков закінчив медичний факультет університету Святого Володимира в Києві, працював лікарем і турбувався про організацію училища. Вийшов у відставку й був зарахований у запас військово-медичних чиновників. Напередодні відкриття училища в управління Київського навчального округу було передано секретне повідомлення із губернської канцелярії з інформацією, що про лікаря В.Й. Дацкова "неблагодійних відомостей" не існує. Тож його призначили блюстителем училища, він опікувався його будівництвом і розвитком.

Житель міста Фастова С. І. Трушківський дав інтерв'ю учням про цікавий епізод із життя Василя Йосиповича. Одного разу В. Дацкова пограбували, але зробили це дещо курйозним способом. Василь Йосипович ходив у розкішній шубі, на яку зазіхнули грабіжники. Останні підійшли до лікаря, супроводжували його до будинку (на вулиці був мороз), щоб він не замерз, а потім зняли з нього шубу [10]. Жив В.Й. Дацков в будинку, розташованому біля заводу Брандта.

Демонстрація відео "Наші земляки – діячі науки та культури".

Завдання.

Укладіть таблицю "Наука і культура в нашому краї в другій половині XIX століття".

Наші земляки – діячі науки	Галузі, вид	Джерело, з якого ви про це
----------------------------	-------------	----------------------------

й культури	діяльності	дізналися

IV. Підбиття підсумків.

Ми ґрунтовно презентували й пізнали особливості розвитку нашого краю у другій половині XIX – на початку XX століть – понад 150 років тому, отримали нові знання, уважно працювали, аналізували, оцінювали, радили...

Пропоную пригадати слова Г.Сковороди, із яких ми починали заняття. Так, історія малої Батьківщини заслуговує на те, щоб її знали і поважали.

Висловіть власне ставлення до уроку, нової інформації, що вам сподобалося чи було, на вашу думку, неефективно за допомогою техніки "Хмарка тегів". Продовжте твердження.

Сьогодні я дізнався про...

Було важко...

Я зрозумів/зрозуміла, що ...

Я зміг...

Було цікаво довідатися, що...

Мене здивувало...

Мені захотілося ...

Список використаних джерел

1. О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. Історія України : підручник, 10 клас.
2. Державний історичний архів в м. Києві. Управління Київського учбового округу народної освіти. Ф. 707. Оп. 226. Спр. 42.
3. Вікіпедія. Фастів. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/B2>.
4. Особливості викладання в НУШ URL: <https://naurok.com.ua/rozrobka-uroku-nash-kray-naprikinci-xviii---u-pershiy-polovini-xix-st-284682.html>.

Додаток 1

Підготовчий етап до заняття

Виконайте завдання у групах.

"Політики"

Проаналізуйте та дайте відповіді на запитання.

1. Населення та адміністративний устрій в м. Фастові. Яким було суспільно-політичне життя краю у другій половині XIX століття?
2. До якої держави належало наше місто?
3. Які в ньому діяли органи управління?
4. Назвіть особливості модернізації господарського і повсякденного життя.
5. Чи пов'язане воно з битвами, повстаннями того часу? З якими саме?
6. Складіть історичну довідку "Моє місто і мої земляки у в другій половині XIX – на початку XX століть". Підготуйте презентацію повідомлення.

"Економісти"

У другій половині XIX ст. відбувалися помітні зрушення, пов'язані з використанням у побуті технічних досягнень і винаходів. Це особливо стосувалося міських жителів.

Розкрийте низку питань.

1. Знайдіть дані з історії нашого міста, які засвідчують господарські зрушення другої половини XIX – поч. XX століть. Покажіть відповідні зміни. Акцентуйте увагу на зростанні відмінностей у повсякденному житті різних верств населення. 2. Проаналізуйте особливості економічного життя в місті Фастові та визначте галузі промисловості й сільського господарства. 3. Що ви знаєте про промисловий переворот, його вплив на життя краян? 4. З'ясуйте, які ремесла, промисли, розвивались у нашому краї. 5. Які знаряддя праці були поширені? Хто з відомих промисловців і раціоналізаторів проживав у місті? 6. Підготуйте розповідь і презентацію "Соціально-економічний розвиток нашого міста".

"Історики"

Дослідіть, коли в місті Фастові була заснована перша школа? Хто був її фундатором? 2. Чи представляла будова школи пам'ятку архітектури відповідного часу. 3. Хто були першими вчителями в закладі освіти? 4. Дізнайтеся, де можна було здобути освіту? Чи всі мали право навчатися? 5. Складіть повідомлення про історію школи цього періоду. 6. Підготуйте презентацію чи відео "Історія створення нашої школи".

"Музеєзнавці"

1. На основі музейної експозиції розкрийте історичні моменти із життя школи початку XX століття. 2. Підготуйте розповідь про цікаві епізоди із життя учнів та вчителів. 3. Дослідіть, як виглядало тогочасне вбрання учнів та вчителів? 4. Якою була школа, шкільні меблі, прилади, підручники, табелі та грамоти? 5. На яких сімейних цінностях

виховувалися діти? 6. Чи зберігаються у вас вдома старовинні пам'ятки?
7. Підготуйте екскурсію в музеї.

Джерела інформації: бібліотека, інтернет-ресурси, місцевий краєзнавчий музей, вулиці нашого міста (зверніть увагу на назви вулиць. Чи пов'язані вони з діями або подіями того часу? Запишіть спостереження).

Додаток 2

Із шкільного музею "Світлиця"

**Автор: Ігор Павлович Савченко,
учитель історії та правознавства
Саливінківської загальноосвітньої
школи I-III ступенів Гребінківської ОТГ**

Тема заходу: Коли речі починають говорити. 5 клас.

Форма заходу: екскурсія до шкільного музею.

Мета заходу: засвоїти історію рідного села, зміст поняття "речові історичні джерела"; покращити розуміння понять "історичні джерела", "музей", "археологія"; познайомитися з історичними джерелами з історії рідного села, представленими в шкільному музеї; висловити ставлення до історії малої батьківщини.

Обладнання: експонати шкільного музею, ноутбук, проєктор, відео про роботу археологів.

Перебіг заходу

Вступне слово вчителя.

– Добрий день, любі діти. Сьогодні в нас незвичний день: завершується навчальний рік. Дозвольте привітати вас із переходом до шостого класу. Перш, ніж остаточно розпрощатися із п'ятим класом, згадаємо дещо із того, що засвоїли на початку навчального року. Сьогодні нам у цьому допоможуть восьмикласники, які проведуть екскурсію в нашому шкільному музею.

Перший екскурсовод.

Щоб історію писати, треба так багато знати:

І літопис прочитати, що монах давно писав.

Документи всі вивчати, ті, що князь колись складав.

І послухати легенди, давні вірші та казки,
Сиві думи, що складались всім народом залюбки.
Роздивитись давній посуд, і прикраси, і взуття,
Дивний одяг, що носили наші предки за життя.
Все зробив історик вправно, все читав і розглядав
І завзято та докладно нам історію писав.
Що ж йому допомогло?
Історичне ... (джерело).

Бесіда.

- Звідки ми дізнаємося про події минулого? (з джерел історії)
- Що вважається історичним джерелом? (це пам'ятка з життя і діяльності людей, що допомагає дізнатися про минуле)
- Які історичні джерела бувають? (речові, писемні, усні)
- Що таке речові історичні джерела? (залишки житл, знарядь праці, зброї, одягу тощо)
- Якими є писемні історичні джерела? (стародавні малюнки, написи, пергаменти, літописи, книги, листи)
- Що таке усні історичні джерела? (перекази, легенди, пісні, прислів'я, міфи)
- Що ми бачимо довкола зараз? (експонати музею – речові історичні джерела)
- То де зберігаються речові історичні джерела? (у музеї)

Перший екскурсовод.

Як ви вже чули, сьогодні проведемо екскурсію в шкільному музею.
А що ж означає слово "музей"? Музей – це установа, у якій зберігають важливі пам'ятки минулого.

Музей

Я – музей, хоча й не нова,

Та потрібна установа.
Зберігаю у собі
Всі важливі пам'ятки:
І науки, і культури,
Техніки й літератури –
Все з часів, що вже минули,
Щоб їх люди не забули.
Слово з грецької прийшло,
Означає "муз житло".

- Отже, яку установу називають музеєм? (установу, де зберігаються історичні джерела).
- Звідки походить це слово? (із давньогрецької мови).
- Що воно означає? (житло муз).

Другий екскурсовод.

Перед нами – експозиція речей, що розкриває історію виникнення нашого села. Воно з'явилося майже 400 років тому. Першим поселенцем був вільновідпущеник Саливон, який оселився на місці, де нині заводський ставок. Раніше там ріс лісок, а на місці Саливонового хутора текло джерело – річка Протока.

Пройшов певний час, навколо Саливонового хутора обселилися люди, воду брали з джерела. Так виникло наше село, у степу, серед ліска.

Хати будували з глини та очерету, вкривали соломою. Димарі плели з лози, мажучи зсередини глиною.

Земля села належала багатій поміщиці Марії Остапівні Браницькій, родом з Польщі.

Перед вами – експонати тих часів: *ціпок* для вибивання пшениці, *коромисло* для переноски води, *макогон*, яким терли мак у глиняній

посудині тощо. Одяг був саморобний, домотканий. Ось хустка з овечої шерсті, жіноча вишиванка, жіночі чоботи.

Також ви можете побачити елементи дерев'яної діжки для квашених овочів, гребінь для шерсті, веретено, рубель для одягу (за необхідності можна демонструвати, як цими речами користувалися).

Огляд експозиції.

Засвоєння понять: *коцюба, рогачі, мисник, горщик, макітра, діжа, рубель, коромисло, гребінь, веретено* тощо.

Третій екскурсивод.

Селяни займалися переважно розведенням худоби – свиней і корів – на експорт до Європи. 1861 року в Російській імперії кріпацтво було скасоване, хоча в Саливонках воно протрималося до 1864 року.

У 1855 році в селі побудували цукровий комбінат, а через п'ять років на місці, де стояв Саливонів хутір, було викопано ставок, у якому ви зараз частенько купаєтеся влітку. Цей ставок повинен був забезпечувати цукровий комбінат водою. Так село перепрофілювалося з розведення худоби на варіння цукру.

Селяни були неграмотні, школи в селі не було. Сільський профілактик проти віспи Василь Шаманський організував групу (клас), у якій навчалися 5 дітей, потім їх стало більше. Це відбулося приблизно 1875-1878 років. На той час у селі грамотними були тільки комірник Васян Григоренко і сільський писар Харлам Яценко. Заняття проходили в його хаті. Згодом, 1885 року, місцевий батюшка при храмі організував церковно-приходську школу на три класи. Навчання було низькоякісним.

Селяни жили дуже бідно. Ні коней, ніякого реманенту (плугів) не мали, тому більшість із них батракувала. Праця була ручною, а тому низькопродуктивною.

Але становище селян значно поліпшилось після реформи 1861 року. Було вдосконалено медичне обслуговування. До реформи єдиною

лікарнею, якою могли скористатись кріпаки, була приватна лікарня в місті Білій Церкві, на яку Браницькі виділили 8 тис. руб. сріблом. За 40 років послугами лікарні скористалися 1846 селян.

Після реформи була організована Гребінківська лікарська дільниця. У 90-х роках XIX століття її очолив лікар Совенко. Лікарня обслуговувала гребінківську волость, мала 5 лікарняних ліжок. Разом із лікарем в лікарні працювали ще 4 медичні працівники.

Було також організовано поштове відділення, яким користувалися й жителі Саливінок.

На кінець XIX століття внаслідок покращення умов життя селян в Україні відбулося демографічне зростання: різко збільшилася кількість населення. Так, усередині XIX століття Гребінки і Саливінки були в одній адміністративній одиниці, яка нараховувала 3048 осіб населення. На кінець століття у Гребінках проживало 4009 жителів, а в Саливінках – 2143. Це спричинило різке зменшення земельного наділу на один селянський двір та залишок робочої сили, якою не міг поглинути ні маєток Браницької, ні Саливінківський цукровий завод.

7 жовтня 1917 року в Росії відбулася революція. В Україні почалися визвольні змагання упереміш із громадянською війною. До того ж Перша світова війна ще не закінчилася.

До речі, у нашому селі народився учасник визвольних змагань, Сидір Пурик-Пуриченко (? – 29 січня 1918), який брав участь у бою під Крутами у складі студентського куреня. Був полонений і розстріляний більшовиками. На жаль, у нас немає його речей.

25 грудня 1918 року в селі було встановлено радянську владу. Щоправда, вона тут протрималася недовго. Дуже скоро сюди прийшли німці, потім денікінці, після них – польські частини. І тільки літом 1920 року радянська влада тут встановилася остаточно.

У серпні 1920 року створено комітет незаможних селян – КНС, головою якого обрали бідняка К. Корнієнка. Наприкінці листопада 1920

року в комнезамі налічувалося 50 осіб. Робота КНС особливо пожвавилася після першого з'їзду комнезамів Київської губернії, що відбувся 10 грудня 1920 року. Від гребінківських незаможників делегатом з'їзду був К. Капітоненко.

Селянам почали нарізати (давати) землю за рахунок землі заможних селян. 1922 року на базі комнезаму було створено сільськогосподарський колектив "Енергія", куди ввійшло вже 150 осіб. Дуже багато для відновлення сільської інфраструктури зробив цукровий завод.

У нашому селі було три колгоспи – імені Сталіна, імені Леніна і "Зоря Комунізму". Велику допомогу у проведенні польових робіт колгоспам надавала Гребінківська МТС, утворена 1931 року. Через рік вона мала 22 трактори й багато іншої техніки.

Роль МТС у сільськогосподарському виробництві рік у рік зростала. У 1938 році в ній налічувалося вже 117 тракторів, 30 молотарок, 20 комбайнів, кілька двигунів. 60% усіх польових робіт у колгоспах виконували машини.

Після організації політвідділу в лютому 1933 року МТС стала центром політичного й організаційно-господарського керівництва колгоспами. На курсах, відкритих у МТС 1932 року, готували трактористів, комбайнерів, механіків.

Протягом 1930-1932 років реконструйовано цукровий завод. Було встановлено більш досконалі фільтри дифузійного соку в сокоочисному цеху, механізовано подачу буряків, споруджено нову електростанцію – усе це сприяло вдосконаленню технологічного процесу, збільшенню потужності підприємства, зростанню продуктивності праці. У 1936-1940 роках завод щороку виробляв 150-160 тис. центрів цукру.

Однак, не все було добре. Під час організованого радянською владою Голодомору 1932-1933 років померло щонайменше 357 жителів

села, колгоспи були об'єднані в один через скорочення кількості жителів.

Перегляд відеозапису про роботу археолога.

Бесіда за змістом відео.

- Що таке археологія? (наука, що вивчає минуле за речовими джерелами)
- Яку роботу виконують археологи? (археологи здійснюють розкопки та збирають речові історичні джерела)
- Де зберігаються речові джерела? (залежно від свого походження історичні джерела зберігаються в архівах, музеях та бібліотеках)
- Отже, археологія вивчає історію за матеріальними (речовими) залишками діяльності людей – археологічним пам'ятникам. До них належать залишки поселень, могильники, а також давні копальні, канали та ін. Археологічні пам'ятки виявляють зазвичай під землею.

Головна мета археологічних досліджень культурного шару – простежити послідовність його нашарувань, стратиграфію (від лат. *stratum* – шар і від греч. *grapho* – пишу) і, таким чином, історію археологічної пам'ятки.

Третій екскурсивод

Розглянемо експозицію, присвячену Україні часів II Світової війни. Війна розпочалася 1 вересня 1939 року, а війна гітлерівської Німеччини проти Радянського Союзу – 22 червня 1941 року, о 03.30 ранку.

Саливонки були захоплені наступаючими нацистськими військами на другий день після окупації Гребінок – 20 липня 1941 року. Було встановлено жорсткий режим терору й насильства. За весь період тимчасової окупації знищено більше ста жителів.

У нашому гребінківському повіті діяли три підпільні групи – одна націоналістична і дві – прокомуністичні, радянські. При цьому націоналістичне підпілля виникло раніше.

У липні 1943 року гребінківська група налічувала 40 осіб. Підпільники мали на озброєнні 9 гвинтівок, 2 обрізи, 45 гранат і 600 патронів. Сформована підпільниками партизанська група у складі 30 осіб у липні 1943 року влилася до Васильківського партизанського загону.

6 листопада 1943 року Червона Армія звільнила Васильків, а 10 – підійшла до Гребінок, які декілька разів переходили з рук в руки, наскільки жорстокою була боротьба між ворогуючими сторонами. Ці бої торкнулися і нашого села.

Селяни активно допомагали партизанам у цій битві, а також танковому десанту, що 14 листопада 1943 року ввірвався в село. Сім легких танків Т-60 були спалені гітлерівцями під час цього смертельного герцю.

Жителька Марія Голинок переховувала важкопоранених танкістів. Була схоплена гестапівцями, але не видала місцезнаходження бійців. Старший лейтенант – танкіст І. Бочарніков – був тяжкопоранений, коли його танк був підбитий, але продовжував вести бій, стріляючи з палаючої броньованої машини. Отримав звання Героя Радянського Союзу посмертно.

Перед вами результат археологічних розкопок, які проводили учні нашої школи навесні 2013 року на північному сході, у двох кілометрах від околиці, там, де, за свідченнями старожилів, були найжорстокіші бої в ході звільнення від нацистських загарбників.

Ось німецький шолом Штанхельм-39. Штанхельм в перекладі з німецької означає "сталевий шолом", а число 39 – це рік випуску. Це дуже рідкісний шолом, тому що 1943 року він вже фактично був знятий з озброєння німецької армії. Німецький шолом дуже впізнаваний, його не

можна ні з чим сплутати через специфічну форму. До речі, це найбільш міцний і захищений шолом періоду Другої світової війни.

Також майже поруч була знайдена металева частина німецького карабіна "Маузер 98". Схоже на те, що і шолом, і карабін належали одному німецькому бійцю. Що з ним стало – можна тільки здогадатися, судячи з хвостовиків артилерійських дивізійних мін, що метали наші артилеристи з мінометів на німців, які тримали там оборону. Ці хвостовики знайдені поруч із залишками цієї каски і карабіна.

А це – фото наших односельців, які пішли на фронт і не повернулися. Подивіться, прочитайте їх прізвища – можливо, серед них є ваші рідні.

Звучить пісня "Степом, степом" у виконанні Раїси Кириченко (муз. А. Пашкевича, сл. М. Негоди).

Рефлексія.

Мета: узагальнити та систематизувати знання учнів про історичні джерела: "Український побут", "Друга світова війна".

Завдання: Розшифруйте анаграми та знайдіть експонати в музеї.

1. Я Д К А П Р (ПРЯДКА)
2. И К Е Ч Г Л (ГЛЕЧИК)
3. Ш Н Р У И К (РУШНИК)
4. Я К А Ц І П О У (ОКУПАЦІЯ)
5. Р А П Т И Н А З И (ПАРТИЗАНИ)
6. М Е П О Г Е Р А (ПЕРЕМОГА)

Перший екскурсовод. Пам`ятаймо: хто не знає своєї історії, той буде вивчати чужу.

Другий екскурсовод. А знати її нам допомагають речові історичні джерела.

Третій екскурсовод. Саме ті, що зберігаються в музеях.

"Продовж речення".

Історію малої батьківщини потрібно знати, ...

Учитель. На завершення нашої екскурсії хочу побажати вам добре провести літо й гарно відпочити. Веселих канікул, до зустрічі восени.

Список використаних джерел

1. Упровадження музейної педагогіки як інноваційної освітньої технології на заняттях історії та в позакласній роботі: методичний посібник / упор. М. М. Білоцький, О. Д. Рокицька. Біла Церква : КНЗ КОР "КОІПОПК", 2020. 250 с.
2. Усі уроки до курсу "Вступ до історії. Пропедевтичний курс". 5 клас. URL: <https://uahistory.co/lesson/lessons-course-introduction-to-history-5-class-kagitina/5.php>.
3. Урок "Джерела до вивчення історії. На Урок. URL: <https://naurok.com.ua/urok-dzherela-do-vivchennya-istori-37759.html>.

Експозиція, присвячена історії с. Саливонки.

Експонати, зібрані та передані шкільному музею жителями с. Саливонки

Експонати часів II Світової війни, знайдені учнями школи

**Автор: Людмила Володимирівна
Сандуленко, учитель історії та правознавства
Фастівського академічного ліцею №2**

Тема уроку. Спогади Фастівського костелу. 8 клас

Мета уроку: засвоїти особливості релігійного життя жителів міста в різні історичні періоди, проаналзувати поширення і причини заборони католицизму; з'ясувати роль католицької громади в житті Фастова, освітянську діяльність єзуїтів та бернардинів у місті; охарактеризувати внесок у розвиток і розбудову міста єпископа-гуманіста, фастівського мецената й захисника українських земель від татарських набігів Йосифа Верещинського; визначити, як відбувалося поширення католицизму в Україні, його позитивні і негативні прояви; засвоїти специфіку будівництва релігійних споруд, історію Фастівського костелу; висловити власне ставлення до культурних надбань і представників різних конфесій.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма організації: урок-екскурсія.

Перебіг уроку

I. Мотивація діяльності.

Учитель. Наше місто має давню історію. Зручне географічне положення давало йому можливість розвиватися й бути в центрі історичних подій. У добу середньовіччя та початку нової історії (XV-XVI століття) тут проживали не тільки українці, а й поляки, і євреї. Вони обживалися, займалися господарством, вели торгівлю, будували

відповідно до своєї віри культові споруди: православні – церкви, євреї – синагоги, католики – костели.

Сьогодні проводимо перший урок із циклу "Фастів релігійний". Тема уроку – "Спогади Фастівського костелу". Сподіваюся, це сприятиме більш ґрунтовному розумінню історії, населення, споруд рідного краю, історії України та міста Фастова.

Наш урок проводимо в костелі, який є справжньою окрасою міста.

На пагорбі піднявся ти високо,
Історію проніс через віки,
Красою ти вражаєш всіх глибоко,
Не старять тебе пам'ять і роки.

Історія – це дати, події, люди. Історія – це втрати і надбання. Історія – це не тільки минуле, а й сьогодення, створене часом.

Для того, щоб зрозуміти події, які відбувалися в нашому місті 300-500 років тому, пригадаймо, що в цей час відбувалося у світі.

Комунікативний практикум.

Учні об'єднуються у групи, одержують завдання на картках і обговорюють указані дати, історичні терміни, дають відповіді на запитання, а потім по черзі оголошують результати обговорення.

Запитання	Варіанти відповідей
Які українські землі в XV-XVI ст. входили до Великого князівства Литовського?	Київщина, Волинь, Полісся, Східне Поділля
Яка подія відбулася в 1569 році та як вона вплинула на становище українських земель?	Люблінська унія. Утворення Речі Посполитої. Українські землі потрапили під владу Польщі. На українських землях утворилося 6 воєводств, посилювалося феодальне, національне, релігійне гноблення

Користуючись атласом з історії України, назвіть землі Речі Посполитої, які межували з татарами.	Київщина, Поділля
Як події 1596 року вплинули на релігійне життя в Україні?	Заборонено православну церкву, існувала тільки католицька та дозволялась уніатська.
Хто такі єзуїти, яким був їхній вплив на освіту?	Єзуїти – це духовний орган, який відстоював ідеї католицизму. Створювали освітні заклади, поширювали європейську культуру, таким чином намагалися переконати в правильності латинської віри, що вона єдина має право на існування
Що таке магдебургзьке право?	Право міст на самоврядування
Що таке фільварок?	Це форма господарювання, багатогалузеве господарство, орієнтоване на виробництво збіжжя на продаж. За існування панщини у фільварках широко використовувалася праця кріпаків, а пізніше – наймана праця
Що таке полеміка?	Стан суперечки, диспут в обговоренні або вирішенні проблем (першочергово дискусія релігійної тематики)
Які архітектурні стилі вам відомі?	Романський, готичний, барокко

Учитель. Усі ці події знайшли відображення і в історії нашого міста. Щоб легше було їх запам'ятати та краще орієнтуватися в часі, пропоную в ході представлення досліджень **укласти таблицю.**

Основні дати	Основні події
1569 рік	
1590 рік	
1595 рік	
1601 рік	
1622 рік	
1638 рік	
1723 рік	
1791 рік	
1793 рік	
1903 рік	
1911 рік	
1991 рік	

1 учень-дослідник. У XVI столітті в Європі відбулися значні події: було підписано Люблінську унію, яка утворила Річ Посполиту, зародився протестантизм, поширилася Реформація, створено орден єзуїтів, рішенням Берестейської унії утворено греко-католицьку церкву і т. д. Усі ці події знайшли відбиток і в історії нашого міста, яке до Люблінської унії перебувало у складі Великого князівства Литовського, а після 1569 року перейшло до Польщі (Речі Посполитої). Значні зміни сталися в національному й релігійному житті міста. Тепер тут усе частіше звучала польська мова, збільшувалася кількість католиків, які потребували своєї релігійної споруди. Саме через католицьку церкву і в Україну, і в наше місто зокрема прийшла європейська культура.

2 учень-дослідник. Своїм розквітом у XVII-XVIII століттях Фастів завдячує київським єпископам католицького обряду, які організували тут резиденцію, збільшили кількість місцевих мешканців і забезпечили їм більш спокійне, безпечне життя, збудувавши навколо міста укріплення. Особливо піднялося місто в часи Йосифа Верещинського, якого у 1592 році було призначено київським єпископом. Уродженець міста Збаража, православний, прийняв католицизм. Він – автор численних політичних книг, до прикладу, "Вотум... про початок потужної війни проти турецького імператора", дбав про східні землі Речі Посполитої, а особливо – про українські, які постійно зазнавали небезпеки з боку татар і турок. 1590 року першим уклав Конституцію для козацької держави, яка мала бути князівством у складі Речі Посполитої. Козаків вважав великою, добре організованою силою для боротьби з нападниками. Йосиф Верещинський *перейменував Фастів у Новий Верещин*, вів перемовини з козаками про оборону міста, у 1595 році поставив замок, перетворивши місто в укріплену фортецю, збудував перший відомий у місті костел. Є думка, що в Новому Верещині була заснована перша друкарня на Київщині.

3 учень-дослідник. 1598 року після смерті Йосифа Верещинського київська катедра дісталася єпископові Кшіштофу Казимирському. Він повернув поселенню попередню назву. На його клопотання король Сигізмунд III надав Фастову права і привілеї містечка, магдебурзьке право (1601 рік). Фастів став резиденцією єпископів.

Саме тоді розгорнулась активна діяльність найвпливовішого католицького чернечого ордену єзуїтів, який ставив за мету поширити вплив католицької церкви на українську православну шляхту. Єзуїти одержали у власність у Фастові будинок, дерев'яну церкву, земельну ділянку, фільварок. Для виховання своїх прихильників вони відкривали безплатні навчальні

заклади – колегіуми, які відзначалися досить високим рівнем викладання.

4 учень-дослідник. Католицькі єзуїтські школи були певним взірцем тогочасної європейської освіти. У Варшаві зберігся пергаментний документ 1622 року, яким король Сигизмунд III Ваза підтвердив заснування єзуїтського колегіуму в Фастові. Навчання тут здійснювалося безкоштовно. Викладали граматику, поетику, грецьку, латинську мову, риторику. Були різні форми навчання, приділялась увага публічним виступам, дискусіям. Молодь готували до активної діяльності, формували вміння вести полеміку з релігійних питань.

Водночас після закінчення навчання в таких школах частина молоді із заможних родин наворачталася в католицтво, відрікалася від української мови і культури. Так починався багатовіковий процес розсіювання інтелекту української нації на користь інших держав – поневолювачів України.

Важливим для служби в єзуїтських церквах, і не тільки, було виконання духовних пісень під час Літургії, вистав шкільного театру, на хрестинах, весіллях. 1638 року єзуїтами у Фастові було засновано музичну бурсу при костелі. У цьому ж році у Фастові звели монастир члени католицького чернечого ордену бернардинів (у Європі вони мали близько 700 монастирів), створили в ньому невелику бібліотеку. Девізом ордену був вислів "Мир та добро".

Але ордер проіснував тут недовго. Це були смутні часи, початок національно-визвольної війни, коли все, пов'язане з Річчю Посполитою, викликало гнів, зневагу, несприйняття. Навіть освітні заклади, створені єзуїтами при костелах, які сприяли розвитку культури, не минули знищення. Так, козаками Б. Хмельницького в 1649 році у Фастові було вибито бернардинців, костел і бібліотеку при ньому спалено. 1723 року костел було відбудовано, але згодом знищено гайдамаками.

5 учень-дослідник. Остання чверть XVIII століття стала часом стабільності в розвитку Фастова. У 1791 році почалося будівництво нового костелу під титулом Воздвиження Святого Хреста. Це сприяло й економічному піднесенню міста. Польський король 1786 року видав указ про відновлення ярмарків у місті, куди приїздили купці незалежно від національності, віросповідання, стану і становища. *Фастів став найбільшим торговим містом у воєводстві.* Про те, що місто було добре відоме владі, свідчить факт, що польський король Станіслав Август Понятовський зупинявся тут у будинку єпископа, де вів переговори з російським князем Потьомкіним.

1793 року відбувся II поділ Польщі, і наше місто перейшло під владу Московії разом із землями, населенням, спорудами. Почались утиски католиків, відбиралися їхні землі, переслідувались уніати, які час проживали в місті, московська влада намагалася не допустити їх перехід до латинів, спонукали їх до православ'я.

Новий подих у відродження католицизму в місті здійснив Станіслав Шептицький, який став ксьондзем парафіяльного костелу Фастова. У 1869 році споруда мала такий вигляд: *"Дерев'яний на кам'яному фундаменті з двома куполами з хрестами, покриття залізне. З лівого боку костелу – дзвіниця. Усередині костелу знаходиться три престоли: 1-й – великий і два – малі з лівого і правого боку".*

6 учень-дослідник. Та на початку XX століття старий католицький храм перебував у жахливому стані, тож було вирішено на його місці збудувати новий. Але для цього необхідно було одержати дозвіл від російської влади, що було дуже непросто. Та все ж питання було вирішено (1902 рік), і 1903 року під керівництвом В. Домбровського почалося будівництво нового костелу, яке завершилося в 1911 році. 1904 року до його виконання залучили відомого українського архітектора Федора Троупянського.

Перші кошти на будівництво були виділені графинею Олександрою Браницькою, яка дала обітницю збудувати дванадцять церков, чим і займалася в першій половині XIX століття.

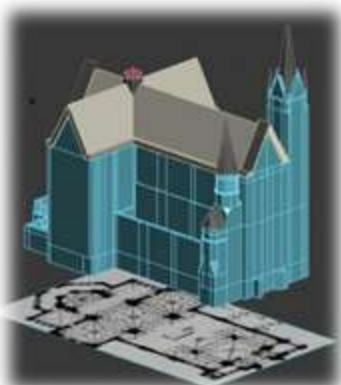
Аналіз таблиць.

Екскурсія навколо костелу.

Учитель. Фастівський костел зведений з підкресленою асиметрією в романо-готичних формах.

– Що таке асиметрія? ("неспівмірність", відсутність або порушення симетрії)

Костел має істотну особливість – західний фасад споруди є асиметричним. Асиметрія проявляється в усьому: в елементах декору, формах вікон, окремих деталях тощо. Дві його башти, що є однакововими в плані, зовні абсолютно різні. Південна – майже вдвічі вища за північну, чотирикутна по всій висоті, з наскрізними спареними арками у верхній частині.

– Назвіть ознаки романського та готичного стилів.

Таке поєднання стало в подальшому основою для нового стилю в архітектурі – модерну. Тож фастівський костел є яскравим взірцем неоготики.

Учень-екскурсовод. На фундаменті з бутового каменю зведено стіни з жовтої цегли. Конструкції покрівлі первинно були виготовлені з сосни та покриті зеленою й червоною черепицею.

Головний – західний – фасад вінчають дві башти, між якими розташований центральний вхід до костелу. Над входом – велике кругле вікно ("роза"), що є традиційним елементом готичних храмів. На фасаді розміщена скульптура єпископа й барельєфна сюжетна композиція *"Христос благословляє дітей"*. Ця споруда засвідчує відродження духовності жителів міста, сприяє розумінню краси архітектури, причетності до величного.

Та недовго костел виконував свої функції. Після приходу більшовиків до влади 1917 року почала здійснюватися політика атеїзму

(світогляд, який характеризується відсутністю віри в існування будь-яких богів), культові споруди знищувалися або закривалися, костел став складським приміщенням. До кінця XX століття костел заledве дотягнув: підлога, стеля, вітражі, двері, сходи – усе було знищене. Частково був навіть розібраний цоколь, а фасадом зміїлись численні тріщини.

Католиків

переслідували. Вони змушені були перейти до підпільного проведення служби.

1988 року Фастівський міськвиконком вирішив розмістити тут краєзнавчий музей і замовив проект реконструкції, 1988 року

Фастівський міськвиконком вирішив розмістити тут краєзнавчий музей і замовив проект реконструкції, але згодом плани змінилися. Було вирішено створити в костелі органно-концертний зал. На цей час у зруйнованому храмі вже відправляли богослужіння. А 1991 року приміщення було передане римо-католицькій громаді, якою опікується орден домініканців. Великий вклад у відбудову костелу, відродження католицької святині зробив Зигмуд Ян Козар. Він відправив першу службу Божу у Фастові в заново освяченому храмі 1990 року. Його ім'я увіковічене в назві вулиці міста та площі перед костелом.

Могила О. Зигмунда біля костелу

На честь відродження храму секретаріат Ватикану направив телеграму: *"Його Святість Іван Павло II перебуває в духовному єднанні з пастирями і вірними фастівської громади, що зібралися поруч зі своїм єпископом на торжестві освячення відродженої святині. Святіший Отець бажає, щоб цей храм став для віруючих особливим місцем зустрічі з Богом і зростання у вірі, надії і любові".*

Активним є сьогоднішня фастівського костелу. Він, як і багато років тому, у часи його створення й розвитку, займається просвітницькою діяльністю. Так, у 2005 році було створено Дім святого Мартіна, головною метою якого є піклування про соціально незахищених дітей: сиріт, дітей вулиці, хворих і дітей із неблагополучних родин. Тепер це Центр, де впроваджують передовий європейський досвід інклюзивної освіти, рекреаційний центр для вагітних жінок і самотніх матерів, які потрапили в складну життєву ситуацію.

Підбиття підсумків уроку.

Учитель. Католицький костел, православна та уніатська церква в різні часи історії нашого міста були своєрідним осередком національної культури. Їх наявність засвідчує мирне співіснування різних релігійних конфесій. Їх роль не була сталою. Так, якщо за часів Йосипа Верещинського католицизм прилучав українців до європейської культури, то через сто років він став одним із дієвих засобів спольщення українського населення, провідником польської експансії.

Минають часи, змінюється історія. Сьогодні костел займається просвітницькою, волонтерською діяльністю, а його споруда є історичною перлиною нашого міста.

Бесіда.

- Пригадайте, які загальні історичні процеси мали вплив на події в нашому місті.
- Яку освітянську роботу проводили в місті чернечі ордени бенедиктинців та домініканців?
- Чого навчали в єзуїтському фастівському колегіумі?
- На основі вивченого матеріалу доведіть, що важливу роль в історії відіграє особистість. (Йосип Верещинський, Кшіштоф Казимирський, Владислав Домбровський, Зигмунд Козар)
- Що нового дізналися з історії рідного міста?
- Отже, у нашому місті мирно співіснують і сприяють його розвитку різні релігійні конфесії, які мають дещо відмінні традиції, храми тощо. Як ви вважаєте, чи важливо жителям нашого міста й України й надалі з повагою й розумінням ставитися до представників різних конфесій? Повага до вірувань різних людей – це цінність? Обміркуйте й висловіть власні думки.

Метод "ПРЕС".

Я вважаю, що ...

Тому що ...

До прикладу, ...

Отже, ...

– Собори, церкви – величні пам'ятки архітектури, культури, які, до того ж, розкривають історію, уявлення, культуру кожного народу й держави. Чому ми маємо берегти, опікуватися культурними пам'ятками?

Історична скарбничка

Єзуїт **орд** **е** – християнський чернечий орден Римо-Католицької Церкви. Члени ордену відомі як єзуїти. Їх інколи називають "солдатами Ісуса Христа" або "піхотинцями Папи" через те, що засновник

Товариства Ігнатій Лойола був лицарем до того, як став священником. Девізом єзуїтів був вислів *"Усе на славу Божу"*. Товариство Ісуса – найчисленніший чернечий орден у складі католицької церкви.

Єзуїтське шкільництво у другій половині XVI – на початку XVII століть цілком відповідало культурним потребам української шляхти. Добре знання латини, набуття риторичних умінь, знайомство з письмовою спадщиною античності – усе це було необхідним для місцевої соціальної еліти, яка прагнула інтегруватися до річпосполитського шляхетського народу.

Вихованцем єзуїтського навчального закладу був Богдан Зиновій Хмельницький. Його батько належав до оточення коронного гетьмана Станіслава Жолкевського. Останній був фундатором Львівської школи ордену (1608 рік), що й визначило вибір місця навчання майбутнього гетьмана. У стінах Львівського колегіуму він провів п'ять років, подолавши всі складові нижчого щаблю єзуїтської освіти (від граматики до риторики).

До вихованців ордену також належав син молдавського господаря Петро Могила, який відіграв ключову роль у культурно-релігійному відродженні України другої чверті XVII століття. Майбутній київський митрополит навчався у славній Паризькій єзуїтській колегії "Ля Флеш". Шкільна модель ордену справила на Могилу настільки сильне враження, що він обрав її взірцем для створення православної школи нового типу. Дійсно, Лаврська (а згодом – Києво-Могилянська) школа та єзуїтські колегіуми мали дуже подібну структуру освіти. Вона включала три граматичні класи, поезію, риторику, курси філософії та теології.

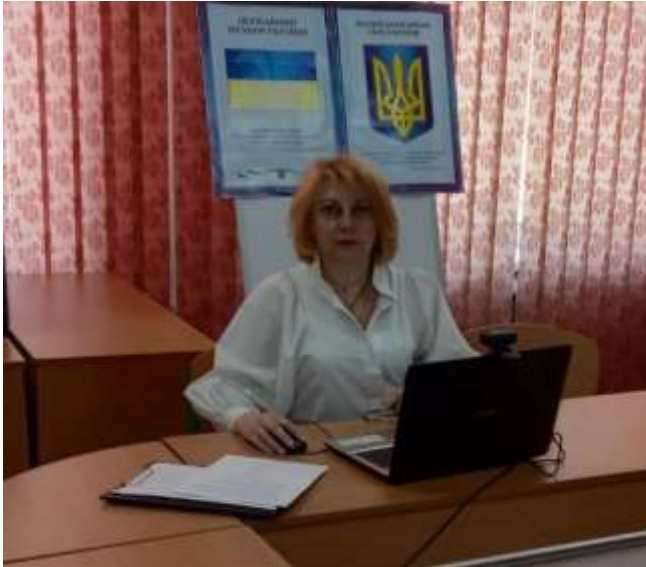
Ще одним відомим вихованцем Товариства Ісуса був Іван Мазепа. Здобувши освіту в Києво-Могилянській колегії, він згодом навчався в єзуїтській школі Бернар^{ди}. Це загальноновживана назва гілки францисканів на теренах Східної Європи, країнах-спадкоємицях Речі Посполитої:

Польщі, України, Литви, Білорусі. Їхнє гасло: *Мир та Добро!* Це один з найпотужніших і найчисельніших орденів у Речі Посполитій. Займалися просвітницькою діяльністю, опікувалися розбудовою і збереженням культових споруд латинського типу.

Список використаних джерел

1. Боярин А. Архітектура фастівського костелу.
2. Грушевський М. С. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII ст.
3. Кравченко Н., Чиговська Л., Неліна Т. Фастівщина : сторінки історії : *матеріали наукової конференції з нагоди ювілею 100-річчя костелу Вознесіння Святого Хреста "Католицька церква в історії Фастова.*

4. Яковенко Н. Нарис середньовічної та ранньомодерної України.
Прес-музей : науково-інформаційний бюлетень. № 8-9.

Автор: Світлана
Петрівна Феофанова, учитель
історії Фастівської
загальноосвітньої школи I-III
ступенів № 1

Тема. Українська революція. Україна в боротьбі за збереження державності в 1917-1921 роках. Події революції на території Фастівщини. 10 клас.

Мета уроку: проаналізувати форми і принципи організації української державності 1917-1921 років, визначити в них спільне й відмінне; з'ясувати вплив Української революції на події в м. Фастові та Фастівщині, використовуючи базу міських музеїв; опрацювати в підгрупах історичні джерела: музейні експонати, карти, схеми, таблиці; висловити власну думку щодо історії рідного краю, пам'яток історичної культури, до бачень, прав і свобод людини.

Вид заняття: конференція (за участі учнів, учителів і наукових працівників музею у Фастівському державному краєзнавчому музеї).

Навчально-методичне забезпечення: підручник О. В. Гісема, О.О. Мартинюк "Історія України" 10 клас; Конституційні акти українських держав; державні документи революції 1917-1921 років; портрети діячів Української революції; історичні фотодокументи, карти, експозиційна

база Фастівського краєзнавчого музею; спільний мультимедійний проєкт творчої групи учнів "Українські держави 1917-1921 років".

Підготовчий етап: учні класу об'єднуються в п'ять творчих груп, заздалегідь дізнаються про тему заняття та форму його проведення, отримують дослідницькі завдання, розподіляють ролі, готують проєкти, узгоджують запитання для обговорення.

Очікувані результати: вільно володіти знаннями з теми та обмінюватися думками, називати періоди української державності 1917-1921 років; характеризувати політичне, соціально-економічне, культурне життя й міжнародну діяльність державних органів влади періоду революції 1917-1921 років; визначати вплив Української революції на події на Фастівщині.

Перебіг уроку

I. Організаційна частина. Добрий ранок. Сьогодні навчальне заняття з історії України відбувається на базі Фастівського краєзнавчого музею, де експозиції музею розкривають тему Української революції 1917-1921 років.

II. Повідомлення теми і цілей заняття.

Вступне слово вчителя. Нації без держави немає, хоча б якою численною, багатою та здібною вона не була. Нація не буде повноцінною, доки не стане господарем на своїй власній

землі – життєва аксіома, яку не можна заперечити. Утворення і збереження держави було, є й буде найвищим ідеалом нації на землі. У

"своїй хаті своя правда, і сила, і воля...", – утвердив Т. Шевченко. Лише у своїй державі народ може створити найкращі умови для розвитку та сприяти поступу загальнолюдської думки й культури.

Український народ протягом своєї історії мав декілька державних утворень; із часу останнього (Гетьманщина) минуло понад 200 років. Лише на початку XX століття доля знову всміхнулася нашому народові, й він одержав змогу відбудувати свою власну державу. Така нагода трапляється дуже рідко, і народ повинен її використати, однак, на превеликий жаль, справдилась інша аксіома: створити державу легше, ніж упорядкувати й закріпити на довгі століття.

На уроці розглянемо історичні обставини, серед яких довелося українському поколінню початку XX століття будувати свій національний храм. Ці люди були дітьми свого часу й написали нашу історію своїми жертвами і кров'ю, поклали початок державотворчим процесам століття. Древня мудрість каже: "Історія – учителька життя". Тож нехай українські прийдешні й майбутні покоління добре знають труднощі й помилки, що спричинили катастрофу української державності 1917-1921 років і зберігають надбання поколінь – Українську державу XXI століття.

Організація пізнавальної діяльності. На попередніх уроках ми засвоїли тему "Українська революція 1917-1921 років та збереження української державності 1918-1921 років". Опрацювали чимало історичного матеріалу, відвідували фастівські міські музеї й вивчали історичні джерела про наше місто в революції. Ознайомилися з важливими історичними подіями, які відбувалися в Фастові та Фастівщині в період 1917-1921 років, опрацювали сайти музею Української революції та Інституту історичної пам'яті, що висвітлюють цей матеріал.

У результаті копіткої роботи зібрали різноплановий матеріал.

Сьогодні маємо згадати всі основні етапи революції та з'ясувати: чому ж Україна не змогла здобути незалежність у результаті визвольних змагань 1917-1921 років?

Розподіл учнів на групи. Кожен обирає листок з подією або історичною особою періоду революції та приєднується до однієї з груп:

I – Українська Центральна Рада,

II – Гетьманщина,

III – Директорія,

IV – ЗУНР,

V – Соборність –

й досліджуватимуть питання:

1. Здобутки і прорахунки Української Центральної Ради.

2. Держава гетьмана П. Скоропадського, особливості зовнішньої і внутрішньої політики.

3. Труднощі й перепони Директорії.

4. ЗУНР. Протиборство з Польщею.

5. Злука УНР і ЗУНР – соборність навіки.

– Обираємо листки і створюємо лінію часу подій Української революції.

УЦР	Гетьманат	Директорія	ЗУНР	Злука
-----	-----------	------------	------	-------

М. Грушевський	П. Скоропадський	С. Петлюра	Є. Петрущевич	Лев Бачинський
Генеральний секретаріат	Рада міністрів	Тудовий конгрес	УГА	1 грудня 1918 року
Бій під Крутами	В. Лизогуб	Варшавський договір	Чортківська офензива	22 січня 1919 року
III Універсал	Всеукраїнська Академія Наук	Січові стрільці	Листопадовий чин	Універсал про злуку
I україно-російська війна	Закінчення I світової війни	Український нац.союз	Д. Вітовський	ЗОУНР
Брестський мирний договір	Поразка в бою під Мотовилівкою	Рада народних міністрів	Державний секретаріат	Лонгін Цегельський

Прошу зайняти місця за столами. У нас утворилося 5 груп – 5 команд. Ви повинні обрати спікера команди й підготувати виступ за попередньо підготовленими проєктами – презентаціями про певний період революції. На робочих столах ваших комп'ютерів є підготовлені папки з робочим матеріалом, який можете використати в підготовці до виступу. Зверніть увагу на матеріали, які ми досліджували в Фастівському державному краєзнавчому музеї та в "Музеї на колесах", використайте їх у презентації.

За 15 хв ваші команди повинні підготувати повідомлення з використанням фото, відео, інших матеріалів – історичних джерел, матеріалів краєзнавчого музею, музею на колесах, музею української революції в м. Києві про основні події певного періоду та виступити на нашій конференції.

1. Українська Центральна Рада

парламент України, який керував українським національним рухом. Період дії: 4 (17) березня 1917 – 29 квітня 1918.

4 (17) березня 1917 року в Києві з ініціативи Товариства українських поступовців проголошено утворення Української Центральної Ради. Головою УЦР заочно обрано Михайла Грушевського. Ці події яскраво висвітлені в експонатах музею Української революції.

УЦР підтримали селяни, військові, про що свідчать маніфестації в Києві. Російський ТУ не визнав ЦР.

ЦР пройшла шлях від ідей автономії України до проголошення незалежності, про що свідчать основні документи – Універсали.

Саме ці документи лягли в основу виставки "Українська революція 1917-1921 років", що демонструється в музеї.

10 (23) червня 1917 року Українська Центральна Рада на II Всеукраїнському Військовому з'їзді проголосила I Універсал "До українського народу, на Україні й поза її сущому". Там зазначалося: "Однині самі будемо творити наше життя". Було проголошено розбудову України, "не одділяючись від усієї Росії".

15 червня був створений уряд – Генеральний секретаріат (голова В. Винниченко).

II універсал відобразив зміну відносин між УЦР і ТУ. ТУ визнала УЦР як представницький орган ТУ. Наслідком перемовин став II Універсал, проти якого виступили самостійники та М. Міхновський.

Ситуація в Україні змінилася після більшовицького перевороту в жовтні 1917 року. УЦР не визнало більшовицьку владу, відносини з Росією знову загострилися, і УЦР видала III Універсал та проголосила утворення УНР (7(20) листопада 1917 року).

Більшовики зробили спробу захопити владу в Україні: з'їзд робітничих депутатів у Києві, переїзд більшовиків до Харкова, де було проголошено Україну радянською республікою, ультиматум В. Леніна та Троцького, початок радянсько-української війни в грудні 1917 року. Усе це загострило ситуацію в Україні. Тим паче, що до грудня 1917 року Україна не мала сильної регулярної армії, яка могла б протистояти більшовикам.

Але Україна мала патріотів, молодь. Саме вони стали на захист УНР. Яскравий приклад їх боротьби – бій під Крутами 29 січня 1918 року. Більшовицька війна прискорила ідейну трансформацію. 22 січня 1918 року було проголошено незалежність України в Четвертому Універсалі. Водночас УЦР проводила перемовини з країнами Четвертого союзу й підписала Берестейський мирний договір – перший договір під час I Світової війни.

У союзі з німецько-австрійськими військами армія УНР звільнила Україну від більшовиків; у березні 1918 року було підписано мир з Німеччиною, більшовики визнали УНР. Ці події висвітлено в документах на сайті Інституту історичної пам'яті.

На жаль, УЦР втратила підтримку народу через окупаційну політику фактичних союзників. Хоча УЦР зробила спробу відновити довіру народу – 29 квітня було проголошено Конституцію УНР, та події цього дня змінили хід революції.

- Які, на вашу думку, найголовніші здобутки УЦР?
- У чому були прорахунки УЦР?

Група 2

1. Гетьманат (29 квітня – 14 грудня 1918 року)

I. Гетьманський переворот.

II. Створення органів влади.

III. Внутрішня політика.

IV. Зовнішня політика.

V. Листопадова криза. Падіння гетьманату. Мотовилівський бій (м. Фастів).

29 квітня 1918 року, скориставшись невдоволенням народу, у Києві було проведено з'їзд хліборобів, на якому влада ЦР була повалена, і до влади прийшов Павло Скоропадський, який розпустив УЦР.

Гетьман Скоропадський ліквідував Центральну Раду та її установи, земельні комітети, скасував республіку і проведені при УНР реформи, проголосив утворення Української держави, створив нові органи влади – Раду міністрів, головою якої став Василь Лизогуб.

Внутрішня політика спиралася на козацькі традиції державотворення й соціально-політичні стандарти зліквідованої

Російської імперії. Досить вагомими були заходи гетьмана щодо розвитку освіти та культури: відкрито два університети, Всеукраїнську академію наук, запроваджено навчання українською мовою.

У зовнішній політиці керівництво держави дотримувалося антибільшовицького курсу, орієнтувалося на союз із Кубанню, Кримом та Доном, спиралося на підтримку Німеччини. Політику керівництва Української держави підтримували консервативні кола українського суспільства, військові, землевласники, а також командування військ Центральних держав, що, згідно з Берестейським мирним договором, окупували Україну.

– Якою була влада за формою правління? (Диктаторська, авторитарний режим)

– Наведіть приклади, які національні традиції використав гетьман? (Створення сердюцьких дивізій)

– Сучасники Павла Скоропадського та історики констатують факт певного економічного піднесення України цього періоду. Що сприяло цьому? (Цьому сприяли відновлення приватної власності, підтримка Гетьманом вільного підприємництва, можливість промислових і торговельних кіл суттєво впливати на економічну політику влади, широкий збут товарів до Німеччини та Австро-Угорщини. У цей час було налагоджено грошовий обіг, удосконалено грошову систему, створено державний бюджет, відкрито кілька українських банків, засновано нові акціонерні компанії. Поступово було відроджено залізничний рух. Зовнішньою запорукою цього стала, безперечно, окупаційна австро-німецька армія, що припинила стан громадянської війни і вторгнення в Україну російських військ. У цих питаннях цілі німецько-австрійських військ і гетьмана збігалися)

– Чому ж Гетьманат потерпів поразку? (Гарантом стабільності в державі фактично виступала зовнішня сила – окупаційні війська

Німеччини та Австро-Угорщини. Реставрація старих порядків Російської імперії, спроби повернути поміщикам землю, обов'язкова передача селянами врожаю в розпорядження держави, збільшення тривалості робочого дня на промислових підприємствах до 12 годин, заборона страйків – усе це сприяло формуванню опозиції й поразці гетьмана в боротьбі з опозицією. 18 листопада 1918 року відбувся бій під Мотовилівкою)

Група 3

III. Директорія (14 листопада 1918 – 10 листопада 1920 року)

I. Прихід до влади Директорії УНР.

II. Боротьба за владу. Мотовилівський бій.

III. Зовнішня політика (протиборство з радянською Росією (листопад 1918 – лютий 1919 років, травень 1919 року – контрнаступ військ УНР, з липня 1919 року разом з УГА, 31 серпня 1919 року – "київська катастрофа", денікінський окупаційний режим (Фастів), розрив з УГА, I Зимовий похід (6 грудня 1919 – 6 травня 1920 років). Армія УНР під проводом М. Омеляновича-Павленка оперувала в запіллі більшовиків на Єлисаветчині, з лютого 1920 року – за Дніпром на Золотонощині, де воювала з 14 радянською армією).

IV. Внутрішня політика.

V. Непослідовність політики Директорії.

Директорія УНР прийшла на зміну Гетьманату (Українській Державі).

Національно налаштовані політичні сили були невдоволені владою гетьмана, тому було створено Український національний союз, що готував відкритий виступ проти нього. Восени 1918 року, програючи війну, Німеччина та Австро-Угорщина вивели війська з України і П. Скоропадський втратив військову підтримку. Це використали опозиційні сили, які і створили Директорію, до складу якої увійшли Володимир Винниченко – голова Директорії, Симон Петлюра – Головний Отаман, голова Директорії, Федір Швець, Панас Андрієвський, Андрій Макаренко.

Симон Петлюра, скориставшись підтримкою січових стрільців, які розташовувалися у м. Білій Церкві, закликав народ до повстання. 18 листопада 1918 року відбувся бій між військами Директорії та армією П. Скоропадського. Битва стала переможною для Директорії.

Павло Скоропадський зрікся влади 14 грудня 1918 року.

Директорія проголосила себе тимчасовою верховною владою революційного часу. Але час був складний. Не дивлячись на це, було проведено реформи. Так, владу на місцях передбачалося передати Трудовим радам селян, робітників та трудової інтелігенції. Буржуазія, поміщики позбавлялися виборчих прав. Відбулася аграрна реформа – про всі ці події яскраво розповідають експонати "музею на колесах" .

Найважливішим заходом Директорії було проведення перемовин у нашому місті 1 грудня 1918 року, підписання Передвступного договору проголошення Універсалу про злуку між УНР та ЗУНР 22 січня 1919 року. Ця подія посилила позиції Директорії. До того ж, в українську армію влилася Українська галицька армія (УГА).

Директорії вдалося досягнути розширення міжнародних зв'язків УНР. Україну визнали Угорщина, Чехословаччина, Голландія, Ватикан, Італія і кілька інших держав. Але їй не вдалося налагодити нормальних стосунків з країнами, від яких залежала доля УНР: радянською Росією, державами Антанти та Польщею.

Через критичне політичне й військове становище в республіці Директорія не змогла налагодити управління економікою. Великі

економічні втрати, яких зазнало господарство України в результаті першої світової війни та революційних подій, були катастрофічними.

Українське селянство, яке на початку боротьби з гетьманщиною підтримало Директорію, почало виявляти невдоволення її економічною політикою. Поштовх до поглиблення конфлікту дав земельний закон Директорії, виданий 8 січня 1919 року, згідно з яким земля залишалася у власності держави.

У кінці 1918 – на початку 1919 років значна територія країни, включаючи Київ, була знову захоплена більшовиками. Україну роздирала отаманщина.

З південного сходу наступала білогвардійська армія Денікіна, із заходу – Польща. 31 серпня 1919 року об'єднані сили УНР і ЗОУНР підійшли до Києва, але в місто не зайшли, посупившись білогвардійцям. Подія увійшла в історію як "київська катастрофа". Останні спроби боротьби за незалежність були організовані УНР як Перший і Другий Зимовий походи.

- Чому Директорію покинув В. Винниченко?
- У чому причина розриву між УНР і ЗОУНР?

Група 4

Західноукраїнська Народна Республіка

- I. Проголошення ЗУНР (1-13 листопада – Українська Держава. 13 листопада – 22 січня 1919 – ЗУНР, з 22 січня 1919 – ЗОУНР).
- II. Листопадовий зрив.
- III. Внутрішня політика.
- IV. Зовнішня політика.

Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР, до 13 листопада 1918 – Українська Держава) – назва держави, що фактично проіснувала протягом 1918-1919 років на території Західної України зі столицею у Львові. Постає після Першої світової війни під час розпаду Австро-Угорської імперії.

19 жовтня 1918 року оголошена "Проклямація Української

Національної Ради" про створення
Української держави в українських
етнічних землях Австро-Угорщини.

У ніч на 1 листопада владу у Львові захопили УСС під керівництвом Дмитра Вітовського (Листопадовий зрив). На західноукраїнських землях швидко почався процес державотворення.

13 листопада 1918 року УНР затвердила Конституційні основи новоствореної держави – "Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії", нова держава отримала назву "Західноукраїнська Народна Республіка". Її Президентом став Євген Петрушевич, головою уряду – Кость Левицький.

ЗУНР охоплювала територію, заселену українцями, – Східну Галичину, Буковину й Закарпаття. 1 листопада Польща розпочала польсько-українську війну, Польщу в ній підтримували країни Антанти. Представники ЗУНР шукали допомоги в УНР і приїздили до м. Фастова. Очолювали делегацію Лев Бачинський та Лонгін Цегельський

22 січня 1919 року відбулася злука: ЗУНР об'єдналася з Українською Народною Республікою, отримавши назву "Західна Область Української Народної Республіки" (ЗОУНР). Окупована 18 липня 1919 року в ході польсько-української війни, УГА чинила жорсткий супротив. Однією з найвідоміших операцій була Чортківська офензива (червень 1919 року). Незважаючи на мужній супротив, УГА відступила за річку Збруч і продовжила боротьбу за незалежність разом з армією УНР під девізом "На Львів через Київ".

Території ЗУНР були анексовані Польщею, Королівством Румунії і Чехословацькою Республікою. 20 грудня 1919 року Євген Петрушевич за підтримки Уряду ЗУНР у вигнанні розірвав Акт Злуки з УНР. До 15 березня 1923 року уряд ЗУНР перебував в еміграції.

- Які основні чинники розриву УНР і ЗУНР?

Група 5

Злука – соборність

- I. Передумови виникнення.
- II. Перемовини в м. Фастові.
- III. Предвступний договір.
- IV. Універсал про соборність.
- V. 22 січня 1919 року – Проголошення Універсалу в м. Києві.

Наша група готувала презентацію про соборність українських земель. Усі події, про які розповідали наші попередники, спричинили історичну необхідність об'єднання українських земель.

Гордість викликає той факт, що перемовини велися в м. Фастові і саме в Фастові було підписано предвступний договір. Зі сторони УНР договір підписали Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Федір Швець, Панас Андрієвський. Зі сторони ЗУНР договір підписали Лонгін Цегельський та Дмитро Левицький.

Остаточно оформлено соборність було 22 січня 1919 року, у першу річницю незалежності України на Софійській площі після ратифікації договору ЗУНР у м. Станіславі 3 січня 1919 року.

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.

ДИРЕКТОРІЯ ОПОВІЩАЄ НАРОД УКРАЇНСЬКІЙ ПРО ВЕЛИКУ ПОДІЮ В ІСТОРІЇ ЗЕМЛІ НАШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ.

3-ГО СІЧНЯ 1919 РОКУ В М. СТАНІСЛАВОВІ УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РАДА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ, ЯК ВИРАЗНИК ВОЛІ ВСІХ УКРАЇНЦІВ Б. АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ І ЯК НАЙВИЩІЙ ІХНІЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ЧИННИК, ТОРЖЕСТВЕННО ПРОГОЛОСИЛА ЗЛУКУ ЗАХІДНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ З НАДНІПРЯНСЬКОЮ УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНЬОЮ РЕСПУБЛІКОЮ В ОДНОЦІЛЬНУ СУВЕРЕННУ НАРОДНЮ РЕСПУБЛІКУ.

ВІТАЮЧИ З ВЕЛИКОЮ РАДІСТЮ ЦЕЙ ІСТОРИЧНИЙ КРОК ЗАХІДНИХ БРАТІВ НАШИХ, ДИРЕКТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ УХВАЛИЛА ТУЮ ЗЛУКУ ПРИЙНЯТИ І ЗДІЙСНЯТИ НА УМОВАХ, ЯКІ ЗАЗНАЧЕНІ В ПОСТАНОВІ ЗАХІДНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ ВІД 3-ГО СІЧНЯ 1919 РОКУ.

ОДНИНІ ВО ЕДИНО ЗЛИВАЮТЬСЯ СТОЛІТТЯМ ОДІРВАНІ ОДНА ВІД ОДНОЇ ЧАСТИНИ ЕДИНОЇ УКРАЇНИ – ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА / ГАЛИЧИНА, БУКОВИНА, І УГОРСЬКА УКРАЇНА / І НАДНІПРЯНСЬКА ВЕЛИКА УКРАЇНА.

ЗДІЙСНИЛИСЬ ВІКОВІЧНІ МРІЇ, ЯКИМИ ЖИЛИ І ЗА ЯКІ УМІРАЛИ КРАЩІ СИНИ УКРАЇНИ.

ОДНИНІ Є ЄДИНА НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА.

– У чому цінність і важливість акту соборності? (збулися віковічні прагнення українців створити єдину державу, про Україну і українців дізналися європейські держави і народи)

Це була важлива, я б сказала фундаментальна подія історична подія.

Складний час, важкі події, але, на жаль, змагання за державність України 1917-1921 років завершилися поразкою. Україна знову потрапила в залежність від держав.

- Назвіть ці держави.
- Чому ж так сталося?

Основні причини поразки української національно-демократичної революції 1917-1920 років:

- низький рівень національної свідомості українців і, як наслідок, слабка соціальна база визвольного руху;
- національну революцію очолила українська інтелігенція, яка розраховувала на підтримку селян. Інтелігенція була малочисельною, а селяни політично несвідомими, неосвіченими, неорганізованими, розпорошеними і піддалися на лозунги більшовиків;

- робітники, підприємці, поміщики в більшості своїй не підтримали ідею незалежності України;
- відсутність єдності в діях українських національних сил, які не пішли на компроміс в ім'я загальнонаціональних інтересів. Центральну Раду шляхом перевороту ліквідував гетьман П.Скоропадський, гетьманський режим впав під тиском Директорії УНР, українські комуністи визнавали лише радянську владу, не було єдності між УНР та ЗУНР;
- несприятлива міжнародна ситуація. Боротьбу проти українського визвольного руху вели набагато сильніші зовнішні вороги: у Наддніпрянській Україні – радянська Росія, білогвардійці, війська Антанти; у Західній Україні – Польща, яку підтримувала Антанта.

Учитель. Проте українська національно-демократична революція 1917-1921 років має велике історичне значення: у ході революції український народ створив власну державу й декілька років підтримував її існування; героїчна боротьба українського народу 1917-1920 років стала прикладом і дала досвід наступним поколінням українців. Без цієї боротьби було б неможливим проголошення державної незалежності 1991 року.

Вважаю, головним кроком до відновлення незалежності України стали події новітньої історії:

21 січня 1990 року відбувся живий ланцюг від Львова до Києва;

24 серпня 1991 року – проголошення Незалежності України.

На жаль, історія має закономірність циклічного повторення подій. Сьогодні ми знову протистоїмо російській агресії. Сотні борців захищають східні кордони нашої держави.

Та нам несоромно дивитися в обличчя наших прадідів – ми відстоюємо суверенну незалежну Україну, як це робили вони в далеких 1917-1921 роках.

На розпутьях хистких неповторних доріг,
Під грозою шаліючим небом,
Я святу любов в серці своєму зберіг,
Україно-Вітчизно, до тебе.
Усім чаром своїх наддніпрянських степів,
буйним гуком козацької Січі

Ти живеш, як безсмертя, у крові моїй,
Як порив сил палких, таємничих.
Усім жахом Полтави, Базару і Крут
Страшним рабством і кров'ю Петлюри
Ти мене обернула у месницький бунт,
В світлий рокіт крилатої бурі.

Петро Гетьманець, автор збірки віршів "Мої повстанські марші"

Хвала борцям, що на зорі
Лягли в холодні ями.
Гей, вдарте в струни, кобзарі,
Натхніть серця піснями!

Павло Тичина

Демонстрація відеоматеріалів "100-річчя Української революції"

(<https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/videorolyk-do-100-richchya-ukrayinskoyi-revolyciyi-1917-1921-rokiv>

<http://unr.memory.gov.ua/files/downloads/100-rokiv.pdf>)

Учні виконують пісню "Станьмо вкупі за Україну".

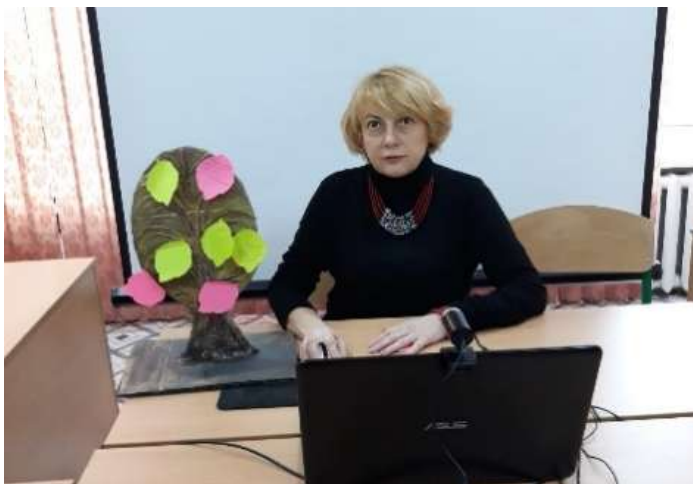
Станьмо вкупі за Україну,
Биймось, биймось до загину.
Вернем волю на Україну,
Биймось, биймось до загину.
Гей, за стяг наш, за Україну,
Биймось, биймось до загину.

Укладання кластеру зі словосполуками "незалежність України", "пам'ять поколінь".

10

Учні 10 класу під час проведення уроку-конференції.

**Автор: Світлана
Петрівна Феофанова,
учитель історії Фастівської
загальноосвітньої школи I-
III ступенів №1**

Тема. Голодомор 1932-1933 років – геноцид українського народу. Масштаби та наслідки Голодомору. Національно-демографічні зміни. 10 клас (Історія України).

Мета уроку: опрацювати історичні документи; з'ясувати суть "Закону про п'ять колосків", постанову про чорні дошки; розглянути і проаналізувати причини й передумови, наслідки голоду 1932-1933 років в Україні, довести, що це був штучний Голодомор і геноцид українців – один із найжорстокіших злочинів сталінізму проти українського народу;

презентувати матеріали про Голодомор на Фастівщині; висловити ставлення до розглядуваних подій у контексті розвитку людства.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, презентація до теми "Голодомор 1932-1933 років в Україні", карта "Голодомор", копії історичних документів, підсвічник зі свічами, скатертина, хлібина, ікона Божої Матері і вишитий рушник.

Основні терміни і поняття: модернізація, соціалістична індустріалізація, колективізація сільського господарства, репресії, розкуркулення, Закон "Про п'ять колосків", "чорна дошка", Голодомор, геноцид.

Очікувані результати: учні мають

- визначати правильність застосування в історичному контексті вказаних понять і термінів;
- визначати причини, джерела фінансування та наслідки політики форсованої індустріалізації й насильницької колективізації;
- розуміти причини й наслідки масових репресій, Голодомору;
- пояснювати взаємозв'язок між економічними перетвореннями та структурними змінами в суспільстві, масовими репресіями;
- сприймати та інтерпретувати історичні джерела, що стосуються теми.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

Оголошення теми уроку, представлення питань, які будуть розглянуті й обговорені:

1. Причини і передумови голодомору 1932 – 1933 рр.
2. Політика держави щодо селянства: примусова колективізація, розселяння.

3. Голодомор на Фастівщині (матеріали Державного Фастівського краєзнавчого музею).

4. Масштаби і наслідки голодомору.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Інсценування. Виходить уквітчана Україна.

Буває, часом сліпну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,—

оці степи, це небо, ці ліси,

усе так гарно, чисто, незрадливо,

усе як є — дорога, явори,

усе моє, все зветься — Україна.

Така краса, висока і нетлінна,

що хоч спинись і з Богом говори.

Ліна Костенко

Лунає набат.

Україна. Гарною я була — а ось такою стала.

Виходить жінка — обірвана, з посохом, згорблена.

— Що ж сталося зі мною, Боже милий.

На фоні слів звучить "Реквієм" та демонструються слайди з фото.

Сталося це літа Божого 1932-го

Сталося це літа Божого,

Яке запам'ятається кожному

Навічно, важко, гірко.

Сталося це літа Божого 1932-го.

Пекельні цифри і слова

У серце б'ють, неначе молот.

Немов прокляття ожива

Рік тридцять третій...

Голод... Голод...

У люті сталінській страшній
Тінь смерті шастала по стінах.
Сім мільйонів (Боже мій!)
Не долічилась я, твоя Україна.

Учитель. Сьогодні з'ясуємо, які події відбулися в Україні на початку 30-х років минулого століття, що фактично змінили демографічне обличчя України, сплюндрували свідомість людей, перетворили квітучий,

багатий край на величезну могилу. Чому 1932-1933 роки стали найстрашнішими в історії нашого народу? Чому голод 1932-1933 років став для українців голодомором? Адже в Радянському Союзі активно будували нове суспільство, справедливе і щасливе, таке, яким його бачив керівник держави Й. Сталін.

На попередніх уроках ми розглянули питання сталінської модернізації.

Повторення матеріалу. Бесіда.

- Що таке модернізація? (Модернізація – це зміни в усіх сферах життя)
- У яких напрямках велася модернізація? (Сталінська модернізація передбачала такі напрямки: індустріалізація, колективізація, культурна революція)

– Що таке індустріалізація? (Індустріалізація – політика створення важкої промисловості та інших галузей машинного виробництва, проголошена 14 з'їздом ВКП (б) у грудні 1925 року)

– Розкрийте сутність колективізації. (Колективізація – політика насильницького об'єднання приватних сільських господарів у колективні господарства з усупільненням значної частини селянської власності, проголошена 15 з'їздом ВКП (б) у 1927 році)

– Процес модернізації передбачав зміни, які покращать життя людей, але Сталін цей процес розумів по-своєму. Перетворити Радянський Союз в могутню індустріальну державу за рахунок людей, селян, яких вважав ворогами і яких, не жаліючи, знищував. Ви працювали з підручником, документами в музеї, збирали свідчення людей про події 30-х років минулого століття, про голод. Назвіть передумови голодомору. (Політика модернізації з її складовими індустріалізацією і колективізацією; необхідність збільшити бюджет для форсованої індустріалізації за рахунок селян; прискорені темпи індустріалізації та колективізації; хлібозаготівельна криза)

– Назвіть головні, на вашу думку, причини голоду 1932-1933 років. (Відсутність реального економічного і політичного суверенітету республіки, повне підпорядкування центру, який не враховував інтереси населення, насамперед селянства: приймаючи рішення, радянське керівництво не враховувало інтересів селян та реального часу для реформ.

Рішення про колективізацію було прийняте в 1927 році, уже 1928 року – рішення про форсовану (прискорену) колективізацію, а 1929 рік був оголошений роком великого перелому, тому селян у колгоспи почали записувати примусово, хто відмовлявся – був оголошений куркулем або підкуркульником. Тому 1929 рік став також роком ліквідації куркульства як класу).

– Проти власного народу, проти годувальників усіх часів

розпочалася справжня війна. Селяни зображувалися як головні вороги радянської влади, які не дають харчів місту, на них усіляко заохочувалися доноси. Розпочався процес розкуркулення або розселяння. Що це таке? (Розкуркулювання – примусове позбавлення селян власних господарств. Це ще одна причина, що привела до голоду. Розкуркулення тривало з січня до березня 1930 року, охопило в Україні 309 районів. Ізольовані один від одного, селяни-власники не могли протистояти державному апарату і своїм односельцям – біднякам і наймитам, яких апаратники нацьковували на них. Коли незаможні відмовлялися виконувати нав'язану їм роль і приєднувалися до протестів проти колективізації – їх зараховували до "підкуркульників", після чого репресували як "куркулів".

Третя причина Голодомору – примусова суцільна колективізація, що тривала під контролем генерального секретаря КП(б)У С. Косіора, а також В. Молотова і Л. Кагановича)

– Які методи застосовували для виконання цих планів? (Примусове вилучення в селян зерна та інших культур; терор і репресії проти селян).

– Так сталінське керівництво намагалось зломити опір українського селянства, яке неохоче йшло в колгоспи і радгоспи, залякати українську інтелігенцію, яка мріяла про незалежність.

Багаті? – Старцюватимете!

Співучі? – Затужите!

Горді? – Впадете на коліна!

Густо людні? – Прополемо!

Пішов голод Україною.

– Які були дії держави, що свідчать про репресії і терор щодо селянства. Наведіть приклади. Ви опрацювали документи. Дайте їм оцінку.

Аналіз документів, які демонструються у презентації.

I група.

До селян застосовували силові методи, методи примусу. Про це свідчить Постанова Ради Народних Комісарів України від 20 листопада 1932 року "Про заходи до підсилення хлібозаготівель".

"1. Цілковите виконання плану хлібозаготівель закінчити до 1 січня 1933 р. та утворення насіннєвих фондів – до 15 січня 1933 р. <...>

5. Після оголошення цієї постанови припинити видачу будь-яких натуральних авансів по всіх колгоспах, що незадовільно виконують плани хлібозаготівель...

6. До колгоспів, що... зривають план хлібозаготівель, застосовувати натуральні штрафи порядком додаткового завдання з м'ясозаготівель розміром 15-місячної норми здавання даним колгоспом м'яса як усупільненої худоби, так і худоби у колгоспників... Накладання штрафів не звільняє колгосп від виконання встановленого плану хлібозаготівель".

Зерна у країні не збільшилося, а в селян почали вилучати навіть посівні фонди.

II група. Ми працювали з ще більш жорстоким законом.

7 серпня 1932 року був прийнятий Закон "Про п'ять колосків", "Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперативів та про зміцнення соціалістичної власності": за розкрадання майна передбачено покарання розстрілом або позбавленням волі на строк не менше 10 років. Розстріл застосовували до куркулів

Документ №2. "Закон про п'ять колосків". 1932 рік.

Витяг із Постанови ЦВК і РНК "Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності" 7 серпня 1932 року:

"Суспільна власність є основою радянського ладу, вона священна і недоторканна, і люди, які зазіхають на суспільну власність, повинні

бути розглянуті як вороги народу... Виходячи з цих міркувань і йдучи назустріч вимогам робітників і колгоспників, Центральний Виконком і Рада Народних Комісарів Союзу РСР постановляють:

1. Прирівняти за своїм значенням майно колгоспів і кооперативів до майна державного...

2. Застосувати як міру судової репресії за розкрадання колгоспного і кооперативного майна вищу міру соціального захисту – розстріл з конфіскацією всього майна та із заміною за пом'якшувальних обставин позбавленням волі на термін, не нижчий за 10 років з конфіскацією всього майна".

За інформацією, оприлюдненою 1988 року, за неповні п'ять місяців після прийняття Закону "Про п'ять колосків" за його статтями було засуджено 54 645 осіб, із них 2110 – до страти. Карали і дітей, які намагалися знайти хоч якусь їжу.

Учитель. Не дивлячись на страшний закон, хлібозаготівельну кризу не змогли подолати. Наступним кроком стала "Постанова Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботували хлібозаготівлю", прийнята в листопаді 1932 року, коли Україна вже голодувала. Із цим документом працювала III група.

III група.

"Зважаючи на надзвичайно ганебний провал хлібозаготівлі в окремих районах України, РНК і ЦК ставлять перед облвиконками та обкомами, райвиконками і райкомами завдання зламати саботаж хлібозаготівлі, організований куркулями та контрреволюційними елементами, зламати опір частини сільських комуністів, що стали фактичними провідниками саботажу, і ліквідувати несумісну зі званням члена партії пасивність до

саботажників, забезпечити швидке зростання темпів, повне і безумовне виконання плану хлібозаготівлі.

РНК і ЦК постановляють:

За очевидний зрив плану хлібозаготівлі і злісний саботаж, організований куркулями і контрреволюційними елементами, занести села на чорну дошку. Щодо цих сіл здійснити такі заходи:

1. негайно припинити підвезення товарів, повністю припинити кооперативну і державну торгівлю на місці і вивезення з відповідних кооперативних та державних крамниць всіх наявних товарів.

2. Повністю заборонити колгоспу торгівлю як для колгоспів, колгоспників, так і одноосібників.

3. Припинити будь-яке кредитування, провести дострокове стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань".

"Чорні дошки" – це адміністративно-репресивний засіб колективного покарання сільського населення, насамперед в Україні. Режим "чорних дощок" став одним із механізмів голодомору-геноциду: занесення за рішенням ЦК КПБУ обкомів і райкомів партії цілих районів, населених пунктів, колгоспів, сільських рад на так звані "чорні дошки" означало блокування їх спецзагонами та військами, недопущення виїзду населення за межі цих територій, вилучення всіх продуктів харчування, заборону торгівлі

Фактично вся Україна була занесена на "чорну дошку": 85 районів країни.

Бесіда.

– Чи виправили ці закони ситуацію в країні, чи подолали хлібозаготівельну кризу? Наведіть приклади для обґрунтування думок. (Колективізація привела до різкого падіння продуктивності сільського господарства. Валовий збір зерна становив: у 1930 році – 23 млн т, у 1931 – 18 млн т, у 1932 – 13 млн т. Та цього зерна вистачило б для

українців, але держава збільшила норми хлібозаготівель. Кризу подолати силовими методами не вдалося)

– Через такі дії радянської влади, через нелюдські закони голод почався вже в 1932 році, хоча врожай міг забезпечити населення. Але у селян відбирали зерно, щоб наповнити державну комору. Для кого був цей хліб?

– Інформація про голод, що вже розпочався на Україні, була відома вищому партійному керівництву, Сталіну. Чи можна було зупинити голод і як? (Припинити вилучати зерно в селян, надати допомогу областям і районам, які потребували її, попросити допомоги в інших країн)

– Замість того, щоб рятувати селян, держава посилила тиск на них, щоб за будь-яку ціну виконати план хлібозаготівель. Українську хлібозаготівельну комісію очолював В. Молотов (секретар ЦВ ВКП(б). У грудні 1932 року в Україну прибув Л. Каганович, який мав наказ Сталіна забрати посівні фонди. Більше того, у селян забрали всі продукти, прирікаючи їх і дітей на голодну смерть.

Зима 1932-1933 років видалася найстрашнішою для українців. У селян забирали все. Зерна вже не було, тож вилучали картоплю, буряки, сонях, їжу з печі, видирали останній кусок хліба в дітей. Щоб вижити, люди вимушені були їсти котів, собак, мишей, коріння рослин. Зафіксовано випадки людодства та труподства. Весна зустріла страшним смородом непохоронених трупів.

Учень.

Весна

Цей сніг, як сон, прийшов –
розтане,
Здимить і хмару перейде... Весна.
Село лежить в тумані.

В селі весна повзе на ліктях,
Повзе по мертвих і живих.
В долині сонце ловлять діти,
Що дзвінко капає із стріх.

Голодний рік, голодний день.
Іде – не йде, повзе по мертвих,
Й хвалити Бога – хоч повзе.
Весняний дух живий – нестерпний полями
–
До сонця зводить все живе.
Й воно і молиться, і плаче,
Й радіє сонцю і воді.
Якби він знав, коли б побачив –
Сини ростуть на лободі.
Сини Радянської Держави!
Та знає вождь, усе він зна...
І все всміхається лукаво:
В Москві весна! Його весна!

І п'ють опухлими вустами
Оту живицю молоду.
Їм жить і жить, та над
Знов ворон каркає біду.
Забрали тих, хто із комори
Пашню останню вимітав,
Хто ще активним був учора,
–
Сьогодні ворогом ставав!
Голодний рік. Жорстокий
світе.
Дай хоч надію для живих.
Весна. І сонце ловлять діти,
Що дзвінко скапує із стріх.

М. Будлянський

– Переломний 1929 –
переможний 1933 рік. Українське
селянство зломлене, знекровлене.
Сталін переміг. Селяни стали
колгоспниками завдяки голоду,
його голодомору. За
опрацьованими матеріалами
краєзнавчого музею наведіть факти
голоду. І група, працюючи в
краєзнавчому музеї, підготувала
для вас спогади очевидців
голодомору на Фастівщині.

Зі спогадів очевидців Голодомору, наших краян.

Верещак Марія Павлівна, 1923 р. н., жителька м. Фастова, яка в дитинстві проживала в селі Снітинка: "1932 рік був дуже важким. Я з батьками проживала в селі Снітинка, Батьки працювали в колгоспі, був голод. Праця в колгоспі оплачувалася дуже погано. На один трудовень давали мізерну кількість зерна. Люди не хотіли та й не могли працювати в колгоспі. По сусідству з нами – сім'я двоюрідного брата її батька. Він був дуже поганою людиною, ледарем. Ставши членом комнезаму, він ходив по хатах і вилучав рештки продукції. Хлопець забирав усе, навіть їжу з горшків. Одного разу він прийшов до брата в хату, жінка заховала їжу до ліжечка дитини, та він знайшов і забрав (хоча це був малесенький шматочок хліба), а потім ще й вирвав сережки з вуха матері. А це ж була родина його брата".

Роговська Яна Борисівна, жителька селища Кожанка: "У 1932-1933 рр. в селі Кожанка відчували сильно голодомор. Поспішно проводилася колективізація села. Непосильна хлібозаготівля та явні утиски селянства призвели до голоду, який охопив всю Україну. Зазнали голоду і люди Кожанки.

Не було й дня в той горезвісний рік, щоб не возили мертвих на кладовище. Щоб врятуватися від голодної смерті, їли макуху, жом, собак, котів, жаб, різне коріння і трави, колоски з устюками. Були випадки людоїдства. Щоб здобути їжу, йшли на крайнощі: батьки вбивали дітей і споживали їх, у нас в селі була жінка, яка з'їла сусідського хлопчика. Її заарештували потім.

Очевидці кажуть, що в Кожанці загинуло від голоду понад 900 душ. Мертвих від голоду було б значно більше, коли б не допомагав цукровий завод людям, що працювали на ньому ради спасіння життя, а також рятувалися поїздками в Київ. В школі класи майже пустували, бо вчителі на рівні з селянами голодували, і були випадки навіть їх смерті від голоду. Припинив голод урожай у 1933 році".

Яхнівська Ольга: "Цей голодомор був не через недород, тому що врожай вродив тоді гарний. Цей голодомор був зроблений. У 1933 році по селі ходили, як їх називали, "ленінські бригади". Забирали в людей, де що було. Люди намагалися щось заховати, але вони все знаходили. Забирали все з печі, навіть з дитячих колисок у дітей з-під голови. Діти просили, щоб залишили, бо хотіли їсти, але ті бригади їх не слухали і робили своє діло.

Люди їли будь-що: варили юшку з лободи, їли рогозу, бруньки берези, липу та інше. Але цим не наїдалися, а тільки отруювалися та пухли. Був такий випадок, коли мати свого сина зарізала і з'їла. А одна жінка поїхала в Москву по хліб, дома залишила три хлопчики. Попросила сусідку подивитись за ними. Сусідка прийшла, а ті хлопчики всі вмирають. Вона взяла капусти, огірків і понесла їм. Діти так хапали їжу, що зразу ж і вмирали. Так всі три і вмерли на очах у сусідки. Мати приїхала з хлібом з Москви, а дітей нема.

Дуже помітно вмирало населення. Помирали прямо на дорозі. Траплялося так, що цілі сім'ї вмирали, будинок залишався пустий. Померло більше людей, ніж загинуло у Великій Вітчизняній війні".

Іщенко Микола Іванович: "У 1933 році в Україні була голодовка. Вона не минула й нашого селища. У цей час люди мерли від голоду, тому що не було чого їсти.

На станції Кожанка лежали великі кагати кукурудзи. Люди возили ці качани на конях у Триліси на переробку, щоб тримати спирт.

У 1932 році мій дід працював у Софіївці у тракторній бригаді. 1 січня 1933 року він пішов на курси трактористів і навесні сів на трактор. Годували їх на той час добре. Їм давали 1 кг 200 г хліба і 500 г м'яса. На день давали три рази. Зарплата була дуже мізерна. Робили майже тільки за харчі.

У 1933 році в селі діяла організація "ленінська бригада". Вони ходили зі штирями і шукали те, що люди ховали.

Щоб не вмерти з голоду, люди ловили на річці рибу, черепах і їли їх. Навесні ходили на поле, шукали мерзлу картоплю, буряки й пекли з них млинці. Ще на городах збирали кропиву, лободу і варили похльобку. У кого були гроші, ті купляли брагу, сушили її, а потім пекли млинці. Ще перед жнивками їли жито.

Отже, можна зробити висновок, що голодомор у 1933 році був найважчий".

Учень.

Ти кажеш, не було голодомору,
І не було голодного села?
А бачив ти в селі пусту комору,
З якої зерно винесли дотла?
Як навіть варево виймали з печі
І забирали прямо із горшків,
Окрайці виривали з рук малечі
І з торбинок нужденних стариків?
Ти кажеш, не було голодомору,
Чому ж тоді, як був і урожай,
Усе суціль викачували з двору, –
Греби, нічого людям не лишай!

Д. Білоус

– II група дослідила, які трагічні події відбувалися в нашому місті Фастові.

Зі спогадів очевидців Рєзніченко Анатолія, Данілолової Ганни, Ліпського Бориса, Ночник Надії Миколаївни, які проживали на вулиці Якубовського.

"Одного весняного дня 1933 року року на нашій вулиці сталася страшна трагедія. До станції Фастів під'їхав ешелон, вагони товарні,

охорона. Відчинилися двері – і з них виповзли люди – усі молоді чоловіки, вони ледве йшли нашою вулицею, яка виходила до залізниці. Люди були виснажені, просили щось поїсти, а самі рвали листя з дерев, траву і їли.

Жителі вулиці виносили, що могли, але, поївши, чоловіки падали і більше не підіймалися, помирали. Уся вулиця була вкрита трупами. Влада навіть не попіклувалась про поховання цих людей.

Хоронили їх жителі вулиці: жінки складали на підводу й відвозили до старої верби, де викопали яму. Найстрашніше те, що земля на могилі померлих ще кілька днів ворушилась. А ми, діти, бігали потайки дивитися...

Поховали там і мертвих, і живих".

– У Фастові взимку 1932-33 року від голоду померло близько 1800 осіб.

У 1993-1995 роках учні десятої школи разом з учителем української мови і літератури Людмилою Феодосієвною Мохорт та вчителем історії Світланою Петрівною Феофановою з допомогою очевидців відшукали місця поховання померлих від голоду й поставили на цьому місці пам'ятний хрест. Нині тут поставлено пам'ятник.

Учениця.

Зроніть сльозу. Бо ми не мали сліз.

Заплачте разом, а не наодинці.

Зроніть сльозу за тими, хто не зріс,

Що мали зватись гордо – українці.

Заплачте! Затужіть! Заголосіть!

Померлі люди стогнуть з тої днини

Й благають: українці, донесіть

Стражденний біль голодної країни.

Згадайте нас – бо ми ж колись жили.
Зроніть сльозу і хай не гасне свічка!
Ми в цій землі житами проросли,
Щоб голоду не знали люди вічно.

Ніна Виноградська

Хвилина мовчання.

– III група активно працювала у краєзнавчому музеї та підготувала матеріали, літературу про голодомор, які представлені на тематичній виставці.

Демографічні втрати, наслідки голодомору.

Села України обезлюдніли. Живі не мали сил ховати мертвих. Пік голодомору прийшовся на весну 1933

року. В Україні тоді вмирало 17 людей щохвилини, 1000 – щогодини, майже 25 000 – щодня. Усього від голоду загинуло від 3 до 9 млн. осіб.

Було зареєстровано 28 випадків людодства і 13 випадків труподства.

Також, за даними слідства, було визначено, що втрати українців у частині ненароджених становлять 6 мільйонів 122 тисячі осіб.

Наслідки голодомору:

1. Величезні людські втрати. Загальні людські втрати через надсмертність у результаті голодомору 1932-1934 років в СРСР становлять 8,7 млн осіб. Україна серед усіх радянських республік посідає перше місце за обсягами втрат. За 1932-1934 роки голод забрав 3,9 млн життів українців, при цьому 1 млн з них – діти віком до 10 років.

2. Знищення старого українського села з його багатими народними традиціями, розселяння України.

3. Придушення опору колективізації; перемога колгоспного ладу в селі.

4. Масове переселення селян із Росії в Україну.

Учитель. Наведені факти свідчать, що голод 1932-1933 років був голодомором і геноцидом українського народу. Як ви розумієте слово голодомор?

– Отже, голодомор – соціально-господарське явище, що виявляється в позбавленні населення мінімуму необхідних продуктів харчування і призводить до зміни демографічної й соціальної структури населення регіонів, а іноді і країн.

– Що таке геноцид? Так, цей термін відомий із всесвітньої історії. Це дії, спрямовані на часткове чи цілковите знищення якої-небудь національної, етнічної чи релігійної групи населення.

Наведіть факти, які підтверджують думку, що в Україні у 1932-1933 роках було штучно створено голодомор і геноцид

Укладання кластера "Голодомор і геноцид в Україні у 1932-1933 роках".

Супутники:

Українці голодували, а держава посилювала тиск, насильно вилучала всі продовольчі припаси; липень 1932 року – влада ухвалила нереальні до виконання плани хлібозаготівель; серпень 1932 року – прийнято закон "Про п'ять колосків"; листопад 1932 року – запроваджено натуральні штрафи, що означало вилучення всіх харчів у селян; грудень 1932 року – примусово вивезено із колгоспів усі фонди, зокрема й насіннєві; листопад 1932 року – в Україні запроваджено систему голодних гетто – "чорних дощок"; занесення на 2 "чорні дошки"

колгоспів, сіл і цілих районів означало їх повну ізоляцію, вилучення всього продовольства, заборону ввезення будь-яких товарів – рівнозначно смертному вироку мешканцям; на "чорну дошку" було занесено до третини сіл України; січень 1933 року – території УСРР оточено збройними загонами для блокування виїзду селян "за хлібом" в інші регіони.

Учитель. Голод став механізмом упокорення селянства та й усього українського народу. Таких жорстоких заходів більше ніде і ніколи не застосовували в СРСР. У той час, як від голоду вмирали мільйони українців, влада продовжувала вивозити зерно за кордон. Також в Україні в той час на повну потужність працювали спиртзаводи, які переробляли зерно на горілку, що йшла на експорт. Більше того, значні запаси зерна не змогли продати за кордон і просто знищили, тоді як українці вмирали.

Сталін заборонив згадувати про голод. Про нього й не згадували, але і не забули. У 90-х роках ХІХ століття питання голодомору почали вивчати історики і жахнулися, коли від свідків та з архівних документів, що збереглися, дізнавалися про події 1932-1933 років в Україні.

Активні дослідження доводять, що голод 1932-33 років – це Голодомор та геноцид українського народу. Україна серед усіх радянських республік мала найбільші людські втрати внаслідок Голодомору.

Учень.

Пекельні цифри і слова

У серце б'ють, неначе молот.

Немов прокляття, ожива

Рік тридцять третій...

Голод... Голод...

Бій дзвону.

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ГОЛОДОМОРІВ
В УКРАЇНІ
<https://www.youtube.com/watch?v=FiSC-M9bPL4>

— Матеріали про
Голодомор в Україні, спогади
очевидців збирають і нині.
Багато з них зберігаються в
Національному музеї
Голодомору-геноциду. Коротку
онлайн-подорож музеєм нам
проведе кандидат історичних
наук, консультант
комунального закладу
Фастівської міської ради

центру професійного розвитку педагогічних працівників, керівник гуртка
"Основи науково-дослідницької роботи "Історичне краєзнавство",
учитель історії основ правознавства, громадянської освіти опорного
закладу загальної середньої освіти Ковалівський ліцей Галина
Богданівна Бондаренко.

Учениця.

Це остання хлібина, остання...
Очі горем налиті вщерть.
Батько й діти не їли зрання,
Це остання хлібина, остання...
Після неї голодна смерть.

Учитель. Ось така хлібина могла врятувати від смерті цілу родину, але хліба не було.

Візьміть по шматочку цього хліба, покладіть його поряд зі свічкою, яку запалите в знак пам'яті померлих від голодомору.

Учні розламують хлібину і роздають всім присутнім.
Лунає музика Моцарта "Реквієм".

VI. Підбиття підсумків.

Учитель.

Кожен із нас повинен знати масштаби трагедії в Україні – Голодомору 1932-1933 років, – унаслідок якої померли мільйони людей. І не тільки знати і пам'ятати, а й передавати це іншим. Шанувати пам'ять про померлих, робити все можливе, аби подібні трагедії не могли повторитися.

28 листопада 2006 року ухвалено Закон України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні", що визнає Голодомор 1932-1933 років актом геноциду українського народу. Щорічно в цей день люди віддають пошану безвинно постраждалим.

Презентація документа.

Висловіть власне ставлення до розглядуваних подій у контексті історії людства за допомогою запитань **методу "Прес"**, продовживши речення.

Я вважаю, що голодомор 1932-1933 років в Україні..., тому що... .

До прикладу, ... Отже,

Пісня-відео О. Білозір "Свіча".

VII. Домашнє завдання.

Достатній та середній рівень: прочитати параграф 24, відповісти на запитання.

Високий рівень: написати твір-роздум "Голодомор твоїми очима".

**Автор: Чечко Олена
Олександрівна, учитель історії та
правознавства академічного ліцею
№2 Обухівської міської ради**

Тема: Музейний квест "Пропала грамота" (5 клас).

Мета: проаналізувати інформацію з теми "Джерела до вивчення історії", опрацювати інформацію з мережі "Інтернет"; активно співпрацювати у групі; розкрити значення розуміння й пошанування історії рідного краю та України.

Тип уроку: узагальнення та систематизація знань.

Форма уроку: урок-квест.

Обладнання: маршрутні листи, карти із зазначеним маршрутом, картки із завданнями, фонограма пісні на слова А. Малишка "Пісня про рушник", фломастери, клей, грамоти для нагородження, указівники з назвами станцій, призи.

Підготовка до квесту: учні отримують завдання повторити зміст § 8 ("Вступ до історії" підручник для 5 класу (авт. Гісем О. В.) ТОВ "Видавництво "Ранок", 2018); знайти інформацію про пісні, написані на тексти А.Малишка; повторити правил,а як розгадувати ребуси (за покликанням

<http://rebus1.com/ua/index.php?item=manual>).

Місце проведення: Обухівський районний краєзнавчий музей ім. Ю. Домотенка.

Перебіг квесту

I. Організаційний момент.

Повторення правил техніки безпеки.

II . Мотивація діяльності. Організація роботи у квесті.

Ведучий. Сьогодні побуваємо в Обухівському районному краєзнавчому музеї ім. Ю. Домотенка й візьмемо участь у музейному квесті. Квест – це гра, у якій потрібно гарненько подумати, пошукати підказки й вирішити різні завдання та головоломки.

Давним-давно, коли цариця Катерина II наказала зруйнувати Запорозьку Січ, оселився в Обухові, на високій горі, козак Педин. І привіз він з собою з Січі грамоту. Кажуть, що в тій грамоті була записана велика

мудрість, і хто її дізнається, той знайде захований скарб. Як зіницю ока беріг козак грамоту. А коли прийшов час козаку померати, розірвав він грамоту на частини, щоб про мудрість, записану в ній, не дізналися вороги, і розіслав своїм побратимам у різні кінці країни. Пройшли віки, історія ця забулася, а всі частини грамоти дивним чином опинилися тут. Але не будь-хто зможе їх знайти і прочитати ту мудрість, але лише той, хто пройде випробування.

Ведучий пояснює правила проведення квесту.

Інструкція для суддів.

Судді

- слідкують за дотриманням правил;
- не мають права підказувати й надавати допомогу командам;
- за порушення правил під час виконання завдання судді штрафують команду на 5 хв (час, який додається команді після успішного виконання фінішного завдання);
- роблять відповідні записи у протоколі змагань етапу та в маршрутних картах команд;
- віддають протокол змагань етапу головному судді після того, як всі команди пройшли відповідний етап.

Інструкція для учасників

1. Команди самостійно слідкують за часом, відведеним для виконання одного завдання.
2. Завдання для переходу дається тільки після розв'язання відповідного завдання етапу або як автоперехід після відведеного для виконання завдання часу.
4. За порушення правил гри чи грубе порушення дисципліни команда одержує штрафні 5 хв, які додаються команді після успішного виконання фінішного завдання в загальному підрахуванні результату.
5. За шахрайство, передавання відповіді іншій команді відбувається дискваліфікація команд, які порушили правила.

Учні шляхом жеребкування поділяються на групи по 5 осіб. Кожна група вигадує назву й обирає лідера групи. Кількість груп повинна бути не більше 5 (на одну менше, ніж кількість станцій).

Лідери груп беруть участь у жеребкуванні й отримують карту із зазначеним маршрутом, у який заноситься назва команди й виставляються бали під час проходження квесту. Находження на кожній локації обмежуються 5 хвилинами. Наприкінці квесту команди презентують завершену роботу.

III. Квест.

Станція "Етнографічна"

Учитель. *Етнографія* – це наука, яка вивчає народи, їх культуру і побут, походження, розселення, процеси культурно-побутових відносин. Отже, ми знаходимося на станції, назва якої "Етнографічна". Зверніть увагу на предмети, розміщені в куточку музею.

Це предмети побуту, якими колись користувалися прадавні українці: *дерев'яні ночви для заміски хліба, качалка, рубель для прасування одягу, масло бійня, скриня, млин тощо.*

Ведучий. Ви вже бували в нашому краєзнавчому музеї, і вам розповідали про предмети старовини. Зараз перевіримо, як добре ви запам'ятали, для чого призначені ці предмети. Для цього вам потрібно розгадати анаграму.

Анаграма – це особливий вид гри, в основі якої лежить перестановка букв у слові. Із хаотично переставлених букв ви повинні самотійно скласти слова.

За кожне розгадане слово команда отримує 1 бал. А за кожну відповідь, навіщо це використовують, команда отримує додатково ще по 1 балу.

1. ЛРЕБЬУ

2. НОІЯЛСБЙМА

3. КСИНРЯ

4. ИМЛН

Правильні відповіді:

Анаграми

Відповіді

1 . ЛРЕБЬУ

РУБЕЛЬ – прасування

2 . НОІЯЛСБЙМА

МАСЛОБІЙНЯ – збивати масло

3 . КСИНРЯ

СКРИНЯ – зберігати одяг

4 . ИМЛН

МЛИН – молоти зерно

Ведучий. Молодці, усі чудово впоралися з цим завданням. Команда отримує першу частину грамоти! (" Історія – це ...)

Станція "Малишкова світлиця"

Ведучий. У залі "Малишкова світлиця" експонується значне число матеріалів, присвячених Андрію Малишку. На основі сімейного архіву видатного сучасного поета, переданого дружиною поета, відомою поетесою Любов'ю

Забаштою, створено експозицію музейної Малишкової світлиці, у якій представлені особисті й домашні речі київської Малишкової квартири, його бібліотека.

Також у залі встановлене скульптурне погруддя поета, створене відомим українознавцем Іваном Гончарем. Перевіримо, як ви виконали домашнє завдання. Вам необхідно було знайти інформацію про пісні, написані на тексти Андрія Малишка.

Прослухайте мелодію і назвіть одну з відомих пісень, написану на слова Андрія Малишка (звучить пісня А. Малишка "Пісня про рушник").

Підказка: пісня починається словами "Рідна мати моя, ти ночей не доспала...". (Відповідь. "Пісня про рушник")

– Які пісні на слова А. Малишка вам відомі?

(Варіанти відповідей: "Білі каштани", "Стежина", "Пісня про вчительку", "Київський вальс", "Пісня про Київ", "Колискова", "Пісня про Україну" та ін. За кожну правильну відповідь – 3 бали)

Ведучий. Молодці, ви всі чудово впоралися з цим завданням. Команда отримує наступну частину грамоти ("**свідок**").

Станція "Археологічна"

Археологічна культура – це сукупність археологічних пам'яток певної території і часу, що мають місцеві своєрідні особливості. Археологічна культура отримує назву за місцем першої знахідки або певними ознаками. Наприклад, Трипільська культура відкрита археологом Вікентієм Хвойкою. Це місцевість села Трипілля Обухівського району.

Ведучий. Ви перебуваєте в залі, яка називається "Археологічна". Тут експонуються пам'ятки археологічних культур, досліджених ученим-археологом Вікентієм Хвойкою — трипільської,

підгірцівської, зарубинецької, черняхівської; визначними експонатами є монументальна скульптурна композиція "Діва Трипільля" та діорама "Поселення черняхівської доби IV-VIII століть". Навколо Обухова знайдено поселення Трипільської археологічної культури (II-III тисячоліття до н. е.), скіфського часу, зарубинецької та черняхівської культур, давньоруські поселення (XI-XIII століття); виявлено срібні і бронзові монети II-V століть до н. е. з Греції, Риму, Візантії, скарб ювелірних речей XI-XIII століть. Загалом на початку XX століття в Обухівському довіллі знайшли 28 курганів.

Завдання. Перед вами на столі розкладені пазли. Ваше завдання: зібрати пазли й відповісти на запитання:

1. Що зображено на пазлі?
2. Чому ця археологічна культура отримала таку назву?
3. Хто її відкрив?

За кожную правильну відповідь команда отримує 5 балів.

Для підказок: ці племена вміли виготовляти кераміку. Назва археологічної культури походить від назви села, розташованого біля Дніпра в Обухівському районі.

Правильні відповіді:

1. Трипільська кераміка.
2. За назвою села Трипілля, поблизу якої вона була відкрита.
3. Вікентій Хвойко.

Ведучий. Молодці! Команда отримує наступну частину грамоти ("часу").

Станція "Зашифровані слова"

Ведучий. Ваше завдання – розшифрувати ребус і назвати слова, безпосередньо пов'язані з місцем, де ми знаходимося.

Розгадайте ребуси.

1.

Правильні відповіді:

1. Музей.
2. Експонат.
3. Екскурсовод.

За кожен правильну відповідь – 5 балів.

Підказки: У першому ребусі зашифроване слово, що означає культурно-освітній заклад, призначений для вивчення, збереження й використання пам'яток природи, матеріальної та духовної спадщини; у другому ребусі – слово, що означає предмети, які знаходяться в музеї; у третьому – слово, що означає людей, які працюють у музеї.

Ведучий. Молодці, чудово впоралися з цим завданням. Команда отримує наступну частину грамоти ("учителька").

Станція "Філворд"

Ведучий. Обухівський районний історико-краєзнавчий музей, у якому ви перебуваєте, було створено завдяки нашим землякам, аматорам місцевої старовини, етнографії і слави. Краєзнавчий музей – один із типів народних музеїв. Музеї цього профілю збирають, зберігають, вивчають і експонують матеріали, що розповідають про природу, економіку, історію і культуру певного краю (області, району, міста, села).

Краєзнавчі музеї експонують матеріальні пам'ятки і свідоцтва, зібрані на порівняно невеликій території, і репрезентують її краєзнавчу спадщину, а також можуть мати доволі широку експозиційну палітру.

Крім краєзнавчих музеїв існують й інші види музеїв. Ваше завдання – розшифрувати філворд. У філворді зашифровано назви видів музеїв. Знайдіть і закресліть відповідні назви.

Підказка: слова шукайте в горизонтальних рядках зліва направо і справа наліво. Необхідно знайти 9 слів.

За кожную правильну відповідь – 2 бали.

Б	У	Д	Г	Ж	М	Т	Е	Х	Н	І	Ч	Н	І	Ф
Я	З	Й	Г	А	Л	У	З	Е	В	І	И	У	О	Є
Ф	З	Е	Н	М	И	С	Т	Е	Ц	Ь	К	І	Ю	С
Г	Є	І	Ч	И	Н	Д	О	Р	И	Р	П	Р	Н	У
Е	Р	Н	І	С	І	І	Е	В	В	Л	П	Ч	И	Ц
А	Р	К	І	Н	Ч	І	Ф	А	Р	Г	О	Н	Т	Е
П	Р	І	С	Т	О	Р	И	Ч	Н	І	І	Ч	Ц	Л
Т	З	П	С	І	Н	Р	У	Т	А	Р	Е	Т	І	Л
Ч	Я	Д	І	Н	Т	Ь	І	Р	Щ	Д	У	Ю	П	В
У	Ч	І	Н	Ч	І	Г	О	Л	О	Е	Х	Р	А	Щ
Ф	И	Г	Г	Ш	В	Ь	О	О	Н	Х	І	І	Н	Щ
Г	К	Ж	Х	Е	Е	Ж	І	Й	Щ	Ь	Щ	Я	Н	С
Х	Б	К	Р	А	Є	З	Н	А	В	Ч	І	Ь	Щ	Е
Т	Ю	А	Б	Й	Н	Ч	З	М	Д	Б	Р	П	З	Ж
Ф	Н	М	Т	Ч	Е	М	С	В	Ь	В	Ч	Ю	Я	Р

Правильні відповіді:

.	.	.	.	.	.	Т	Е	Х	Н	І	Ч	Н	І	.
.	.	.	Г	А	Л	У	З	Е	В	І	.	.	.	.
.	.	.	.	М	И	С	Т	Е	Ц	Ь	К	І	.	.
.	.	І	Ч	И	Н	Д	О	Р	И	Р	П	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	І	Н	Ч	І	Ф	А	Р	Г	О	Н	Т	Е
.	.	І	С	Т	О	Р	И	Ч	Н	І	.	.	.	.
.	.	.	.	І	Н	Р	У	Т	А	Р	Е	Т	І	Л
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	І	Н	Ч	І	Г	О	Л	О	Е	Х	Р	А	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	К	Р	А	Є	З	Н	А	В	Ч	І	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Ведучий. Молодці, і з цим завданням ви чудово впоралися! Команда отримує наступну частину грамоти ("життя").

Станція "Реставраційна".

Ведучий. *Реставрація* – це відновлення в первісному вигляді творів мистецтва, будівель і т. ін., що були зруйновані, пошкоджені або спотворені при дальших переробках.

Зараз вам необхідно виконати останнє завдання: з отриманих фрагментів складіть вислів Цицерона. Вам потрібно розставити зібрані слова в речення і наклеїти його на лист із зображенням грамоти.

Правильна відповідь. *"Історія – це свідок часу, учителька життя"*.

За правильно виконане завдання учні отримують 10 балів.

Ведучий: Молодці! Ви всі успішно працювали! У грамоті – вислів Цицерона, давньоримського політичного діяча, оратора, філософа.

IV. Заключна частина.

Ведучий. Що мав на увазі Цицерон, говорячи, що історія – це свідок часу, учителька життя.

- Чи погоджуєтеся ви з цим?
- Навіщо потрібно вивчати історію?

V. Оцінювання.

У фіналі квесту відбувається підрахунок балів, отриманих кожною командою, і визначається переможець.

– Вітаємо команду _____, яка найкраще виконала всі завдання і набрала найбільшу кількість балів.

– Сподіваюся, що вам сподобався наш квест, що він був цікавим і корисним для вас. Висловіть власні враження про квест, діяльність і важливість знання історії рідного краю та України. Для цього оберіть 2-3 твердження із "**Хмарки тегів**" і продовжіть їх.

- Сьогодні я дізнався про...
- Було важко...
- Я зрозумів/зрозуміла, що ...
- Я зміг...
- Було цікаво довідатися, що...
- Мене здивувало...
- Мені захотілося ...

Додаток №1

МАРШРУТНИЙ ЛИСТ

Назва команди _____

Назва станції	Бали
"Етнографічна"	
"Малишкова світлиця"	
"Археологічна"	
"Зашифровані слова"	
"Філворд"	
"Реставраційна"	

Автор: Шкандиба Анна
Володимирівна, учитель історії, заступник
директора з виховної роботи Фастівського
академічного ліцею №2

Тема уроку. Джерела до вивчення історії. 5 клас

Мета уроку: проаналізувати різні історичні джерела, зробити висновки; визначити значення історії в житті людини; попрацювати у групах; розкрити бачення щодо важливості історичного минулого своєї країни й рідного краю.

Тип уроку: урок узагальнення і систематизації знань.

Форма проведення: урок-подорож.

Місце проведення: Фастівський державний краєзнавчий музей (<https://museum.org.ua/>).

Обладнання: ребус, зірочки, завдання на зупинках, стрічка часу, інформаційно-маршрутні листи, експозиція та експонати музею.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент. Де зберігають і виставляють пам'ятки минулого? (архів, виставки, музей, сховища). Так, правильно, у музеї. Отже, сьогодні ми побуваємо на екскурсії у краєзнавчому музеї та ознайомимося з його джерелами.

Розкриття теми і мети заняття.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Сьогодні ми завітали до Фастівського державного краєзнавчого музею, щоб здійснити цікаву подорож у минуле. Для цього нам необхідно обрати маршрут. Я пропоную вам розв'язати ребус і дізнатися, куди ми помандруємо (Додаток 1). Отже, розпочинаємо нашу подорож до країни під назвою "Історія".

Розгадування ребусу.

Тепер на черзі представлення двох команд мандрівників (представлення команд, нагадування системи оцінювання та правил, отримання командами завдань та інформаційно-маршрутних листів) (додатки 2-4).

У нашому уявному експресі роль провідника виконує екскурсовод, який допоможе вам рухатися до зупинок і виконувати завдання. Отож, вирушаємо!

III. Виконання завдань.

I. Зупинка "Хронологічна".

Завдання для I команди:

1. Співвіднесіть століття та подію.

1 X ст. н. е.	А заснування найстарішої Наукової бібліотеки Львівського університету
2 XVII ст. н. е.	Б замальовка вигляду кургану "Переп'ятиха" Т. Шевченком
3 XIX ст. н. е.	В поширення християнства і як наслідок поява писемності

2. Хронологічна задача

Порахуйте, скільки років тому виникло місто Фастів, якщо датою його заснування вважають 1390 рік? У якому столітті відбулася подія?

Завдання для II команди:

1. Співвіднесіть століття та подію.

1 XIX ст. н. е.	А поява першого буквеного алфавіту синайського письма
2 XVI ст. до н. е.	Б заснування Александрійського музею – Дому муз
3 III ст. до н. е	В відкриття трипільської культури

2. Хронологічна задача.

1. Порахуйте, скільки років минуло від початку повстання Семена Палія, якщо воно розпочалося 1702 року. У якому столітті відбулася подія?

II зупинка "Дослідницька".

Завдання для I команди:

Прочитайте документ 1 на стенді "Козацька доба на Фастівщині". Визначте, до якої групи історичних джерел належить ця пам'ятка минулого. Досліджуючи історичне джерело, послідовно

відповідайте на запитання пам'ятки "Як дослідити історичне джерело" (додаток 2).

Завдання для II команди.

Опрацюйте документ 2 на стенді "Козацька доба на Фастівщині". Визначте, до якої групи історичних джерел належить ця пам'ятка минулого. Досліджуючи історичне джерело, дайте відповіді на запитання пам'ятки "Як дослідити

історичне джерело" (додаток 2).

III. Зупинка "Термінологічна".

Завдання для I команди.

Дайте визначення термінів: історичні джерела, археологія, архів, експонат.

Завдання для II команди.

Дайте визначення термінів: реставрація, хронологія, архіваріуси, музей.

IV. Зупинка "Археологічна".

Завдання для I команди.

Розгляньте "Археологічну експозицію" (стенд 2). Оберіть три експонати, укажіть їх назви та місця, де вони були знайдені, з назвою одного експонату складіть сенкан.

Завдання для II команди.

Розгляньте "Археологічну експозицію" (стенд 3). Оберіть три експонати, укажіть їх назви та місця, де вони були знайдені, з назвою одного експонату складіть сенкан.

V. Зупинка "Героям Слава"

Завдання для I

команди:

Розгляньте фото
загиблих бійців АТО, які
проживали на
Фастівщині.

Проаналізуйте
фотографії,
користуючись

пам'яткою "Як

працювати з

фотографією – історичним джерелом" (додаток 3).

Завдання для

II команди:

Розгляньте
світлина героїв –
захисників Фастова
часів Другої Світової
війни.

Проаналізуйте
фотографії,

користуючись пам'яткою "Як працювати з фотографією – історичним
джерелом" (додаток 3).

VI. Зупинка "Персоналії".

Завдання для I команди.

Пригадайте історичну особу.

1. За фахом – історик, досліджував таємниці й загадки українського степу. 1971 року знайшов скіфську пектораль, яка зробила його видатним. (Б. Мозолевський)

2. Усе життя присвятив дослідженню історичного минулого українського народу. У кінці XIX ст. відкрив трипільську археологічну культуру (В. Хвойка)

3. Засновник історії як науки, давньогрецький учений. (Геродот)

Завдання для II команди.

1. Історик, громадський діяч, "батько української історії", автор праці "Історія України-Руси". (М. Грушевський)

2. Літописець часів Київської Русі, який жив і працював при Києво-Печерському монастирі, автор "Повісті минулих літ". (Нестор)

3. Античний географ, який склав першу карту, на якій були зображені сучасні українські землі. (Птолемей)

VII. Зупинка "Пошуково-хронографічна".

Завдання для I та II команд.

1. Назвіть види історичних джерел, які вам відомі. Наведіть приклади писемних джерел з експонатів музею.

2. Оберіть із них 2 експонати й на лінії часу позначте час, яким вони датовані (додаток 5).

IV. Підбиття підсумків уроку.

Після виконання завдань і заповнення інформаційно-маршрутних листів (додаток 4) команди звітують про виконану роботу. Учителю перевіряє виконання завдань, за кожне правильно виконане завдання команда отримує зірочку (додаток 6).

"Мікрофон".

– Що нового ви дізналися під час подорожі?

- Які труднощі виникли у вас під час виконання завдань?
- На якій зупинці сподобалося найбільше? Чому?

"Продовжте речення".

Історичне минуле своєї країни й рідного краю потрібно знати й пам'ятати, оскільки...

V. Оцінювання результатів діяльності.

VI. Домашнє завдання. Скласти кросворд з теми на 10 запитань.

Список використаних джерел

1. Кравченко Н. М., Чиговська Л. Г., Неліна Т. В. Фастівщина : сторінки історії : навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. Фастів, 2004.
2. Гісем О. В. Вступ до історії : підруч. для 5 класу. Харків : Видавництво Ранок, 2018.
3. Усі уроки до курсу "Вступ до історії. Пропедевтичний курс". 5 клас. URL: <https://uahistory.co/lesson/lessons-course-introduction-to-history-5-class-kagitina/5.php>.
4. UA Histori. URL: <https://uahistory.com/>.

Додаток 1

Ребус

Додаток 2

Пам'ятка "Як дослідити історичне джерело"

- Що це таке? Написане чи виготовлене?
- Коли й де було створене?
- З якою метою було створене?
- Кому могло належати?
- Про що йдеться в історичному джерелі?
- Які припущення можете зробити щодо автора цього історичного джерела?

Додаток 3

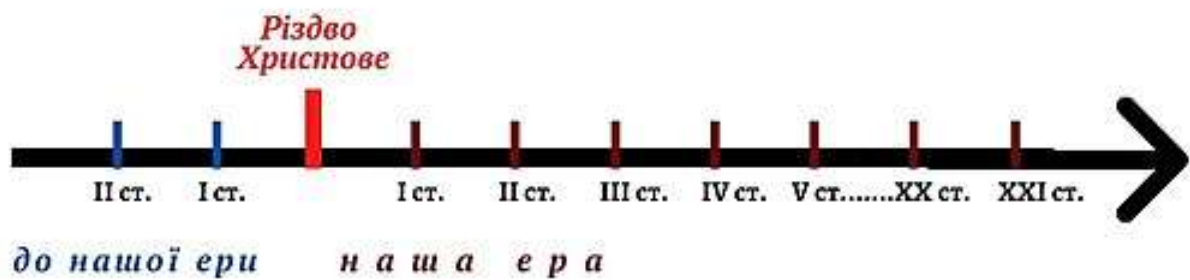
Пам'ятка "Як працювати з фотографією – історичним джерелом"

1. Визначте, кого або що зображено на фотографії.
2. Із якою метою було зроблено фотографію?
3. З'ясуйте, чи відображає фотографія якусь подію, явище. Зверніть увагу на деталі, які допоможуть з'ясувати час створення фотографії (написи, одяг, розташування об'єктів тощо).
4. Які висновки можна зробити? Про що ще ви хотіли б дізнатися?
5. Визначте, чи доповнює фотографія відому вам інформацію, чи є лише ілюстрацією відомих подій.

Інформаційно-маршрутний лист

(назва команди)

Назва зупинки	Виконане завдання	Відмітка про виконання
Зупинка "Хронологічна"		
Зупинка "Хронологічна"		
Зупинка "Термінологічна"		
Зупинка "Археологічна"		
Зупинка "Героям Слава"		
Зупинка "Персоналії"		
Зупинка "Пошуково-хронографічна"		

Додаток 6

Автор: Шкляр Алла
Константинівна, учитель
історії Фастівської
спеціалізованої
загальноосвітньої школи I-III
ступенів № 4 з поглибленим
вивченням іноземних мов
Фастівської міської ради

Тема. Презентація книги "Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини" Євгена Букета.

Мета: розглянути і проаналізувати історичне дослідження Євгена Букета про події на Київщині та Фастівщині в період Коліївщини; установити значення історичних подій козащини на Фастівщині, зокрема й діяльності ватажка повстанського руху, полковника Івана Бондаренка у

визвольних змаганнях українців; висловити власне розуміння необхідності здобувати незалежність своєї країни.

Форма організації: презентація книги у Фастівському краєзнавчому музеї.

Міждисциплінарні зв'язки: культурологія, історія, фольклор.

Обладнання: мультимедійний проектор, екран, книги, презентація.

Попередня підготовка до презентації книги: провести попередню підготовчу роботу з учнями та Фастівським краєзнавчим музеєм. Долучити до презентації книги учнів школи.

Перебіг заходу

Учитель. Добрий день, гості, добридень, класна родино! Сьогодні ми зібралися у Фастівському краєзнавчому музеї, щоб провести екскурс-спогад у минуле та ознайомитися з книгою "Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини" Євгена Букета. Наша зустріч – це подорож, присвячена славетним сторінкам української історії, бо всі ми – нащадки козацької слави. У наших жилах тече кров сміливих, відважних, розумних, вільних козаків. Тому маємо пам'ятати про тих, хто вболівав за мир і спокій прийдешніх поколінь і віддавав обов'язок Батьківщині.

Тож згадаймо козаків, які колись безкрайними степами вітром літали, шаблями ворогів змітали, на чайках Дніпром гуляли.

Учень 1. *За Дніпровськими порогами, за південними дорогами,*

За степами за широкими наші прадіди жили.

Мали Січ козацьку сильну, цінували волю вільну,

Україну свою вільну як зіницю берегли.

Учитель. Ми можемо пишатися тим, що наша Батьківщина має славу історію, справді легендарних героїв, які мужньо виносили найважчі випробування і не скорилися, а також тим, що Україна ніколи не поневолювала інших народів, а лише захищала свої землі.

Учень 2. *Було колись в Україні – ревіли гармати.*

*Було колись – запорожці вміли панувати.
Панували, добували і славу, і волю.
Минулося... Зосталися могили на полі.*

(Т. Г. Шевченко. "Іван Підкова")

Учень 3. *Гей козаки-козаченьки,*

*Славно вміли жити,
Від заклятих воріженьків
Землю боронити.
Скрізь гриміла ваша слава.
Що живе й донині.
Стала слава козацька
Славою Вкраїни.
Нині вільна й незалежна
Україна-ненька.
Її ревно захищають
Нові козаченьки!*

Звучить пісня "Гей ви, козаченьки" у виконанні Назарія Яремчука,
сл. Вадима Крищенка, муз. Геннадія Татарченка.

*Гей ви, козаченьки, вітер в чистім полі,
Научіть нащадків так любити волю.
Гей ви, козаченьки, спомин з м'яти-рути,
Научіть минулу славу повернути.*

Презентація книги – це представлення фрагментів праці Євгена
Букета, що відбудеться за таким планом:

1. Коліївщина як історична подія.
2. Біографія І. Бондаренка.
3. І. Бондаренко та Коліївщина після смерті І. Гонти.
4. Образ І. Бондаренка в художній літературі.
5. Виступ Є. Букета.

Розповідь учнів супроводжується музичними творами: пісня та відеокліп Ірини Білик "Бандуристе, орле сизий" (сл. Т. Шевченка, муз. О. Тищенка); "Біла голубка" та відеопрезентацією.

Учитель.

Коліївщина як історична подія.

Коліївщина – козацько-селянське національно-визвольне повстання у Правобережній Україні у 1768-1769 роках, спровоковане національним і релігійним гнітом правобережного українського населення в Речі Посполитій. Очолив це повстання ослушник Мотронинського монастиря, запорожець Максим Залізняк, а його найближчим сподвижником став сотник уманської надвірної міліції Іван Гонта.

Коліївщина стала найвищим етапом гайдамацького руху. У відповідь на реакційну політику Речі Посполитої повстанці почали виганяти унійних священників і винищувати римо-католицьке та єврейське населення в Київському і Брацлавському воєводствах. Повстання було придушене російськими військами (спільно з коронними військами та Військом Запорозьким Низовим), а гайдамацькі ватажки – страчені або заслані на Далекий Схід.

Ось ці події та його ватажків висвітлено в книзі "Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини" Євгена Букета.

Учитель. Євген Букет – український краєзнавець, журналіст і громадський діяч, головний редактор газети "Культура і життя", член правління Національної спілки краєзнавців України, член Національної Спілки журналістів України, лауреат Міжнародної премії імені Олеся Гончара (2008) та Премії імені В'ячеслава Чорновола за кращу публіцистичну роботу в галузі журналістики (2018), Почесний краєзнавець України (2016), автор книги "Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини".

До слова запрошуємо **Євгена Василь** ^О .

Євген Букет. У книзі висвітлено життя Івана Бондаренка, який став останнім полковником Коліївщини та найдовше воював за вільну Україну проти східних і західних окупантів. Іван Бондаренко (гайдамацький ватаг) (Чалий) (1746? – † 8 серпня 1768) – ватажок гайдамацького загону під час Коліївщини (повстання надвірних козаків), один із керівників повстання – четвертий за ліком полковник Коліївщини.

Народився в селі Грузька (нині Фастівського району), що на Київщині.

Восени 1767 року в монастирях Придніпров'я під виглядом послухників оселилася група запорозьких козаків. Її ядро складалося з восьми осіб, серед яких – Максим Залізняк, Кіндрат Лусконіг, Микита Швачка, Андрій Журба, Василь Бурка, Дем'ян Чернявченко та Іван Бондаренко. Очолював групу Йосип (Юсько) Шелест. Саме вони починали агітувати українців до повстання.

Іван Бондаренко в складі повстанського війська в понеділок, 26 травня, у перший день Петрового посту під проводом Максима Залізняка вийшов із Холодного Яру. 6 червня 1768 року за розпорядженням Залізняка відділився зі своїм загonom від основних сил повстанців і попрямував на північ через Острійки, Гребінки, Фастів, Чорногородку, Новосілки.

Від 26 червня 1768 року Іван Бондаренко діяв у районі Брусилова, Бишева, Рожева, Коростишева, Макарова, Радомишля, Бородянки, розправляючись із поміщиками і польською шляхтою. Центром діяльності його загону було рідне село Грузька. Після захоплення полковника Микити Швачки московськими карателями 9 липня 1768 року очолив повстання надвірних козаків.

Прийнявши булаву в рідному селі Грузька, що на Київщині, проголосив: *"Не тільки лях, але й москаль є ворогом народу. Тож не належить прислужуватися їм обом, тому що тільки звільнившись від них, хлоп руський одержить необмежену свободу"*.

Завдяки хоробрості Іван Бондаренко користувався популярністю в народі. Підступно схоплений у Макарові 20 липня 1768 року сотником корнинських надвірних козаків Данилом Щербиною. Дідич Корнина Проскура-Сущанський у нагороду за цю послугу добився на сеймі для Щербини спадкового шляхетства зі звільненням від обов'язків згідно закону 1775 року й поточного сейму, та негайного надання йому зі скарбниці 9000 рзл для невідкладного придбання земських ґрунтів. Ухвала про це вписана в книгу конституцій.

Страчений у Чорнобилі 8 серпня 1768. У фондах Національного заповідника "Хортиця" зберігається робота "Портрет Івана Бондаренка – отамана гайдамаків" невідомого художника. Він був свого роду плакатом, створеним поляками на честь узяття Бондаренка. Напис на ньому: "Бондаренко з команди Гонти, схоплений під Чорнобилем" – був т суттєвішим, ніж власне зображення. Іванові Бондаренку були присвячені щонайменше дві історичні пісні, кожна з яких збереглася в кількох варіантах – "Про Івана Бондаренка та осавулу Якименка" та "Хвалилася Україна".

Після розгрому військ Івана Бондаренка завершився основний етап Коліївщини. Його посаду в повстанському війську перебрав, за даними доктора Петра Мірчука, отаман Яків Саченко.

Розповіді учнів 10 класу за розділами книги "Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини".

Учень 1. Восени 1767 року в монастирях Придніпров'я під виглядом послухників оселилась група запорозьких козаків. Очолював групу Йосип (Юсько) Шелест. Її ядро складалося з восьми осіб. Краєзнавець з Умані Григорій Храбан, який більше 30 років досліджував Коліївщину, припускає, що до групи Шелеста належали, окрім Максима Залізняка, Кіндрат Лусконіг, Микита Швачка, Андрій Журба, Василь Бурка, Демян Чернявченко та Іван Бондаренко. Саме вони починали агітувати українців до повстання.

Учень 2. Іван Бондаренко народився в селі Грузька Київського повіту, яке в той час належало магнатам Харлінським, у сім'ї бондаря (ремісника, який виготовляв бочки) близько 1740 року. Його мати рано овдовіла, сім'я не могла вести власне господарство, тож у вісім років хлопець пішов працювати сторожем на поміщицькій кухні, за іншими даними – пастухом. Івану завжди діставалася найтяжча робота – і в свята, і в будні, а за погане її виконання його часто били. Кілька років він терпів таке ставлення, та одного разу не витримав і втік з поміщицького двору, сказавши собі: "Дай, Боже, ноги, куди очі глядять, туди й дорога", – він вирушив за кордон шукати притулку.

Учень 3. Сам отаман Бондаренко на допиті в Чорнобилі 4 серпня 1768 року так розповів про себе: "Вийшов з Грузьки до Січі від батька й матері вже літ тому з 15. У Січі пробув років 5 у козака на ім'я Семен Канівський, шинкаря куреня Канівського".

Учень 4. Отже, Іван Бондаренко потрапив на Лівобережжя. Там він записався до Канівського куреня. Молодий козак познайомився з Йосипом Шелестом, Максимом Залізняком і Микитою Швачкою, майбутніми гайдамацькими ватажками, навчався в них бойової майстерності. Серед гайдамаків згодом знайшов Іван нерозлучного

товариша – Нечаєнка – і став справжнім "лицарем і характерником": він навчився замовляти зброю так, що куля його не брала. Напередодні повстання мати отримала листа від сина, у якому він обіцяв її провідати.

Учень 5. Швачка розпорядився зібрати всіх гайдамаків у Фастові одразу після того, як отримав повідомлення про арешт Залізняка і Гонти. Тут у перших числах липня 1768 року відбулася чергова рада повстанців. Рада проголосила полковником Микиту Швачку, підполковниками було обрано Івана Бондаренка і Андрія Журбу. Гайдамаки оголосили своїми ворогами не тільки ляхів і жидів, а ще й москалів.

Учень 6. Воли тягнули сани, хоча все відбувалося влітку, на санях було навалено безліч усякої живності: сало, масло тощо, серед вузлів і бочечок усюди стирчали жердини, на яких розвішані були ковбаси. Вінки з ковбас прикрашали роги волів. За саньми йшли цілі табуни биків, корів, телят, потім везли мішки з грошима: тут було і золото, і срібло, і мідь.

Бондаренко поглянув на здобич і звернувся до гайдамаків: "Дякую, хлопці! Добре впоралися. Ідіть тепер погуляйте на моїй батьківщині".

Гайдамаки пішли пити і танцювати. Бондаренко тим часом покликав свою матір і родичів і сказав їм: "Беріть усе це золото і срібло, і їдьте за Дніпро, там змініть свої прізвища і живіть мирно в добробуті. Тут мені не вічно буде розпоряджатися, а коли мене не стане, біда чекатиме на вас".

Так він виселив весь свій рід із села.

Тим часом польське військо дізналося про місце зупинки Бондаренка, і до Грузької був відправлений загін гусарів із наказом узяти Бондаренка і спалити село.

Гусари встигли спалити лише один двір у кінці села й відступили до Макарова. Бондаренко після того недовго залишався у Грузькій. Він роздав табуни корів і биків дівчатам на придане, особливо щедро нагороджував тих, які сподобалися йому в танці. Роздав заміжнім усе

надбане у здобич – тканини, одяг, моніста – і виїхав з Грузької до Макарова.

Учень 7. Ось як про обставини свого захоплення згадує сам Іван Бондаренко: "За другим відвіданням Бородянських козаків вирушив з Грузької і прибув до Макарова. Там же й ночував, де вночі від козаків під моєю командою будучих, разом з іншими п'ятьма козаками зв'язаний і в полон взятий".

Учень 8. Едвард Руліковський у "Словнику географічному королівства Польського та інших країв слов'янських" зазначив, що Іван Бондаренко був четвертований саме 8 серпня 1768 року в селі Карпилівка за вироком суду. Онопрій Покотило, Павло Вакуленко, Білогубенко й деякі інші гайдамаки були страчені в Чорнобилі разом із ватажком.

Учень 9. У всьому таборі раптом почалося велике хвилювання. За першого ж сигналу від вартових Бондаренко був уже на коні. Передовий загін серед загального хаосу, із поспіхом і галасом виходив з дитинця замкового. Перед ним на відстань прицільного пострілу вийшло кілька вершників, серед яких на чолі сам отаман Бондаренко.

Був то чоловік середнього зросту, гарної статури з дуже довгими завивистими вусами. Каптан на ньому, а радше жупан, був весь з понсового оксамиту, шаровари зелені суконні, підперезаний в поясі сріблястим, на чотири цали (2,48 см), широким паском. При тому лядовниця висіла спереду, кілька пар боєприпасів за поясом, на голові замашиста шапка.

Учень 10. Фольклорист і співак Олексій Заєць записав у селі Фасовій від Ольги Петрівни Красюк (1926 р. н.) такий варіант народної пісні, де оспівується Бондаренко:

Їхав Якименко до млина з мукою,

Зустрічає Бондаренко

В лісі Обідному:

– Здоров, здоров, Якименку,
Як ти проживаєш?

Хороші гості маєш,
Чим ти їх питаєш?

– Давав би я мед-горілку,
Не хочуть же пити.

Давав би я хліб-сіль же їм,
Не хочуть же їсти.

– Даруй, даруй, Якименку
Коня вороного.

– Не дарую, Бондаренку,
Сам маю одного.

– Даруй, даруй, Якименку
Кобилу рябую.

– Не дарую, Бондаренку,
Сам маю одну.

Ой узяли Якименка
На гострії шпиці,
Понесли Якименка
У темнії ліси.

Да вдарили Якименка
Об пень головою:

– Оце ж тобі, Якименку,
Не жарти зі мною.

Прилітає зозуленька
Да й стала кувати:

– Іди, іди, Якимихо,
Якима ховати.

Учень 11. Читає народну баладу:

А Шевченко в правій руці ружжо заряджає

Да як стрелив, да гусарин Шевченка не встрілив.

А Шевченко як стрелив, гусарина забив.

– Отамане, отамане, ой ти, батьку наш,

Пусту ж мене в чисте поле конем погуляти

Да тих куцих препоганих з коней поспихати.

– Сам не піду й вам не велю у поле гуляти

Да тих куцих препоганих з коней іспихати.

В Макарові, славнім місті, пророчисте свято,

Вже ж нашого Бондаренка у неволю взято.

Да повезли Бондаренка в Чорнобиль до міста,

Поставили Бондаренка да й у чоловіка.

Да послали Бондаренку солімки в голівки.

– Не стеліть мні, вражі сини, солімки в голівки.

Да постеліть мні, вражі сини, жидівські подушки.

Да повезли Бондаренка в поле до криниці,

Ой оддавай, враже сине, янчарки й рушниці.

Да вдарився Бондаренко об колоду боком,

Тоді сказав Бондаренко: "Се вже незнароком".

Учень 12. А ось вірш поета Володимира Мангова "Чому хлопче, не цілуєш?", написаний 17 березня 2013 року:

Чому, хлопче, не голубиш,

Чому не цілуєш,

Ген й тополя зна, що любиш

Й без мене сумуєш?

– Правду, любая, говориш,

Лебідко рідненька.

Збира кінь у полі спориш –

Шлях жде далеченький.

Бондаренко знову кличе

Корнин захищати.

Клятий лях все ближче й ближче,
А я цілувати?
— Зійшла зоря ізвечора,
Та й не зазорілась,
Я ж на тебе, мій миленький,
Ще й не надивилась.
Твої чари, очі карі
Й у сні не забуду.
Візьму шаблю і яничарку,
І на щастя руту.
Полетів козак у поле
Конем погуляти,
Вороженьків препоганих
У пил поспихати.
Високі луки й береги,
Й води не напитись.
Хлопчину квіти вберегли,
Щоб міг прихилитись
В ніжні рученьки дівочі,
Що й вночі чекали,
Його чари, карі очі,
Цілунка ж благали.
Лети, коне, ти скоріше
Й тебе приголублю.
Ген й тополя хай побачить
Як хлопчину люблю.

Євген Букет. Сьогодні ми знаємо імена всіх полковників Війська Запорізького, які почергово керували повстанням: Йосип Шелест, Максим Залізняк, Микита Швачка та Іван Бондаренко. Відомо, що в Умані

22 червня 1768 року було проголошено відновлення козацької держави. Коліївщина – найрадикальніше від усіх попередніх повстання, яке відзначилося різаниною в першій повстанській столиці – Умані – та кривавим "ярмарком на жидів і ляхів" у другій столиці – Фастові. Останній полковник повстання надвірних козаків Іван Бондаренко, який прийняв булаву в рідному селі Грузька на Київщині, сформулював такий висновок: *"Не тільки лях, але й москаль є ворогом народу. Тож не належить прислужуватись їм обом, тому, що тільки звільнившись від них, хлоп руський одержить необмежену свободу"*.

Саме Іван Бондаренко найдовше воював за вільну Україну проти східних і західних окупантів і їхніх поплічників. Правобережна козацька вольниця, на чолі якої в липні 1768 року став отаман Бондаренко, донині жива в пам'яті народній. І сьогодні немає жодних сумнівів у тому, що Коліївщина – важлива ланка у процесі українського національного державотворення.

Бесіда. Автор книги – Євген Букет – **відповів на поставленні запитання** учасників зустрічі.

Учитель. Як же український народ ушановує пам'ять про героїчного полковника Івана Бондаренка? Маємо такі цікаві відомості:

- в альбомі Тараса Шевченка невідомою рукою записано пісні про Бондаренка "Хвалилася Україна, що в нас добре жити" і "В Макарові, славнім місті, пророчисте свято", в іншому альбомі – пісню "Ой хвалився Бондаренко". Ці пісні відомі також і в інших збирачів фольклору;

- у березні 1882 року в часописі "Київська старовина" було опубліковано "Сказання про Бондаренка за народними переказами", яке написав колишній волосний старшина села Грузької Іван Лобань. У творі вперше розповідалося про ватажка як про народного героя, захисника знедолених;

– 1972 року видано накладом 30000 примірників повісті Віталія Кулаковського і Петра Сиченка "Ой гук, мати, гук", присвячій особистості легендарного гайдамацького ватажка. Окрім цього твору, Іван Бондаренко був головним перосонажем історичної повісті Віталія Кулаковського і Петра Сиченка "Ріки виходять з берегів" (К., 1985) та заключної частини трилогії – роману Петра Сиченка "Вітер з Холодного яру" (К., 2008). Ватажка згадано в історичних романах Юрія Мушкетика "Гайдамаки" (К., 1957), Миколи Сиротюка "Побратався сокіл" (К., 1964) і "Великий благовіст" (К., 1983);

– 22 вересня 1992 року в смт. Макарів ім'ям Івана Бондаренка було названо нову вулицю в районі цегельного заводу;

– 20 травня 2004 року зареєстровано Макарівську районну громадську організацію "Грузецьке земляцтво імені Івана Бондаренка". До земляцтва входять громадяни, хто своїм життям, навчанням, трудовою й громадською діяльністю, родинними, партнерськими стосунками пов'язані з селом;

– 27 травня 2011 року в Макарові відбулося нагородження переможців літературного конкурсу до 265-річчя з дня народження гайдамацького ватажка Івана Бондаренка. Проведення конкурсу ініціювали Київська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, Київське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Тараса Шевченка, Всеукраїнський культурологічний тижневик "Слово Просвіти", Макарівський районний центр творчості дітей і юнацтва імені Данила Туптала та районна газета "Макарівські вісті";

– у жовтні 2014 року в серії "Життєписи" видавництва "Стікс" побачила світ книга краєзнавця Євгена Букета "Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини".

Отже, друзі, пам'ятаймо про героїв козаччини, які віддали своє життя за вільну й незалежну Україну!

Підбиття підсумків.

Сьогодні ми познайомилися з цікавою особистістю, розглянули історичне дослідження "Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини", проаналізували події на нашій малій батьківщині в період визвольних змагань Коліївщини. Пропоную вам власні уявлення про ці події узагальнити за допомогою **"Даймонду"** або креативної поезії **"11- слів'я"** зі словосполучками і словами – *Коліївщина, Іван Бондаренко, визвольні змагання українців, незалежність* – і презентувати їх.

А власними враженнями поділіться, даючи відповіді на запитання:

Чому навчалися?

Що нове дізналися?

Що було легко?

Що було складно?

Що сподобалося?

Список використаних джерел

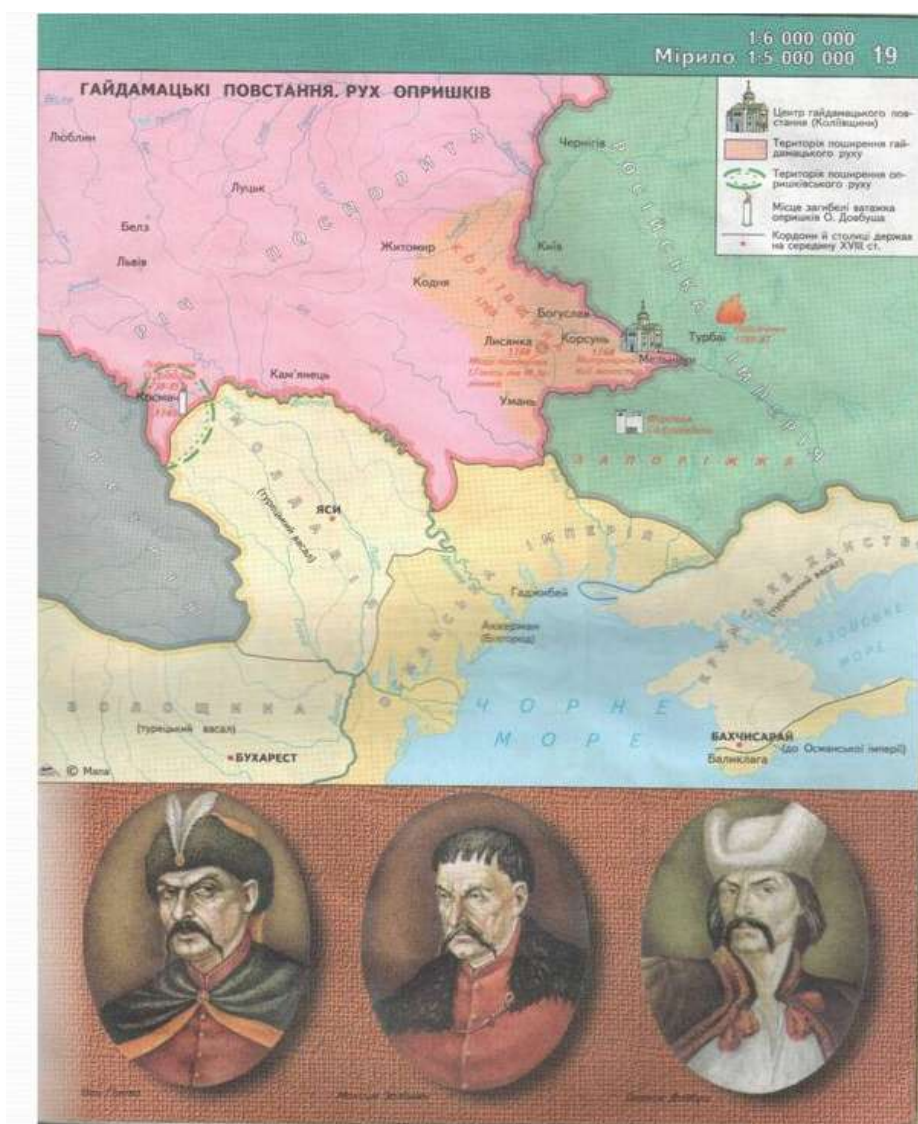
1. М. І. Юрас. Екскурс-спогад "А пам'ять спомин береже". *Виховна робота в школі*. № 1 (170) січень. 2019. С. 18.
2. Євген Букет. Іван Бондаренко – останній полковник Коліївщини. Київ : Стікс. 2014. 320 с.
3. Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%B3>.

Додаток 1

Карта воєнних дій Івана Бондаренка

Карта "Гайдамацькі повстання. Рух опришків"

Краєвид Фастова з малюнка Домініка Пера де ля Фліза

Краєвид Фастова з малюнка Домініка-П'єра де ля Фліза

***Музейна педагогіка
в освітньому просторі Фастівщини***

***Відповідальний за випуск: О. Д. Рокицька
Літературний редактор С. І. Мірошник
Технічний редактор: О.Ю.Ткач***

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 6641 від 20.02.2019 р.

**РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ПІДРОЗДІЛ
КНЗ КОР "Київський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних кадрів"
м. Біла Церква, вул. Ярослава Мудрого, 37
Тел. (04463) 5-04-24, 5-04-22
E-mail: Kyiv_academy@ukr.net
<https://kristti.com.ua/>**